

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Søllerød bogen 1989

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune

Søllerødbogen 1989

udgivet af

Historisk-topografisk Selskab for
Søllerød Kommune

Søllerødbogen 1989 er sat med Lintotype Janson.
Papiret er Patricia offset papir.
Typografi: Erik Ellegaard Frederiksen 1DD.
Sat og trykt hos Poul Kristensen Grafisk Virksomhed, Herning,
Kongelig Hofleverandør
Oplag: 1500 ekspl.

Redaktion af Selskabets publikationer:
Arkivar *Niels Peter Stilling*,
Sekretariat v/ *Anne-Lise Høck*
Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune
Gl. Holtegaard, Attemosevej 170, 2840 Holte. Tlf. 02 80 01 69

ISBN 87-87113-82-1
ISSN 0085-6339

Manuskripter, der ønskes optaget i årbogen eller blandt Selskabets øvrige publikationsvirksomhed, bedes sendt til redaktøren, arkivar Niels Peter Stilling, Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune, Gl. Holtegaard, Attemosevej 170, 2840 Holte. – Tlf. 02 80 01 69.

Eftertryk uden kildeangivelse er ikke tilladt.
Ved aftryk i større omfang må tilladelse indhentes gennem redaktionen.

INDHOLD

Den ny Kongevej
af *Fjergen Nybo Rasmussen* 9

Da Søllerød-folkene blev skrevet i mandtal
af *Inger Hartby* 44

Billedhuggerinden Lolly Rotwitt Schmidt 1887-1975
af *Ady Rechnitzer* 76

Op og ned på ski i Holte
af *Axel Ottesen* 132

Søllerød Museum. Beretning 1988
af *Bente Jønsson* 152

Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune. Beretning 1988
af *Niels Peter Stilling* 157

Historisk-topografisk Selskab i året 1987
af *Erik Helmer Pedersen* 161

Selskabets regnskab 1987
af *Niels Briibl* 168

Selskabets bestyrelse pr. 1/1 1989 170

Forfattere til årbogen 1989 170

Den ny Kongevej

Kongevejens tilblivelse i Søllerød kommune og Rude Skov

Af Fjergen Nybo Rasmussen

Hovedfærdselsåren gennem Søllerød kommune er Kongevejen, eller rettere Kongevejene, idet den fra Rudersdal og nordpå tvedeles.

Trods bygningen af Helsingør-motorvejen er Kongevejen stadig det stærkest trafikerede forbindelsesled mellem syd og nord i Nordsjælland. Gennem Geel Skov med Geels Bakke og videre gennem Holte indtil Rudersdal hedder vejen blot Kongevejen, men derfra spalter den sig i Hørsholm Kongevej mod nordøst gennem Rude Skov og Birkerød Kongevej mod nordvest mellem Rude Skov og Vaserne i retning af Hillerød. Dette er så velkendt, at det virker som en ren selvfølge for de titusinder af bilister, der daglig kører her uden nogensinde at skænke disse vejes oprindelse en eneste tanke. »De har vel altid været her«, går man ud fra. Historisk interessante kan vel højest omgivelserne og bebyggelsen være!

Det er nu netop denne artikels formål at kaste lidt lys over, hvorledes disse velkendte hovedveje egentlig blev til for godt 220 år siden, for naturligvis har de – som alt menneskeværk – en historie! Bevidst indskrænkes interessen til at gælde strækningerne i den nuværende Søllerød kommune samt Hørsholm Kongevej gennem Rude Skov, der kommunalt hører under Birkerød. Kun i det nødvendige omfang berettes om de større sammenhænge, hvori disse vejstrækninger hører hjemme.

Siden Oldtiden har der været veje i Danmark. I Middelalderens land-

*Kongevejen gennem
Søllerød*

De gamle kongeveje

skabslove fandtes bestemmelser om, hvorledes den lokale befolkning skulle respektere disse alfarveje og i hvert fald nødtørftigt vedligeholde dem. Teknisk set var de, hvad vi i dag ville kalde jordveje, noget metodisk vejbyggeri var der ikke tale om. I 1500-tallet ytrede den voksende statsudvikling sig i, at kongerne anlagde et nyt system af særlige veje, som de reserverede for sig selv og for statens embedsmænd. Det var de berømte gamle kongeveje. 1584 anlagde kong Frederik II den første af disse veje fra København over Lyngby og Rudersdal og videre til Frederiksborg Slot, altså den linie, der i dag svarer til Kongevejen i Holte og Birkerød Kongevej. 1587 føjedes hertil forgreningen fra Rudersdal gennem Rude Skov til Hørsholm, altså svarende til Hørsholm Kongevej i dag.¹ Som det fremgår af det kort, Marmillod 1764 tegnede til den nye kongevej, snoede disse gamle kongeveje sig uregelmæssigt gennem terrænet ganske som datidens øvrige veje. Skønt de visse steder var sten- og grusbelagte, var de dog ikke af nogen høj teknisk kvalitet. Man var mest optaget af at værne det kongelige brugsmonopol, idet man afspærrede kongevejene med bomme, hvor de krydsede andre veje, og fastsatte strenge straffe for ulovlig benyttelse osv. – I 1700-tallet var både vejene og hele systemet i forfald. Da den økonomiske depression efter århundredets midte afløstes af en begyndende opgang, begyndte reformpolitikere som J. H. E. Bernstorff at drømme om et nyt, teknisk tilfredsstillende og for alle tilgængeligt hovedvejsnet i Danmark. 1761 resolverede da kong Fredrik V, at der skulle bygges nye hovedveje i hele landet.

*Direktionen for de nye
vejanlæg*

Til at varetage den administrative ledelse oprettede kongen 30. december 1763 den såkaldte »Direktionen for de nye vejanlæg« med Frederik Christian Rosenkrantz som direktør.² Selv om en generel fornyelse af det danske vejnet var hensigten, blev det 24. marts 1764 besluttet, at det var vejen fra Vibenshus til Fredensborg, altså mellem hovedstaden og kongeslottet, der skulle bygges først, og at der først dertil skulle tegnes et kort.³ Men hvem skulle praktisk gøre dette? Baggrunden for planen var, at Bernstorff allerede i Frankrig havde gjort det nødvendige forarbejde. Han

Marmillod

vidste, at Frankrig på dette som på mange andre områder var Europas mest fremskredne land, og havde derfor allerede i løbet af 1763 gennem den danske resident i Paris, baron von Gleichen, søgt og fundet en egnet og villig ekspert i moderne vejbyggeri, nemlig den schweizisk fødte vejingeniør, Jean Rodolphe Francois Marmillod.⁴ Han var født i landsbyen Rosinière i kanton Vaud, Schweiz, den 9. november 1720. Han havde fået sin uddannelse ved den berømte »École des ponts et chaussées« (Skolen for broer og veje) i Paris og arbejdede i landskabet Limoges, da kaldelsen fra Danmark nåede ham. Det var bl.a. gennem arkitekten Jardin, at Bernstorff var blevet opmærksom på Marmillod. Det aftaltes nu, at han sammen med to andre vejingeniører, Philibert Boudin og Hérault de Sorbée, skulle komme til Danmark i foråret 1764 for at de der som u-lands eksperter skulle overtage den tekniske ledelse af det planlagte nye vejbyggeri, som endnu ingen danskere beherskede. På »École des ponts et chaussées« havde de lært at tegne kort, planer og tegninger til vejene selv og til broer og stenkister som forberedelse til vejbyggeriet i den da moderne chausséeteknik. Af erfaring vidste de også, hvorledes selve det konkrete arbejde skulle ledes og udføres under forskellige naturforhold. De tre franskmænd ankom til København den 12. april 1764.

Overvejinspektøren

En måned senere forelå deres formelle ansættelsesbrev, hvorefter kongen 12. maj 1764 udnævnte Marmillod til »Over-Vey-Inspecteur« og de to andre til vejinspektører, skønt de selv kaldte sig »ingenieurs«, og deres løn fastsattes til henholdsvis 2250 og 1000 rigsdaler om året samt fri befordring og en ridehest.⁵

Vejbyggeriet forberedes

Andre nødvendige forberedelser til det store vejbyggeri var allerede i fuld gang. Materialerne skulle fremskaffes ved udnyttelse af bøndernes i Jyske Lov fastsatte pligt til at arbejde for samfundet in natura. Dette statshoveri gik ud på, at de i et bestemt omfang havde pligt til at stille med mandskab, heste og vogne, og således fremskaffe nok sten og grus til vejarbejdet. Men det egentlige vejbyggeri overlodes ikke til dem, men skulle udføres af dertil udskrevne soldater fra hæren under kommando af

en officer. Også heste var der brug for, og der måtte sørges for både soldaternes og hestenes anbringelse og forplejning under arbejdet. Alt dette var vejdirektør Rosenkrantz' ansvarsområde, og af de bevarede breve ses, at der var mange vanskeligheder forbundet med denne administrative opgave.⁶ Rosenkrantz sørgede også for, at de nye franske vejinspektører fik Rentekammerets tilladelse til at foretage opmålinger til planlægning af vejenes forløb efter den samme tilladelse, der var givet de landmålere, som på den tid »var befalede at forfatte landkort over provinserne«. Hermed mentes kortlægningsarbejdet, der samtidig udførtes til Videnskabernes Selskabs kort, og kortlægningen til vejbyggeriet fik nu samme ret.⁷

24. maj 1764 resolverede Frederik V, at den nye vej til Fredensborg skulle bygges og have sit forløb fra København over Lyngby til Rudersdal, og herfra videre over Hirschholm (Hørsholm) til Fredensborg.⁸ Linieføringens mål var altså det samme som de gamle kongevejes fra Frederik II's tid, nemlig at forbinde residensstaden med de dengang mest yndede slotte i Nordsjælland: Fredensborg, der var bygget af bedstefaderen, Frederik IV, til minde om afslutningen på Den store Nordiske Krig i 1720, og Hirschholm, der var forældrene Christian VI's og Sofie Magdalenes pragtslot, Danmarks Versailles opført af de Thurah. Disse slotte var præget af tidens ideal, den store franske stil, med deres storslåede symmetriske bygningskomplekser omgivet af strengt geometrisk anlagte parker med kunstfærdige plæner og blomsterbede, indrammet af snorlige alleer af høje lindetræer.

Barokkens landskabsideal

Netop disse barokkens idealer satte også deres præg på vejbyggeriet, som det iværksattes af de franske vejingeniører. Så vidt det overhovedet var muligt, skulle de nye veje anlægges som helt rette linier, der gav lange storslåede udsyn i landskabet. Dette blev udtrykkeligt fastslået i de kongelige resolutioner om vejbyggeriet. Så længe Marmillod havde det tekniske ansvar, blev det også gennemført så strengt, som forholdene i det nordsjællandske landskab overhovedet tillod det. Vejanlæg blev ikke blot op-

Kong Frederik Vs resolution af 24. maj 1764, hvori den nye Kongeveys linieføring fra Lundehuset (Emdrup Sø) over Rudersdal til Fredensborg fastsættes. Resolutionen er svar på vejdirektor Rosenkrantz' forslag, den i arkets højre side anførte »forestilling«.

Allernaadigste Resolution.

En Formagtigste Konge
Allernaadigste K. M. Herre!

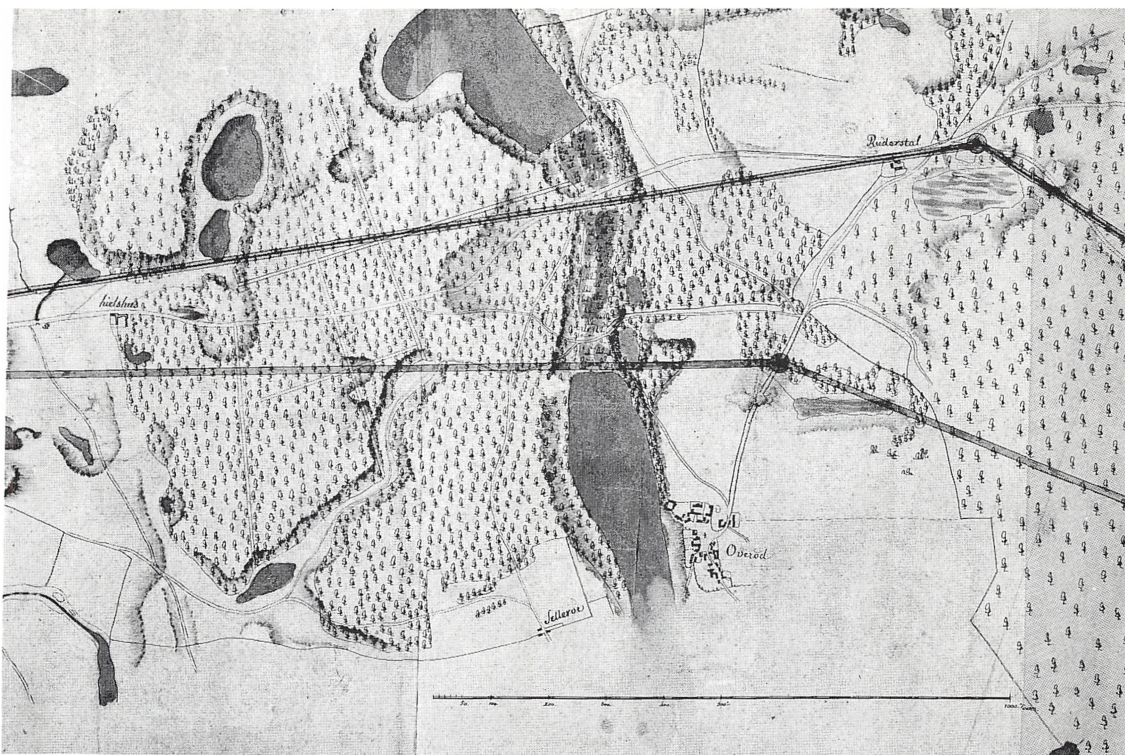
Si vilde Allernaadigste
at Kongen = Kongen skal anlagge
en vej fra Lundehuset til
Rudersdal og derfra over
Norskeholm til Fredensborg.
Svart paa Rens blot Frederik
botig d. 24. Maji A. 1764.

I Sigt Allernaadigste Resolution
af 12. Maji 1764. Vedt. Eder
Maj. at Kongen skal anlagge
en vej fra Lundehuset indtil
Rudersdal og derfra over
Norskeholm til Fredensborg.
Svart paa Rens blot Frederik
botig d. 24. Maji A. 1764.

Lidenckh.

Eder Konge Maj.

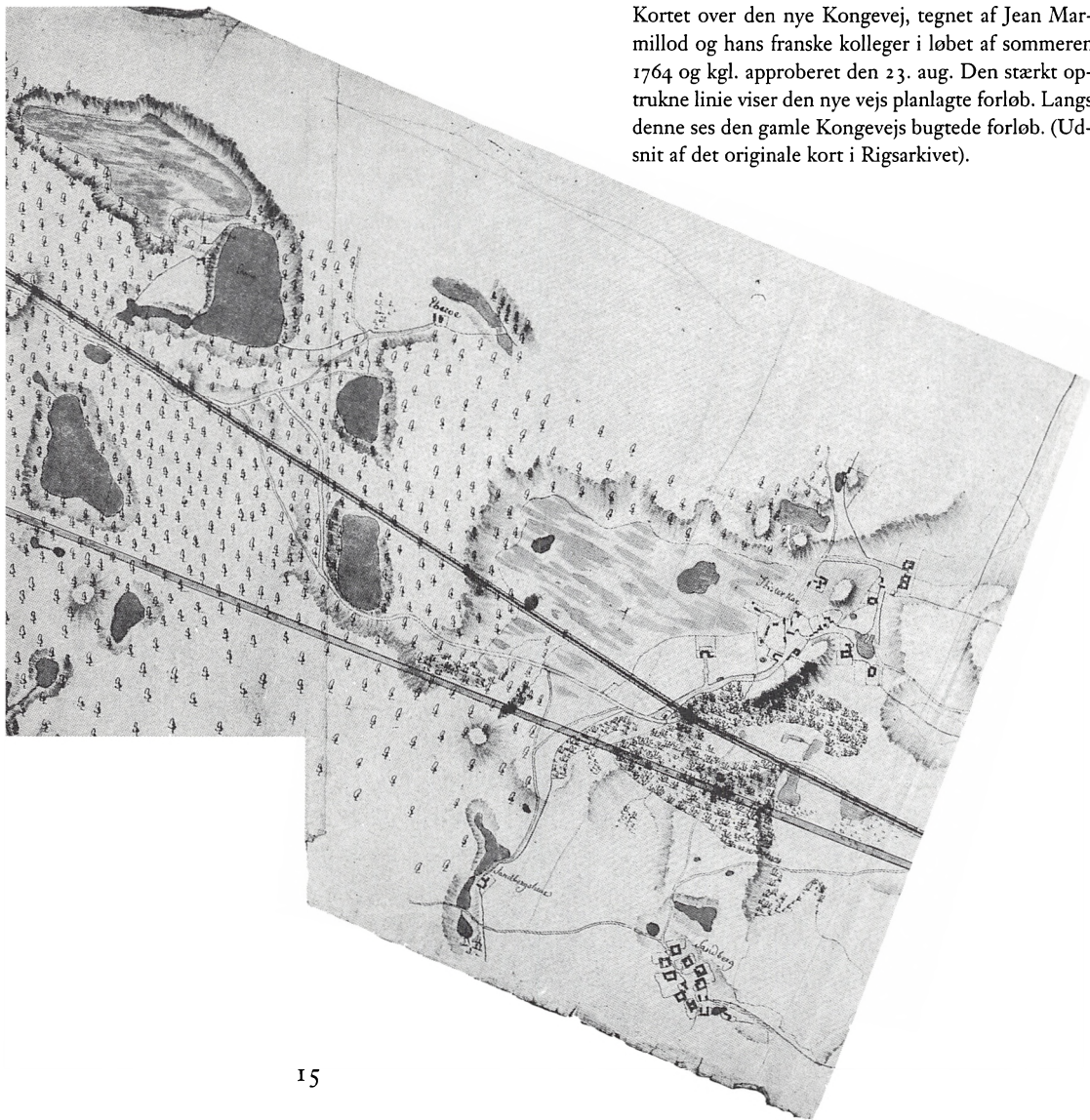
Rosenkrantz' Allernaadigste og kongelig forestilling
L. 10. København
24. Maji A. 1764.
Rosenkrantz

*Danmarks første
vejkort tegnes*

fattet som en praktisk foranstaltning, men som et stykke anvendt landskabsarkitektur.

Straks efter ankomsten tog Marmillod og hans landsmænd med iver og energi fat på den stillede opgave. De begyndte med at opmåle og tegne et kort over egnen, hvor vejen skulle gå, så den kunne afsættes nøjagtigt derpå og forelægges kongen til afgørelse, inden man gik ud i terrænet. Noget sådant var aldrig før gjort i Danmark, så de kort, der blev resulta-

Kortet over den nye Kongevej, tegnet af Jean Marmillod og hans franske kolleger i løbet af sommeren 1764 og kgl. approberet den 23. aug. Den stærkt optrukne linie viser den nye vejs planlagte forløb. Langs denne ses den gamle Kongevejs bugtede forløb. (Udsnit af det originale kort i Rigsarkivet).

tet, er også et stykke ægte pionerarbejde. Netop kortet over strækningen fra Lyngby til Hørsholm er heldigvis bevaret og findes nu i Rigsarkivets Kort- og tegningssamling som Vejdirektoratets aflevering nr. 1489,1.⁹ Det er et stort uregelmæssigt formet kort af format ca. 170×40 cm. Karakteristisk for den nævnte forbindelse mellem slottene og vejbyggeriets landskabsarkitektoniske side er, at det viser den planlagte vej netop mellem nordenden af Sorgenfri Slotspark og sydenden af Hirschholm Slotspark. Der er afsat to alternativer til denne vejs forløb. På kortets nordende er indført kongens afgørelse af, hvilken af disse to vejføringer der skulle følges. Denne såkaldte »kongelige resolution« har følgende ordlyd:

Kongens approbation

»Vi approbere allernaadigst hermed denne forfattede Tegning og vil, at Konge Veien derefter saaledes skal anlægges, som Linien der gaaer over Rudersdahl, udviiser. Givet paa vort Slot Fredensborg d. 23. Augusti Ao. 1764. Friderich R.« Også vejdirektøren »F. C. Rosenkrantz«, der har forelagt kongen kortet, har signeret det. Men at det var Marmillod og hans franske kolleger, der havde tegnet det i sommerens løb, fremgår tydeligt nok af de franske gloser, der forekommer på kortet.

*Den »alternative«
Kongevej*

Som det fremgår af dette »Nye kongevejskort« og den derpå skrevne resolution, valgte kongen hermed den nuværende linieføring fremfor en noget østligere, som de franske vejingeniører også havde foreslået. Denne alternative linieføring ville have ført Kongevejen fra Sorgenfri-parken vest for Brede gennem den østlige del af Geel Skov lige forbi vestenden af Søllerød Sø til et punkt omtrent ved det skovløberhus, der ligger, hvor sydspidsen af Rude Skov når Ruderdalsvej. Her skulle have været en runddel og en svag vinkel på vejen, der så skulle have fortsat nordpå gennem det nuværende Paradiskvarter, kun tangerende Rude Skovs østlige kant ved Sandbjerg og derfra videre til Hørsholm-parkens sydspids. Når dette var blevet foreslået, skyldtes det sikkert, at denne linieføring var nærmest muligt den helt rette linie mellem de to slotte. Når kongen forkastede den, var det formodentlig, fordi linien over Rudersdal var tilvant fra den gamle Kongevej, men især fordi man derved beholdt

Fotografi 1987 fra den gamle Kongevej, som den løber i den sydlige del af Rude Skov lidt øst for den nuværende vej. I dag benyttet som almindelig skovvej. Foto J. H. Tiemroth.

vejgaflen ved Rudersdal, hvorfra jo også vejen mod det andet hovedslot, Frederiksborg, udgik.

Den gamle Kongevej

Betragter man dette »nye kongevejskort« fra 1764 nøjere, ser man, at det indeholder mange værdifulde topografiske oplysninger. Først og fremmest er ikke blot den nye, men også den gamle Kongevej, som den nye skulle afløse, afsat på kortet. Den bugter sig snart lidt øst, snart lidt vest for den nye vejlinie. Følger man den sydfra, så løb den gamle Kongevej i Lyngby kommune parallelt med den nye – altså den nuværende – Kongevej, men noget østligere. Den passerede forbi den gamle skovridergård, Geels Hus, der lå, hvor nu Geelsgården ligger, og gik så ind i Geel

Skov. Her genfindes dens forløb den dag i dag i den skovvej, der løber her ca. 200 meter øst for den nye Kongevej indtil krydset på toppen af Geels Bakke, hvor den gamle Dansebakke lå. Derfra bøjede den gamle vej mere mod vest, indtil den krydsede den nuværende vej omtrent ud for det nuværende Søllerød Rådhus. Herfra gik den gennem nutidens villakvarter lidt vest for den nuværende Kongevej, omtrent langs Helgasvej, bøjede så atter østpå, indtil den ved Rudersdal Kro gik i et med den nuværende vej indtil vejgafflen ved den gamle Rudegård, der lå på samme sted som nu Rudegård stadion. Op gennem Rude Skov genfindes den gamle Kongevej på lange strækninger i nutidige skovveje. I skovens sydlige del indtil Løgsø gik den således lidt østligere end den nuværende vej og ses tydeligt i den nuværende skovvej. Men omtrent ud for 18-kilometer-stenen gik den over på vestsiden, hvor den kan følges i vejen vest omkring Svinebjerg. Derfra krydsede den atter den nuværende vej lidt syd for 19-kilometer-stenen, og kan så følges syd og øst omkring Agersø, hvor dens forløb videre nordpå genfindes i den nuværende Vildtfogedvej indtil krydset ved Petersborg, hvorfra den næsten helt fulgte den nuværende vej videre til Hørsholm. Med visse afbrydelser er det altså muligt at foretage en »Gammel Kongevejs«-vandring den dag i dag, i hvert fald i skovene.

Topografi

Men udover, at det er det ældste kendte og bevarede danske vejplanlægningskort, rummer dette »Nye kongevejskort« også andre vigtige topografiske oplysninger fra et tidspunkt, der lå godt 20 år før Drevons kort over Dronninggaards gods (1786) og over 40 år før de ældste matrikelkort fra Øverød og Søllerød by.¹⁰ Kortet fortjener derfor indgående at studeres af lokalhistorikere. En udtømmende redegørelse for dets informationer skal ikke forsøges her, kun nogle enkelte vigtige træk fremhæves. – Udover den gamle og den nye Kongevej ses på kortet adskillige andre veje afsat, hvoraf mange endnu findes, mens nogle er forsvundne. Det er bemærkelsesværdigt, at veje som Søllerødvej og Rudersdalsvej samt dele af Skodsborgvej faktisk fandtes som landsbyveje allerede for 225 år siden. – Naturgeografisk hefter man sig ved de mange søer og damme, hvoraf

Søer og moser

nogle siden er udtørrede, således ved skoven »Tyvekrog« og i lavningen ved Holte. I Rude Skov findes de angivet med franske betegnelser. Således betegnes Sækkedammen som »marais« (sump), Stubbesø og Ebberød Sø kaldes »étang« (dam), mens om Femsølyng bruges glosen »tourbière« (tørvemose). – Skovene havde dengang en meget større udstrækning end nu. Dette ses i og for sig allerede af det samtidigt opmålte »Videnskaberne

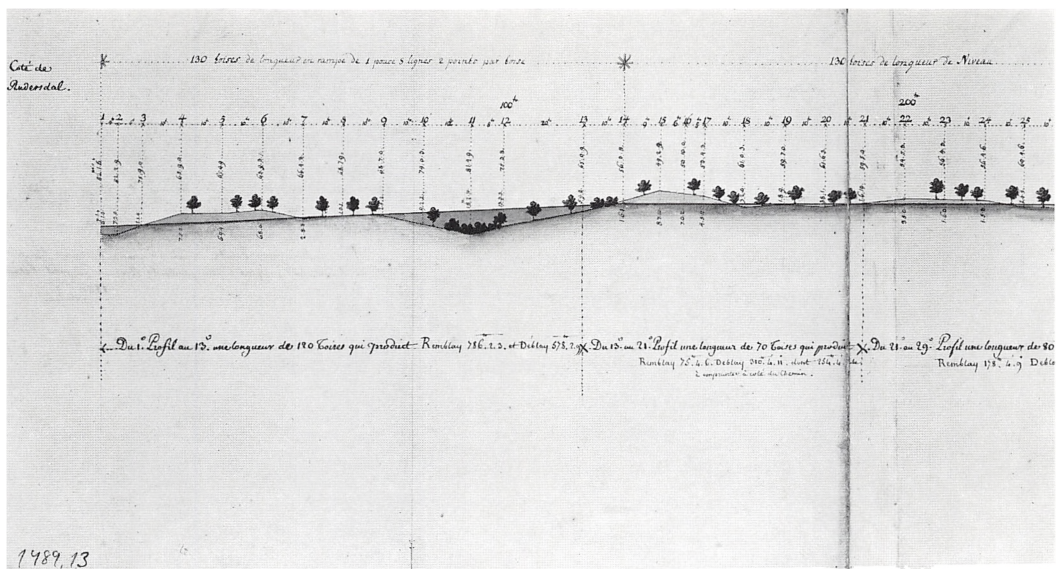
Skovene

Selskab« kort over Nordsjælland, men Kongevejskortet har flere enkeltheder. Mest påfaldende er, at Rude Skov og Geel Skov dengang var sammenvoksede i det nuværende Holte-område. Det ses, at skoven dækkede det meste af området øst for Kongevejen, omtrent til den nuværende Pile Allé. Hele lavningen ved Ny Holte, der nu er kommunens midtpunkt bebyggelsesmæssigt set, var dengang et ganske øde skov- og moseområde, der strakte sig fra Vejle Sø til Søllerød Sø. Nord for Vejle Sø lå det gamle Dronninggårds marker, men også her var skovene, Frederikslund Skov og Piils Skov, sammenvoksede og strakte sig fra Furesøen til Vejle Søes bredder. – Af landsbyer ses Virum, Søllerød, Øverød, Høsterkøb og Sandbjerg samt bebyggelser ved Mølleåen som Brede og Fuglevad. Stednavnene bærer tydeligt præg af kortets franske ophavsmænd, der kun med besvær og åbenbart lokal hjælp har fundet stavemåder, der ikke var helt forkerte i dette for dem fremmede tungemål. Vigtigere er, at disse landsbyer er kortlagt ret omhyggeligt med enkelte huse og gårde, således at kortet også yder et bidrag til, hvorledes bygningerne lå, før udskifningerne begyndte en halv snes år senere.

Landsbyerne

Kongevejens nivellement

Efter at vejføringen med den kgl. resolution 23. august 1764 var fastlagt, var næste fase i planlægningen at tegne et nivellement til vejen. Den 28. august skrev vejdirektør Rosenkrantz til amtmanden i Københavns amt, Ahlefeldt, og bad om tilladelse til på grundlag af det nu approberede kort at lade hugge så mange træer i vejlinien, at der kunne foretages et nivellement.¹¹ Et nivellement er et længdesnit af en vej i det lodrette plan, således at man afbilder vejens forløb i forhold til det foreliggende terræns højdeforhold. Til den planlagte Fredensborg-vej er bevaret Marmillods

Marmillods nivellement til den sydligste del af Hørsholm Kongevej ved Rudersdal. Efter-året 1764.

eget nivellement af strækningen mellem Rudersdal og Petersborg, altså netop gennem Rude Skov.¹² Det er meget langt og smalt, 320×25 cm i målestokken 1:1200 og opbevares foldet i harmonikaform. På forsiden står nivellementets titel, skrevet af Marmillod selv: »Chemin de Copenhague à Fridensbourg. Baillage de Hirschholm. Nivellement de la partie de Chemin projeté depuis l'angle de Rudersdahl jusques vis avis la barrière de Petersbourg sur-un seul allignement de 1880 toises de longueur, qui produit selon les toises particuliers 7997 toises cube de terre à rémuer, a l'effet de dresser les pentes, fait en 1764 par le Sr. Marmillod«.

Oversættelse: Vej fra København til Fredensborg. Hirschholm amt. Nivellement over den del af den planlagte vej, der går fra hjørnet ved Rudersdal til leddet over for Petersborg i en linie af 1880 favnes længde, hvilket efter de særlige mål giver 7997 kubikfavne jord at flytte for at udjævne skrænterne. Udført 1764 af Hr. Marmillod.

Vejens højdeforhold angives på nivellementet ud fra en basislinie, der af praktiske grunde er afsat foroven. Fra en række målepunkter i hvert af de afsnit, hvori strækningen deltes, afsattes højderne både af det virkelige terræn og af den planlagte vej, hvorefter man kunne måle forskellen mellem disse to, og dernæst ud fra vejens bredde også foretage beregning af hvor meget jord, der skulle flyttes, for at den ønskede jævnt profilerede vej kunne blive resultatet.

Ved udgravning af bakker og opfyldning af lavninger, henholdsvis betegnet »deblay« og »remblay« skulle dette resultat opnås. For hver af delstrækningerne angives det, hvor mange kubikfavne »deblay« og »remblay« der beregnedes. Ved simpel addition af alle disse jordarbejder opnåedes den på titelbladet angivne sum af 7997 kubikfavne. Den anvendte franske favn var lidt kortere end den danske favn, nemlig kun på 181 cm. Det af Marmillod for Rude Skov beregnede jordarbejde udgjorde 45.000 m³, var altså af et betragteligt omfang.

Marmillod har i sin nydelige og klare tegnestil udstyret nivellementet med træer langs strækningen. Spørgsmålet er, om disse træers afvekslende placering er udtryk for et reelt billede af skovens daværende ujævne bevoksning, eller om der blot tilstræbes et æstetisk tiltalende landskabsbillede uden direkte afspejling af virkeligheden.

Der har sikkert været tegnet kort og nivellementer til hele Fredensborg-vejen, men en stor del af materialet er gået tabt. Marmillods medarbejder Philibert Boudin tegnede samme sommer 1764 også et nivellement til en del af vejen syd for Fredensborg. Men kun til strækningen gennem Rude Skov er både kortet og nivellementet bevaret. Disse planer er de ældste vejkort i vort land, pionerarbejder, der indvarsler den nye

Bønderne ud- kommanderes

tekniske tidsalders komme til vort vejbyggeri. Men et er at planlægge, noget andet er udførelsen. Hvorledes blev denne vej i virkeligheden bygget?

Af Vejdirektoratets kongelige resolutioner og vejdirektør Rosenkrantz breve og kopibøger kan man se, hvorledes sommeren og efteråret 1764 også benyttedes til konkrete forarbejder til vejbyggeriet. For at skaffe tilstrækkelige mængder af materialer henvendte Rosenkrantz sig til de forskellige amtmænd, for at de skulle sørge for, at de statshoveripligtige bønder samlede sten sammen og kørte dem til steder i nærheden af den nye vej, hvor stenene så lå klar i dynger til næste års vejarbejde. Ved kgl. resolution af 13. sept. 1764 befalede det bønderne i Københavns, Hirschholms og Kronborg amter at besørge dette arbejde.¹³ Men da bønderne i det forholdsvis lille Hirschholm amt, hvor det længste stykke af den nye vej skulle gå, på den måde følte sig overbebyrdede i forhold til de andre amters bønder, fik de takket være indgriben fra enkedronning Sofie Magdalene resolutionen ændret således, at stenkørslen i stedet reguleredes efter amternes hartkorn. Derefter skulle bønderne i Københavns amt bidrage med 1300 kubikfavne, Frederiksborg-Kronborg amt med 1500, mens Hirschholm amt slap med at yde 300 kubikfavne sten.¹⁴ Det var naturligvis godt, at denne mere retfærdige fordeling af byrden opnåedes, men tilfældet viser dog, at der var et misforhold mellem den gamle rekvirering af offentligt arbejde via statshoveri og de krav, de nye vejanlæg stillede. Der blev ved at være mange bryderier med dette bondearbejde til vejene.

Skovrydning

Et andet problem, der måtte løses, var rydningen af træerne i de skove, hvorigennem den nye vej skulle føres. Den ansvarlige var overjægermester Gram, der i september henvendte sig til Rosenkrantz for at få de fornødne aftaler truffet. Dels skulle Rosenkrantz sende en person, der vidste, hvor den nye vej skulle gå, og som så sammen med førster Bang i Geels Hus kunne gennemgå skoven og nøjagtigt afmærke de træer, der skulle fældes. Dels måtte Rosenkrantz skaffe den fornødne ekstra arbejdskraft, da sko-

vens normale personale ikke kunne fælde alle disse træer, inden vinteren kom. Overjægermesteren anmodede også om, at der ved vejarbejdet måtte tages hensyn til den nye forstordning, der dengang netop var begyndt at virke, så skoven ikke led mere skade ved vejbyggeriet end nødvendigt. Desuden måtte det afgøres, om træerne blot skulle fældes ved jordoverfladen eller om også rødderne skulle graves op. Endelig var det nødvendigt at der i Geel Skov anvistes en omkørselsvej, så færdselen ikke hindredes af, at den gamle kongevej blev brudt op, for at stenene kunne bruges til den nye vej. Gram taler om, at man i mellemtiden kunne bruge »Jagt-vej« eller »Sten-vej«, men hvilke strækninger, der menes hermed, står ikke klart.¹⁵

Det krævede nogen korrespondance, før de nødvendige aftaler blev truffet, men arbejdet blev faktisk udført til tiden. Oprindeligt ville man have nøjedes med at hugge træerne bort i en bredde af 56 fod, men Marmillod fik udvirket en kongelig resolution om, at der skulle hugges 6 fod mere i begge sider, således at bredden af udhugningen til vejen blev 68 fod, dvs. ca. 22 meter.¹⁶ 2. dec. 1764 aftaltes det, at stenene fra den gamle Kongevej kunne bruges til den nye vej.¹⁷ Således forstår man, at de gamle veje i dag kan være svære at identificere i terrænet, selv hvor de er bevarede, og at de normalt ikke har nogen anden belægning end andre skovveje har det i vor tid.

Vejen anlægges 1765

I året 1770 forfattede Marmillod en oversigt over, hvilke vejarbejder han indtil da, efter 6 år i Danmark, havde fået udført.¹⁸ Allerede 1764 byggedes strækningen mellem Vibenshus og Lundehus ved Emdrup Sø, altså det stykke af den nuværende Lyngbyvej, der lå nærmest ved København. I løbet af året 1765 byggedes strækningen fra Geels Hus til Rudersdal, altså hele den nuværende Kongevej gennem Søllerød kommune, i alt 1584 »toises«, altså franske favne. Samme år begyndte også arbejdet på en del af strækningen syd for Fredensborg. I 1766-67 byggedes strækningen gennem Rude Skov fra Rudersdal til Petersborg, i alt 1880 »toises«, og syd for Fredensborg blev strækningerne Lønholt-Ebbekøb og et stykke

Overjægermester
Grams anmodning til
vejdirektør Rosen-
krantz om retnings-
linier for trærydning i
Geel Skov. Træerne
skal afmærkes ordent-
ligt, og der skal skaffes
mere arbejdskraft til
fældningsarbejdet.
Dat. 8. sept. 1764.

Gode og Kulbaarne
Høfstande i G. O. S. i. m. = land og
Oden - Trigs - Secretair!

Høfstande, paa den nye af Skibun Krig, igjennem
Gielte. Den Land bortlagas, maan ing Dnng
Excellent, forand sinu Stjeldigt anmod, at de
andnu forson, som bunnelt hie nu b. l. indt, i di
forhen Bungs Ommærkelst, som opfordre sig i di
Gieltehuus, belagelig indt ludi morden ind at
his Engn, alle de Erant fra Engjendelsen indtil
fuden, som paa den nye Bui skal sigges, paa
dit at farvelen for mange allert for paa morden
bortlagan. Og di sk i di Gielte. Den fannudi
faan told i min lig land blint ferdig med at
bortslafte alle ja daunn Erant, forand Kiband
paa Bonnen; og dit om Kibanden sig ellers ind
la sk giorn. Maa maan ing og sinu Stjeldigt,

Vejsoldater

vej syd for Hesselrød færdige. I 1767 byggedes også resten af vejen fra Petersborg (Høsterkøb) til Hørsholm Slotspark.

I slutningen af april, når bøndernes forårssåning var forbi, og jorden var blevet tør og tjenlig efter vinteren, kunne man begynde vejarbejdet, og sæsonen varede til slutningen af november. Som sagt var det bønderne, der skulle gøre det grove arbejde med tilkørsel af materialer. Men selve vejbyggeriet betroedes ikke til dem. Hertil udkommanderedes soldater, der oprindeligt udlåntes fra forskellige regimente, men senere kom til at udgøre et særligt »vejkorps«. Arbejde af denne tekniske art ansås for ingeniørarbejde, og det var dengang et rent militært anliggende. Det var meningen, at disse soldater i arbejdsæsonen skulle kampere i teltlejre, der rejstes i nærheden af arbejdspladserne. Derfor sørgede vejdirektør Rosenkrantz allerede om foråret for fra Søetaten at erhverve gammel kasseret sejldug, som man kunne sy telte af, samt desuden at låne hængekøjer og ulddækkener til sengepladserne.¹⁹ Også for arbejdsheste måtte der sørges. Det hørte til bøndernes opgaver at køre hø og havre til dem fra Frederiksborg Slots ladegård. I øvrigt fungerede Materialgården ved Jægersborg som basis for arbejdet på Fredensborgvejen. Her fremstilledes og oplagredes bl.a. tilhugne sten til bygningen af broer og stenkister.²⁰

Det var ikke nogen ringe organisation, der skulle fungere, for at det store vejarbejde kunne udføres. I 1764 arbejdede 100 soldater i vejkommandoen, i 1765 300, i 1766 sågar 650 mand.

Arbejdslejrene ved Kongevejen

Til arbejdet i Søllerød og i Rude Skov oprettedes et interimistisk værksted (»atelier«) ved Rudersdal. Herunder sorterede i 1765 200 soldater under kommando af løjtnant Restorff. Vi kan følge arbejdsæsonen gennem de bevarede ugentlige lønsedler.²¹ Det ses heraf, at daglønnen var 8 »sous«, dvs. skilling, dog om søndagene, hvor der kun arbejdedes om eftermiddagen, 4 skilling. De fleste lønsedler for året 1765 er – som den nedenfor gengivne – udstedt i »Gielte Skow«, men vedrører de soldater, der havde arbejdet under værkstedet ved Rudersdal. Det er ikke klart, om soldaternes arbejdslejr lå ved Rudersdal eller i Geel Skov i dette første

arbejdsår. Men året efter, 1766 da der arbejdedes i Rude Skov, fremgår det tydeligt af lønsedlerne, at der var flere lejre, som her betegnedes med deres franske navne »Le camp de Rudersdahl«, »Le camp de Agersø«, »Le camp de Sandbjerg« og »Le camp de Hestekiøb« (Høsterkøb). Det har ikke været praktisk, at soldaterne om morgenen og om aftenen havde alt for langt at gå til og fra det sted, hvor dagens arbejde foregik. De franske vejingeniører har deltes om ledelsen, i 1765 var det mest Philibert Boudin, der sammen med løjtnant Restorff signerede lønsedlerne. I 1766 var det i den første tid Marmillod selv, men i juni-august afløstes han af Herault de Sorbée, hvilket skyldtes, at Marmillod om sommeren 1766 var beskæftiget med at tegne kortet til sit andet store danske vejprojekt, København-Roskilde landevejen. Den militære kommando deltes i 1766 mellem de to løjtnanter Restorff og Haxthausen, hvis tyske sprog undertiden afløste det franske på lønsedlerne. Foruden det ordinære antal arbejds-soldater og deres løn fremkommer i rubrikken »Extraordinairement« forskellige træk om arbejdet. Af den her gengivne ses således, at der blev givet særlige honorarer til dem, der arbejdede uden for den sædvanlige arbejdstid, altså overarbejde, men også til natpatruljen. Desuden havde der i den pågældende uge, 23-29. juli 1764, været udgifter til sæbe til klokken (!) og til en sygevogn.

Vejens konstruktion

Der må have udfoldet sig en mægtig virksomhed i de ellers så stille skove i disse somre, når de mange soldater daglig fra deres lejre har begivet sig til arbejdspladserne for at bygge den nye vej. Allerede i 1763 havde man udhugget vejlinien i 22 meters bredde. Hvad man byggede, var en chaussée. Når jordarbejdet med udjævning af bakker og opfyldning af dale var gjort, kunne man bygge den egentlige vejbane. Den var normalt 18 alen = 12 meter bred. Heraf udgjorde de midterste 6 meter den stensatte og grusbelagte kørebane, mens der på begge sider var afsat 3 meter brede jordrabatter til omkørsel, ryttere og fodgængere, de såkaldte »sommerveje«. Den stensatte kørebane i midten byggedes på den måde, at der gravedes ud i en alens dybde, i bunden lagdes så en pakning af svære sten,

Rudersdal Kro med rejsestalden og Kongevejen set mod nord til Rudegård. Foto ca. 1905.

Stenkister og broer

herover mindre sten og øverst et lag grus, idet lagene stampedes godt sammen med »brolæggerjomfruer«. En række kantsten afgrænsede kørebanen fra jordrabatterne. Hele vejbanen kantedes af omhyggeligt gravede grøfter, for i vort klima er vandafledningen det største problem for al færdsel.²² På lave steder var det nødvendigt at føre vandet under vejene gennem såkaldte stenkister, og hvis der var rigtige vandløb, måtte der bygges broer.

État des Soldats qui ont travaillé sur les Ateliers de Rudersdal depuis le 23me jus qu'au
29me Juillet inclusivement 1765.

Juillet	Journées à Soir	Journées à Soir		Prix en argent		
				Ecu	Mar	Den
23	206	4	34	4	—
24	204	4	34	2	—
25	203	5	34	1	4
26	206	4	34	4	—
27	203	7	34	2	4
28	Dimanche	210	17	3	—
29	199	11	34	—	4
<i>Extraordinairement</i>						
À ceux qui ont travaillé hors des heures d'ouvrage et aux Bordures				3	5	—
Du Savon pour la Penette				1	—	—
Pour la Patrouille de nuit...				1	4	4
Un chariot de Malades....				—	2	4
<i>Total...</i>				230	5	4

*Cette Somme
le 30me Juillet
1765.*

*Compté aux Solats (Rudersdal)
Philippe Boudin
Lieutnant Restorff*

Lønningsregnskab for de godt 200 vejsoldater, der ved værkstedet i Rudersdal anlagde den nye Kongevej. Underskrevet af den franske vejingeniør Philibert Boudin og løjtnant Restorff 30. juli 1765.

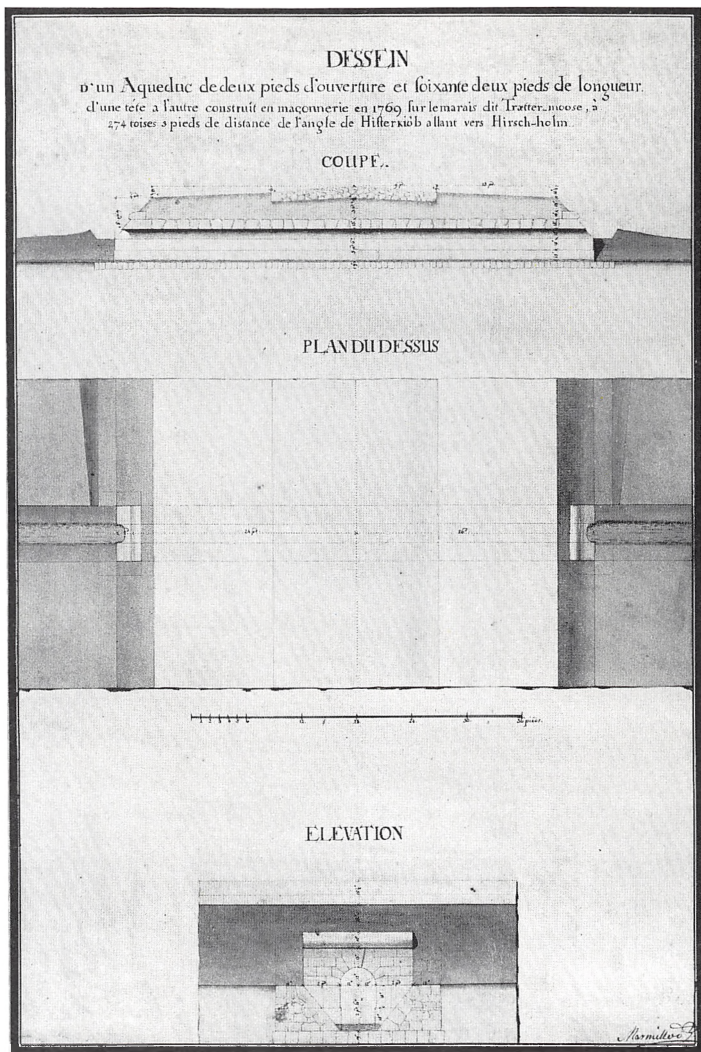
I sin førnævnte beretning fra 1770 har Marmillod også nøje gjort rede for, hvilke broer og stenkister han byggede på Fredensborg-vejen. Stenkister var nødvendige ved Geels Hus og ved selve Rudersdal for at sikre vandafledningen fra de tilstødende damme og moser. I Rude Skov findes

Fotografi 1987 af den af Marmillod byggede stenliste, der den dag i dag leder vandet under Kongevejen ved Løgsø i Rude Skov. Foto J. H. Tiemroth.

endnu i dag ud for den nuværende 18-km-sten Marmillods stenliste ved Løgsø, og han byggede også en til Agersøs afløb mod vest. Stenkisterne var 24 alen (18 meter) lange og bygget omhyggeligt op af tilhugne sten med bund, lodrette sider og overliggere. Desværre eksisterer der ingen tegninger fra vort område, hvorimod Marmillods tegning til stenkisten til stedet, hvor Hørsholm Kongevej skærer »Trættermosen« nord for Høsterkøb findes i Rigsarkivet.²³ Endnu den dag i dag passerer vejen her lige nord for »Frihedens« Skov en mose, der står med blanke vandflader på begge sider af vejen. Her byggede Marmillod en stenliste på ikke mindre

Marmillods tegning til en sten-
ste til den nye Kongevejs passage
over »Trættermosen« nord for
Høsterkøb. Bygget 1769.

»Kongevejen ved Ny Holte Kro« maleri af Nordahl Grove (1822-1885) fra engang i 1840'erne. T.v. kroen med det lille skovløberhus i baggrunden ved foden af (den på dette maleri ikke eksisterende) Geels bakke. Overfor bomhuset med bommen på vejens venstre side og hejseværket til »Røjels« bom t.h. I forgrunden t.h. kroholder Nimbs villa, ved hvilken man ser den regulerede bæk og rækværket på Marmillods bro mellem villaen og bomhuset. Maleriet blev foræret til Søllerød kommune i forbindelse med sognerådets 100 års jubilæum 1942 og indvielsen af rådhuset ved Kongevejen samme år.

Maleri af Andreas Juuel (1816-1888) fra samme sted som foregående maleri af Nordahl Grove: Geels bakke set mod syd fra Ny Holte kro, dateret 1851. Ved rækværket foran krogavlen skimtes en del af stensætningen til broen over bækken. Dette maleri blev solgt dyrt på en auktion i London i 1983.

I 1988 lykkedes det Byhistorisk Arkiv at erhverve en variant af Andreas Juuels maleri fra Geels bakke på Arne Bruun Rasmussens auktioner. Som det fremgår, er der liv i trafikken på Kongevejen 1851. Jens Vejmand er naturligvis blevet på sin plads, men ellers har »kodriveren« krydset vejen, en rytter har passeret »fotografen« på vej op ad bakken, og den ene hestevogn er forsvundet om bag ved kroen.

»Dronning Juliane Maries løbere ved Geels Bakke«, maleri af Erik Pauelsen (1749-1790) dateret 1774 (Rosenborg). Man kan ikke hævde, at Pauelsen har været særlig tro mod Marmillods strenge princip om en lineal-lige Kongevej. Vejen over Geels bakke har fået et »kunstnerisk« sving, og i det hele taget er dette maleri næppe malet »efter naturen«. At Pauelsen regnes til det danske landskabsmaleris pioner, skyldes ikke det her viste billede, men en række andre malerier fra samme egn, nemlig den smukke Dronninggård-serie, som han malede en halv snes år senere for Frédéric de Coninck. (Se bogen om »Frédéric de Coninck og Dronninggaard«, 1987).

end 20 meters længde, 1 alen høj og 1 alen bred. Af tegningen ses hans sans for at forene det praktiske med det æstetisk smukke. Der er omhyggeligt tegnet både længdesnit, grundplan og facade til denne beskedne konstruktion, og i teksten angiver Marmillod nøjagtigt dens beliggenhed som 274 »toises«¹ hinsides vinklen ved Høsterkøb, dvs. korsvejen mellem Høsterkøbvej-Gøngehusvej og Kongevejen, der her danner en let vinkel.

*Broen over
Bækrenden*

Også en bro byggede Marmillod til Søllerød-strækningen. Men uanset, at han i sin beretning fra 1770 beskriver den lige så grundigt som alle sine andre broer og stenkister, er det fra beskrivelsen uklart, hvor den egentlig har ligget. Han siger om denne bro, at den lå »dans le Bois de Gield Skow, sur un ruisseau dans un marais, un pont de 3 aunes d'ouverture et 28½ aunes de longueur«. »Problemet er, at der ikke i den nuværende Geel Skov findes nogen bæk, der krydser Kongevejen og er af en sådan størrelse, at den kunne kræve en bro på 3 alens bredde (2 meter). Da der ikke kan være tale om mosen syd for skoven, for til den konstruerede Marmillod som sagt en stenkiste (»Aqueduc« kalder han dem i øvrigt), bliver der ikke anden mulighed tilbage, end at broen har været bygget over den bæk, der har afvandet det sumpede skovområde, som bredte sig i lavningen, hvor nu Holtes (Ny Holte) moderne forretningskvarter ligger.²⁴

*Ny Holtes
»grundsten«*

For Marmillod har der blot været »en mose i Geel Skov« på dette sted, der har været ganske øde og ubebygget. Faktisk var der på den tid ikke et eneste hus ved Kongevejen mellem Geels Hus og Rudersdal Kro. Marmillods anlæggelse af en bro til den nye vej på dette sted kan da anses for at være den første begyndelse til kulturens komme til det nuværende Holte. Desværre er tegningen ikke bevaret, men konstruktionen har sikkert lignet de øvrige broer, Marmillod byggede. Som eksempel kan henvises til broerne over Mølleåen i Lyngby.²⁵

Snart efter at Kongevejen til Hørsholm i 1767 var færdig, blev den særdeles flittigt benyttet i de år, hvor Struensee 1770-1772 på Hørsholm Slot var den faktiske regent i Danmark. Endnu manglede der mindre strækninger, før hele vejen til Fredensborg var færdig. Det var først i sit

Kongevejen i Holte med Ny Holte Kro. Foto 1919 efter at bommen var fjernet.

sidste år i Danmark, 1775, at Marmillod kunne fuldende sit store værk. Derefter vendte han tilbage til Frankrig, hvor han endnu virkede nogle år som vejingeniør i Grenoble, inden han døde i 1786. I Danmark fortsatte hans dygtige elever, først og fremmest hans efterfølger som overvejinpektør, Hans Frederik Rosenberg, det arbejde med fornyelsen af de danske hovedveje, som Marmillod havde indledt.

Kongevejen til Hillerød

Lige så dygtig den tekniske ledelse under Marmillod havde været, lige så inkompetent var den administrative forvaltning indtil 1778, da Generalvejkommisionen oprettedes med Rosenberg som overvejmester.²⁶ Den fortsatte det store hovedvejsbyggeri ud over hele landet, og snart kom også turen til den gamle Birkerød Kongevej, eller rettere Kongevejen til Hillerød. Dens bygningshistorie skal dog ikke fortælles i enkeltheder her. Men da den på sit første stykke, fra Rudersdal til Lollikhus,

Kongevejens 2-milepæl
syd for Geels Bakke.
Tegnet af Johs. Wiede-
welt med Frederik Vs
monogram øverst og
posthorn nederst. Wiede-
welts 2-milepæl, en
obelisk af norsk marmor,
flyttedes i nov. 1923 til
Frilandsmuseet.

hører til Søllerød kommune, skal det dog oplyses, at den byggedes i årtiet mellem 1792 og 1802. Det grundlæggende plankort blev tegnet 1792 af kaptajn Gulbrandt Arents for hele strækningen til Hillerød.²⁷ Man fraveg nu bevidst det af Marmillod indførte princip om, at vejen skulle være lige som en lineal, til fordel for en linieføring, der var mere tilpasset terrænets

Nye landskabsidealer

kurver og højdeforhold. Det var billigere og passede desuden til den nye landskabsarkitektur, nemlig den engelske naturstil, der på den tid afløste den franske. I det store og hele fulgte den nye vej forløbet af den gamle Kongevej til Frederiksborg, idet man blot rettede de værste kurver ud og udfyldte lavningerne. De største vanskeligheder voldte forholdene ved Dumpedalen, hvor man måtte arbejde i flere år, før et tilfredsstillende resultat nåedes. Men til sidst blev man færdig, og den nye vej kunne tages i brug i året 1802.

Birkerød Kongevej er en smuk vej, især på den strækning, hvor den løber langs Rude Skov med et stort udsyn over Vaserne og Furesøen i vest. Den svarer virkelig til de nye engelske idealer.

Et endnu bevaret vejstykke

Men den har ikke nær det særpræg, der karakteriserer Marmillods Hørsholm Kongevej inde i Rude Skov. Mens de øvrige Kongevejsstrækninger især i Gentofte, Lyngby og Søllerød kommuner er blevet ombyggede og udvidede for at kunne svare til kravene som storbyens udfaldsveje mod nord, så man næppe kan kende dem igen, så har vejen i Rude Skov fået lov at ligge i ro. Det skyldes naturligvis beliggenheden inde i skoven, hvor bebyggelse og tværveje aldrig har grebet ind, og så den omstændighed, at den ikke har været en egentlig hovedfærdselsåre. Den blev allerede i 1766 bygget så bred, at den relativt beskedne moderne biltrafik, der har benyttet den, har kunnet nøjes med den oprindelige vejbanes bredde, uden at udvidelser har været nødvendige. Ikke blot har den bevaret sin bredde og sit lige forløb gennem den dejlige skov, men også den bakkede profil, Marmillod ved hjælp af sine vejsoldater gav den ved bygningen. Faktisk er det kun selve vejbanen, der er ændret på, så den først blev brolagt og nu er asfalteret. Ellers ligger den der uændret som det logiske resultat af ideen om at ville bygge en vej efter den franske rationalismes principper gennem et af Nordsjællands højest liggende og mest kuperede landskaber. Hørsholm Kongevej i Rude Skov er i sig selv et monument over pionertiden i dansk vejbyggeri, som man må håbe på, at eftertiden altid pietetsfuldt vil vide at værdsætte og bevare.

Hørsholm Kongevej i
Rude Skov i dag set
mod Hørsholm.
Marmillods retliniede
vej med den bakkede
profil er endnu be-
varet. Foto J. H.
Tiemroth 1987.

*Marmillods
mindesten ved
Rudersdal*

Det er derfor også helt på sin plads, at Marmillod selv har fået sin mindesten i dette landskab, nemlig i selve vejgaflen ved Rudersdal, hvor man i anledning af 150 året for den nye Kongevejs færdiggørelse i 1925 rejste ham en stor smuk sten. Den bærer følgende inskription:

Frederik V indkaldte 1764
fra Frankrig oberst Marmillod,
som forestod anlægget af denne
Danmarks ældste chaussee.

*Danmarks første
civilingeniør*

Kun en ting er og bliver ubegribeligt i denne velmente inskription, nemlig at Marmillod her er forsynet med titlen »oberst«. Faktisk har han hverken i Frankrig eller i Danmark nogensinde været knyttet til militæret eller haft nogen militær grad. Selv kaldte han sig ved ankomsten til Danmark for »Ingenieur en chef des ponts et chaussées«. I sin bestalling fik han den danske titel »Over-Vey-Inspecteur«. Når man ikke simpelthen oversatte hans egen titel og kaldte ham »overvejingeniør«, skyldtes det netop, at begrebet »ingeniør« dengang i Danmark var så fast knyttet til militæret, at man ikke kunne give nogen civil person denne betegnelse. Det var først med oprettelsen af Polyteknisk Lærestalt i 1829, at man i Danmark fik ingeniører, der ikke var militære. For at markere dette indførte man til de på Lærestalten uddannede titlen »civilingeniør«, hvad de som bekendt hedder endnu. Hvis man vil yde Marmillod fuld retfærdighed, burde man ændre titlen på hans mindesten til »civilingeniør Marmillod«. Han var ikke blot pioneren for det moderne danske vejvæsen, men også for den danske civilingeniørstand.

Det nu fjernede gravhøjslignende monument ved vejkrydningen i Rudersdal for den nye Kongevejs bygmester, Jean Marmillod. Foto fra 1950'erne. Mindestenen står i dag lidt hengemt ved indgangen til Rudegård stadion. Højen blev sløjdet ved udvidelsen af vejbanen midt i 1960'erne.

NOTER

1. Alex Wittendorf: »Alvej og Kongevej«, Kbhv. 1973, 244-252.
2. Hovedkilden til denne artikel er arkivalier i Rigsarkivet fra »Direktionen for de nye vejanlæg« 1763-1766, Rentekammeret Nr. 451,1-3. De tre arkivalier vil i det følgende blive betegnet DNV, pk. 1, bd. 2 og pk. 3. De kongelige resolutioner ligger i DNV, pk. 1 i det første læg, og blandt disse er Direktionens oprettelse og Rosenkrantz' udnævnelse nr. 1.
3. DNV, pk. 1, kgl. res. nr. 2. – Blandt tidligere litteratur om Fredensborg-vejens historie skal nævnes T. Topsøe-Jensen: »Et jubilæum i dansk vejevæsen« i Dansk Vejtidskrift 1975 nr. 6, side 90-100, der markerer 200-året for vejens færdiggørelse i 1775. Her gengives også det første trykte kort over vejen udgivet af Morville 1782-86. Jfr. Samme: »Fredensborgvejen«, Hørsholm 1975.
4. J. Nybo Rasmussen: »Marmillod, Jean R. F.« i Dansk biografisk Leksikon, 3 udg. bd. 9 (1981), 427-428.
5. DNV, pk. 1, kgl. res. nr. 4.
6. DNV, pk. 1 og bd. 2, der er Rosenkrantz' kopibog for udgående skrivelser.
7. DNV, bd. 2 side 28-29, dat. 28. april 1764.
8. DNV, pk. 1, kgl. res. nr. 6.
9. Rigsarkivet, 1. afdeling, Kort- og tegningssamlingen, Vejdir. Nr. 1489,1. – Om denne samling se J. Nybo Rasmussen; »De ældste danske vejkort« i Arkiv, bd. 10, nr. 4 (1985), 205-228. – Om kortet se endvidere J. Nybo Rasmussen: »Lyngby Hovedgades anlæggelse« i Lyngby-Bogen 1982, 5-31, hvor en del af kortet er gengivet side 14.
10. Drevons kort fra hans fransksprogede beskrivelse af Dronninggaard, 1786, og matrikelkortene findes på Byhistorisk arkiv for Søllerød kommune. Om Drevon, se også J. B. Friis-Hansen og Finn Slente: »Frédéric de Coninck og Dronninggaard, Søllerød 1987, 30-53.
11. DNV, bd. 2, side 61.
12. Rigsarkivet, 1. afd. kort- og tegningssamlingen, Vejdir. nr. 1489,13.
13. DNV, pk. 1, kgl. res. nr. 12.
14. Topsøe-Jensen: »Et jubilæum i dansk vejevæsen«, 1975, (se note 3), side 96.
15. DNV, pk. 1, breve fra overjægermester Gram, dat. 8 sept. 1764.
16. DNV, pk. 1, kgl. res. nr. 13, dat. 11. okt. 1764.
17. DNV, bd. 2, side 79-81, dat. 2. dec. 1764.
18. Rigsarkivet. Rentekammeret nr. 454,1, Bygningsdirektionen, kgl. res. mm. 1771-1776, ad 1771, nr. 68. Marmillod havde selv rettet sin redegørelse til Finansdirektionen og dateret den 25. maj 1770.

19. DNV, bd. 2, side 87, dat. 18. marts 1765. – Jfr. DNV pk. 1, kgl. res. nr. 18, dat. 28. marts 1765.
20. DNV, bd. 2, side 88 og 94, dat. 25. marts og 24. april 1765.
21. DNV, pk. 1, Løjtnant Restorffs lønningslister, 1765.
22. Vejens profil ses f.eks. hos Topsøe-Jensen: »Et jubilæum i dansk vejhistorie«, 1975 (jfr. note 3), side 92. – Jfr. tegning af stenkisten over Trættermosen, se note 23.
23. Rigsarkivet, 1. afd. Kort- og tegningssamlingen, Vejd. nr. 1489,14.
24. Om Bækrenden og Røjels bom ved foden af Geels Bakke, se Gunnar Sandfeld: »Søllerød – som det var engang«, bd. 1, Søllerød 1972, 146, og samme: »Fra Røjels Bom til Holte Midtpunkt«, Søllerød 1984, 9-22.
25. J. Nybo Rasmussen: »Lyngby Hovedgades anlæggelse«, Lyngbybogen 1982, side 21.
26. Om de interne forvaltningsproblemer, se J. Nybo Rasmussen: »De ældste danske vej-kort«, Arkiv bd. 10, nr. 4 (1985).
27. Rigsarkivet, 1. afd. Kort- og tegningssamlingen, Vejd. nr. 1153,1.

Da Søllerød-folkene blev skrevet i mandtal

– Studier i Folketællingen 1787

Af Inger Hartby

*Underretning om
folkemængdens
tilstand*

Den 21. marts 1787 udsendtes en kongelig resolution, der kundgjorde, at der skulle afholdes folketælling overalt i det danske rige samme år den 1. juli. Folketællingen skulle ske for at »få en nøje underretning om folkemængdens tilstand på ethvert sted til oplysning og vejledning udi de dermed forbundne nyttige indretninger«.

Denne resolution og flere følgende af samme art er årsag til, at vi i vor tid har mulighed for at studere de befolkningsmæssige forhold i de sidste 200 års Danmark. Efter 1787 blev der nemlig med jævne mellemrum foretaget folketællinger op gennem hele 1800-tallet og ind i 1900-tallet lige indtil 1970, hvor man indførte cpr-numre og registrerede hver enkelt borger på edb.

Allerede i 1769 var der foretaget en optælling af Danmarks indbyggere, men ved den lejlighed noteredes desværre ikke borgernes navne. Tællingen er kun en opgørelse over de enkelte sognes beboere noteret med køn, alder og stand, og denne registrering fra 1769 har således udelukkende betydning som statistisk materiale.¹ I 1771 blev der gjort yderligere et tilløb til en egentlig folketælling, men dog stadig ikke under den form, der anvendtes ved de senere folketællinger fra 1787 og frem. Det var »Oeders Efterretning«, som gav »Efterretninger angående ægteparrenes,

enkemændenes og enkernes antal i København, Sjælland, Møn og Bornholm«. Heri oplystes husstandsoverhovedets navn, stand, erhverv, alder og ægteskabelige stilling samt hustruens alder, men ikke hendes navn.

Folketællingen 1787

»Fri til at søge brød og lykke«

I det følgende skal der specielt fokuseres på Folketællingen 1787 for Søllerød Sogn med det formål at give et billede af, hvordan befolknings-sammensætningen var i sognet omkring 1787, og hvilke livsvilkår Søllerød-folkene havde dengang.² Set på landsplan var omkring 80 % af alle Danmarks indbyggere landbrugere på den tid, da de gennem Stavnsbåndets ophævelse blev »fri til at søge brød og lykke, hvor og hvorledes de helst vil og kan«, som der står i den kongelige forordning af 15. juni 1788 om afviklingen af »Fødestavnsbåndet«. Også i Søllerød var de fleste indbyggere beskæftiget ved agrare erhverv, idet det kan udledes af Folketællingen 1787, at 56,7 % af den samlede erhvervsaktive del af sognets beboere var direkte beskæftiget i landbrug under en eller anden form. I 1787 var Søllerøds landbrugsjorder stort set blevet udskiftede, og i 1791 var al jord i selveje, selv om udskiftningen ikke alle steder i sognet var gået helt stille af.³ Bondebefolkningen i Søllerød var ligesom i mange andre egne af Danmark endnu i 1787 underkastet Stavnsbåndets »fødestedskriterium«, men årene efter 1788 og indtil 1800, hvor Stavnsbåndsfrigørelsen var helt tilendebragt, var således også for Søllerød-bønderne en væsentlig periode. Både den nyvundne personlige frihed og overgangen til selveje var med til at styrke bondestandens selvforståelse og kulturelle egenart.⁴

Fremgangsmåden ved folketællingen

Folketællingen 1787 fandt sted efter principper, der var udarbejdet af Rentekammeret så sent som den 13. marts 1787, og kongens resolution blev som tidligere nævnt udsendt allerede den 21. marts 1787. Rentekammeret opstillede et forslag til, hvordan folketællingen over hele landet skulle foretages, og det blev altså straks accepteret. Blandt de væsentligste principper var, at folketællingen overalt i landet skulle tage sin begyndelse på den samme dag, og hvis man ikke kunne gennemføre tællingen på denne ene dag, skulle den fortsætte de næstfølgende søgnedage i købstæderne og på landet de efterfølgende søndage.

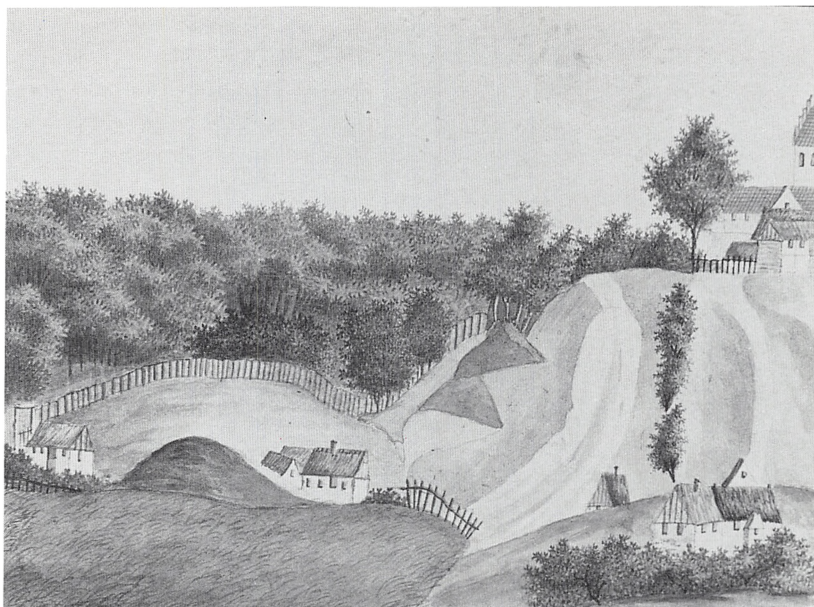
*Hvem skulle tælles
med – og hvem ikke?*

Som en ufravigelig regel skulle alle børn, der blev født efter tællingsdatoen den 1. juli, men før tællingen var afsluttet, anses som ufødte og derfor ikke tælles med. Derimod skulle alle personer, der døde i tidsrummet fra den 1. juli og til tællingen var slut, tælles med som levende. På denne måde fik man uddraget et reelt indbyggertal for selve folketællingsdatoen. Det officielle folketal for Søllerød Sogn blev ifølge denne optælling opgjort til 1356 personer.

Ved folketællingen medregnede man alle uanset stand, såvel landets indfødte borgere som fremmede, der måtte opholde sig i landet på tællingsdatoen. Også de indfødte borgere, der eventuelt var på rejse, taltes med under det hushold, hvortil de ventedes tilbage. Denne regel var tilsyneladende ikke altid lige let at administrere, og den er sikkert årsagen til, at indbyggertallet for Søllerød sogn ved en nærmere eftertælling af folketællingslisterne ikke var på 1356 personer, som officielt opgivet, men derimod kun 1344. Forskellen på 14 personer skyldes formodentlig, at sognepræsten, der har foretaget den endelige sammentælling, medregnede nogle navngivne, men ikke fastboende husejere. Det kan f.eks. have drejet sig om folk, der ejede et landsted i Søllerød, men havde officiel adresse i København, hvor de levede det meste af året. Det skal derfor understreges, at det er det reviderede folketal på 1344 personer, der alle steder i det følgende ligger til grund for de uddragne oplysninger af Folketællingen 1787.

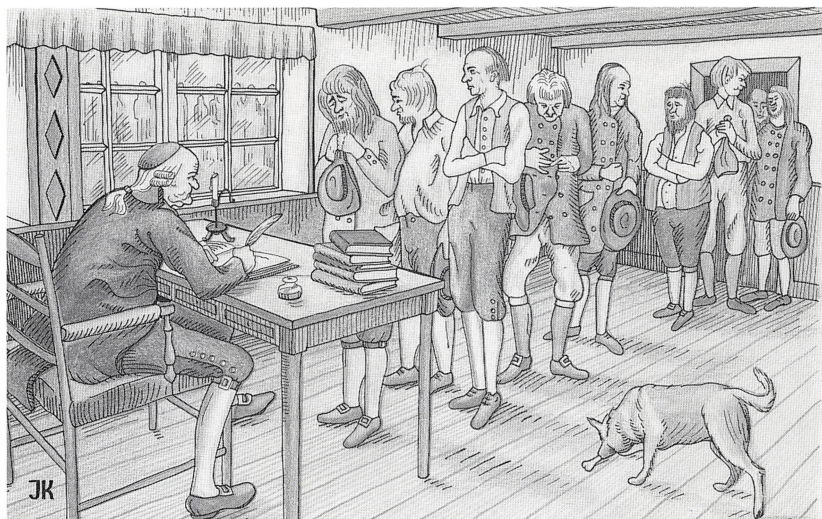
*Rodemesteren går
fra hus til hus i
købstaden*

I købstæderne skulle folketællingen foretages af rodemestrene, som skulle gå fra hus til hus for at notere husstandsoverhovedets oplysninger om alle, som boede under hans tag. På landet overlod man det til præsterne at foretage folketællingen i deres eget sogn, og hvis de ikke selv kunne overkomme at foretage hele tællingen selv, skulle de have hjælp af sognets skoleholder(e). Motiveringen for at lade sognepræsterne foretage tællingen var den rigtige, at de måtte formodes at have det bedste kendskab til befolkningen i deres eget sogn og derfor være bedst i stand til at notere oplysningerne på den mest korrekte måde.

Øverørfolkenes vej til folketællingsstedet på Søllerød præstegård, malet omkring 1790 af den franske indvandrer Jean Francois de Jonquieres. Som i andre af datidens naive afbildninger af det yndede motiv ved Søbakken har også Jonquieres overdimensioneret højdeforskellen mellem kirken og Sødalen.

Hos præsten på landet Søllerød var i 1787 et landsogn, og her var det altså bestemt, at sognepræsten skulle foretage folketællingen. Det foregik rent praktisk på den måde, at han fra prædikestolen indkaldte så mange husstandsoverhoveder, som han mente at kunne få optalt sammen med deres husholdsmedlemmer på tællingens første dag; i 1787 altså den 1. juli. Husstandsoverhovederne skulle så hos præsten give oplysning om hvert enkelt medlem af hans hushold og selvfølgelig også om sig selv. Således fortsatte præsten

Præsten skriver i mandtal i tegneren J. Kraglunds tolkning. Nr. 4 i rækken forsøger formodentlig at holde rede på, hvor mange børn han egentlig har, eller måske er han usikker på sin egen alder.

med at indkalde beboerne i sognet til folketælling de efterfølgende søndage, indtil alle var skrevet i mandtal.

Borgernes personlige data nedskrives

Der var ganske bestemte regler for, efter hvilke præmisser den enkelte borger skulle noteres i folketællingslisterne. Enhver person blev således henregnet til det hus, hvori han sov; som sagt uanset om han på tællingstidspunktet var fraværende, f.eks. bortrejst i forretninger eller til søs.

Navn og alder

I folketællingslisterne skulle indføres den enkeltes fulde navn og »løbende alders år«. Det sidste vil sige den alder, den pågældende ville nå ved sin førstkommande fødselsdag efter tællingstidspunktet, men altså ikke det fyldte år. Eksempelvis skulle den, der var fyldt 25 år før den 1. juli, noteres ved en alder af 26 år.

Byernes og Stædernes Navne, samt Familiernes Antal.	Personernes fulde Navne udi enhver Familie.	Hvad enhver Person er udi Familien, samt om Vornene ere ægte eller uægte, af første, andet eller hyllet Egteskab.	Personernes Alder, det løbende Alders Aar iberegnet.	Ugift eller Gift og hvorofte de have været i Egteskab eller Enkestand.	Personernes Titel, Embede, Forretning, Haandværk eller Nærings-Vel.	Summa paa Folketallet i hver By og Sogn, med videre.
---	---	---	--	--	---	--

1787-folketællingens hoved med de efterspurgte persondata. Et problem er, at man i rubrik 3 spørger om civilstand og i rubrik 6 om »næringsvej«. Tyende f.eks. skrev sig i rubrik 3 som familiens tyende, men sjældent i rubrik 6 med deres erhverv, som altså normalt var tjenestefolk på mark eller i hus.

Stilling i husholdet

For alle personer skulle det desuden anføres, hvilken stilling han eller hun havde i sit hushold. Altså om personen var husbond, kone, barn – om barnet var født i eller uden for ægteskab, af første eller hvilket senere ægteskab – og desuden skulle det noteres, om personen opholdt sig i husholdet som slægtning, tyende, logerende eller var indkvarteret o.s.v.

Civilstand og erhverv

Endvidere skulle der gøres rede for personernes civilstand; altså om de var ugifte, gift (1., 2. eller eventuelt flere gange) eller sad i enkestand. Til slut skulle der også oplyses, hvilket erhverv den enkelte borger havde på tællingstidspunktet, eller hvad han ellers levede af.

Folketællingslisternes udformning

Folketællingernes oplysninger skulle indskrives på officielle skemaer med fast fortrykte rubrikker til alle de ovennævnte data. I 1787 så de trykte rubrikker på folketællingslisternes hoved som ovenfor afbildet ud.

Hvad folketællingen kan sige om Søllerød

Når man studerer Folketællingen 1787 for Søllerød Sogn, er det indlysende, at den kan give mange værdifulde oplysninger om sognets beboere på den tid, da tællingen blev foretaget. Alle sognets indbyggere er nævnt ved navn, med deres stilling i husholdet, alder, civilstand, erhverv og med oplysning om, i hvilken del af Søllerød Sogn de boede. Så vidt man kan stole på de noterede oplysninger (et vist forbehold må man altid tage over eventuelle »kontorfejl« og bevidst eller ubevidst opgivne fejl-oplysninger),⁵ så giver folketællingen os i dag rig mulighed for at blot-

lægge mange kulturhistoriske og demografiske oplysninger om den befolkningsgruppe, der levede deres liv i området på det givne tidspunkt. Blandt oplagte studieområder kan i flæng nævnes husholdsstørrelser, aldersfordeling, erhvervsstruktur, social-struktur, ægteskabshyppighed, navneskik og til en vis grad også geografisk mobilitet. Dog er det givet, at man ikke får et billede af de forandringer, der altid skete over et vist tidsrum i et område, når man alene bygger sine resultater på en enkelt folketælling. Dertil behøves et sammenlignende studium af flere på hinanden følgende tællinger og inddragelse af flere relevante kilder fra den studerede tid. Det her præsenterede stof kan ikke på denne begrænsede plads dække en sådan udvidet undersøgelse, der også belyser forandringer, men kun blive et stærkt tids- og stedsbestemt lokalhistorisk studie, der først og fremmest bygger på Folketællingen 1787 og Søllerød Sogns kirkebog for årene 1756 til 1799. Ved en udbygget undersøgelse af forholdene i Søllerød bør de kilder, der i første række skulle inddrages være Søllerøds følgende folketællinger, flere årrækker af sognets kirkebog, skøde- og panteprotokoller samt kortmateriale, billeder og eventuelle beretninger og erindringer fra den aktuelle tid.

Befolkningen i Søllerød

I det følgende er det altså i første række Folketællingen 1787, der interesserer. Hensigten er at give et indblik i, hvordan befolknings- og erhvervsstrukturen så ud på den tid, da man ophævede Stavnsbåndet.

Som allerede nævnt levede der i alt 1344 mennesker i sognet den 1. juli 1787. Heraf var de 909 voksne og de resterende 435 børn under 15 år. De fordelte sig i 274 hushold. Sognet bestod af flere enkelte landsbyer og lokaliteter, og det er muligt ud fra folketællingen at bestemme, hvor mange hushold der fandtes i hvert område, og hvor mange mennesker der levede dér.

Husholdene og deres beboere i Søllerød 1787

Område	Antal hushold	Beboere i alt
Søllerød By	21	92
Øverød	44	194
Dronninggrd., Geels Hus, Kaninholm, Rudegrd.	9	89
Nærum	54	241
Holte	45	235
Trørød, Frydenlund	29	146
Vedbæk, Enrum	36	142
Nymølle, Stampen, Strandmøllen	25	139
Skodsborg, Kørom, Aggershvile, Retraite, Arb.huse	11	65
I alt	274	1344

Tabel 1. Opgørelse over det samlede antal hushold og personer fordelt på de enkelte lokaliteter i Søllerød Sogn 1787.

Kilde: Folketællingen 1787 for Søllerød Sogn, Kbh.'s Amt.

Når man ser nærmere på tallene i tabel 1, fremgår det, at den største samlede folkemængde boede i Nærum, hvor der i alt levede 241 personer fordelt på 54 hushold. Derefter kommer Holte som det næststørste område med 235 mennesker boende i 45 hushold. Et af disse var Holtegaard, som alene beboedes af 22 personer, men Holte var alligevel med sine resterende 213 indbyggere den næststørste landsby i sognet. I områderne med et eller flere Mølleå-værker eller enkelte betydelige gårde og landsteder er der ikke overraskende tale om nogle store hushold.

Husholdenes størrelse Det er givet, at man ved at beregne de gennemsnitlige husholdsstørrelser, (d.v.s. hvor mange personer, der i gennemsnit levede under samme tag og sandsynligvis havde fælles økonomi), kan aflæse generelle oplysninger om den sociale struktur i det enkelte område af sognet. Naturligvis var der store individuelle forskelle i husholdenes størrelse, men almindeligvis var det sådan, at de største hushold tilhørte de økonomisk set mest velstillede familier. Det var de gårde, landsteder og fabriksanlæg, der besad produktionsgrundlag for at brødføde mange mennesker. På de store gårde og ved Mølleåens værker var der behov for mange »hænder« til at udføre arbejdet, og produktionen var så omfattende, at man kunne og nødvendigvis måtte mætte mange »munde«. Derfor er det af interesse at udregne den gennemsnitlige husholdsstørrelse for de enkelte lokalområder, da de beregnede tal kan give et fingerpeg om borgernes økonomiske forhold.

Hvor boede de fleste mennesker samlet? Af tabel 2 fremgår det altså, at i landsbyernes gårde og huse boede der i gennemsnit 3,9 til 4,9 personer under samme tag. Selvfølgelig var der i realiteten stor individuel forskel på beboertallet fra hushold til hushold. Derfor må man også studere selve folketællingens detaljerede oplysninger angående beboertallet i de enkelte hushold. Man vil da finde, at hvor der var flest mennesker samlet i et bofællesskab, var der i reglen tale om en gård, mens omvendt de mindste hushold normalt tilhørte daglejere og husmænd. Det er iøjensaldende, at yderpunkterne mellem store og små hushold skal findes inden for den befolkningsgruppe, der havde landbrug som hovednæringsvej. På de store gårde havde man et stort folkehold og eller voksne hjemmeboende børn, der arbejdede som karle eller piger – her var der mange om at udføre arbejdet og mange kunne brødfødes hér. Daglejernes små hushold havde ingen tjenestefolk og ingen voksne børn hjemme; de kom ud at tjene i en meget ung alder, fordi der intet eksistensgrundlag var for dem hjemme.

Landbrugernes hushold

Heller ikke blandt håndværkerne fandt man de store hushold; dertil var

Håndværkernes hushold

*Husholdstørrelser**Søllerød 1787*

Område

Gennemsnitlige antal
personer pr. hushold

Søllerød By	4,4	
Øverød	4,4	
Nærum	4,5	
Holte	4,8	÷ Holtegrd.
Trørød	4,9	÷ Frydenlund
Vedbæk	3,9	
Nymølle	4,3	
Strandmøllen m. arbejderhuse	7,3	
Stampen	4,0	Industrier
Retraite m. arbejderhuse	5,0	

Tabel 2. Beregning af den gennemsnitlige husholdstørrelse i de enkelte områder af Søllerød Sogn 1787. De meget store hushold, som fandtes på egnen (f.eks. Holtegaard) er ikke medtaget, da de ville forvrænge det reelle billede af de faktiske husholdstørrelser. Dog er Mølleå-værkerne belyst separat for at illustrere forholdet i de landlige industriområder.

Den gennemsnitlige husholdstørrelse for hele Søllerød Sogn var på 4,9 personer pr. hushold. Dette tal udtrykker et gennemsnit beregnet over det totale antal personer og hushold i hele sognet. Til sammenligning hermed kan det oplyses, at gennemsnitstallet for husholdstørrelser i Lyngby (Søllerøds nabosogn) i 1787 var 5,0.

Kilde: Folketællingen 1787 for Søllerød Sogn, Kbh.'s Amt og Folketællingen 1787 for Lyngby Sogn, Kbh.'s Amt.

de fleste af dem ikke velhavende nok. Kun få af Søllerøds håndværkere holdt lærlinge, svende eller tjenestefolk, og havde de endelig en svend, var det meget ofte håndværksmesterens egen søn, der havde lært faget og var gået i sin fars fodspor.⁶

Børnene i Søllerød

I en del af husholdene forøgedes beboerantallet selvfølgelig af hjemmeboende børn under 15 år; det gælder især i de familier, hvor moderen endnu var i den fødedygtige alder. Alligevel imponerer børnetallet i Søllerød som helhed ikke ved sin størrelse. Man har nok i vor tid en forudfattet mening om, at »i gamle dage« havde folk en masse børn. Og det er sikkert, at fertiliteten (frugtbarheden) var høj i et landbrugsområde som Søllerød, men til gengæld var mortaliteten (dødeligheden) også så stor, at man slet ikke kunne regne med, at de børn, man fødte, kunne leve til de blev voksne.

Hvor mange børn havde familierne?

I 1787 var 32,4 % af Søllerøds indbyggere børn under 15 år. Det område, hvor der fandtes flest børn, var i Holte med i alt 80 børn, mens der var færrest i Søllerød By, nemlig kun 29. Nu siger disse tal i sig selv ikke så meget om, hvor mange børn den enkelte familie havde. For at finde et gennemsnitstal for børn i børnefamilierne må man atter gå ned i folketællingens detaljer. Herefter ser forholdene således ud, som anført i tabel 3.

Tabel 3 viser altså, at der i hele Søllerød Sogn fandtes 165 hushold, der havde hjemmeboende børn under 15 år. Disse børnefamilier havde i gennemsnit 2,6 barn i husholdet, og dette tal kan som tidligere nævnt ikke imponere ved sin størrelse.

Børnedødeligheden

Årsagen til, at børnetallet pr. hushold var så lavt, skyldes flere forhold. Selvfølgelig først og fremmest den store dødelighed, der op til omkring 1800 var så stor, at den næsten opslugte fødselsoverskuddet, selv om hverken voksen- eller børnedødeligheden selvfølgelig var lige voldsom i alle år.⁷ Den steg i visse perioder, fordi der opstod farlige epidemier, hungerår eller krige. Flere børnesygdomme, som man med den tids begrænsede medicinske kendskab ikke var i stand til at helbrede, rev mange børn bort, når smitten hærgede og sygdommen spredtes fra egn til egn. Dårlige vækstår i landbruget medførte mangel på føde, og i sådanne perioder nedsattes befolkningens modstandskraft over for selv ret banale sygdomme, samtidig med at kvindernes fertilitet faldt, og i krigstid blev

*Gennemsnitlige børnetal pr. hushold
Søllerød 1787*

Område	Antal hushold m. børn	Børn i alt	Børn pr. hushold i gennemsnit
Søllerød By	11	29	2,6
Øverød	28	67	2,4
Dronninggrd., Geels Hus, Kaninholm, Rudegrd.	9	30	3,3
Nærum	26	65	2,5
Holte, Holtegrd.	31	80	2,6
Trørød, Frydenlund	18	49	2,7
Vedbæk, Enrum, Arb.huse	19	45	2,4
Nymølle, Stampen, Strandmøllen, Arb.huse	15	47	3,1
Skodsborg, Kørom, Aggers- hvile, Retraite, Arb.huse	8	23	2,3
I alt i Søllerød Sogn	165	435	2,6

Tabel 3. Gennemsnitstal for børn under 15 år pr. børnefamilie i Søllerød Sogn 1787.
Kilde: Folketællingen 1787 for Søllerød Sogn, Kbh.'s Amt.

mænd, der deltog i krigshandlingerne, naturligvis udsat for at blive dræbt. Alt dette var med til at rive mange mennesker bort i en tidlig alder.

*Mæslinger,
børnekopper, snavsede
sutteflasker og
sommerkolerine*

Med hensyn til børnesygdommenes farlighed kan det nævnes, at de såkaldte børnekopper og en i vor tid relativt ufarlig sygdom som mæslinger lagde mange børn i graven i en spæd alder. Hertil kom, at de hygiejniske forhold i hjemmene ikke var af særlig høj standard, og mange spæde børn døde simpelthen af mangel på renlighed. Mavetilfælde, bør-

Børnedødeligheden i Søllerød sogn

År	Levende fødte	Døde under 15 år
1756*	38	27
1757	32	11
1762*	36	8
1763*	43	5
1771	34	10
1772*	34	46
1773*	37	9
1777	56	15
1785	42	32
1786*	41	22
1787*	46	16
1788	49	28
1789	49	25

Tabel 4. Børnedødeligheden i Søllerød Sogn i udvalgte år beregnet ud fra Søllerød Sogns Kirkebog 1756-1799, lister over døbte og begravede. Dødfødte er ikke medregnet. Af omstående tabel 5 ses det, at langt de fleste børn døde i alderen 0-10 år i 1790'erne; det samme forhold gjorde sig ifølge Søllerøds Kirkebog gældende i tiden 1756-89. De med *-mærkede år i tabel 4 er ifølge officielle kilder år, hvor der hærgede epidemier af bl.a. mæslinger og børnekopper i Danmark. De officielle epidemi-år ikke altid er de år, hvor Søllerød sogn rantes af epidemi. De store dødsrater ses i nogle tilfælde i Søllerød året før eller efter epidemi-år – eller epidemien kom slet ikke til Søllerød.

nekolerine, forårsaget af sur mælk i snavsede kopper eller sutteflasker af metal og kohorn, der ikke var steriliserede, tog livet af mange børn især i årets varmeste sommermåneder. Dårlig pasning og manglende opsyn var desuden årsag til, at børn kom ud for ulykkestilfælde med dødelig udgang, og eventuelle sår og småskader kunne let blive inficerede med betændelser eller blodforgiftning til følge.

Børnedødeligheden i Søllerød

Et indtryk af børnedødelighedens størrelse i Søllerød får man ved at foretage en simpel optælling af dødsfald blandt børn under 15 år fra Søllerød Sogns Kirkebog fra slutningen af 1700-årene og sammenligne disse tal med tallene for fødsler i den samme periode.

Søllerød-præstens statistik

Når man vil studere fødsels- og dødstallene for Søllerødfolkene i 1700-årenes sidste tiår, er det desuden så heldigt, at Søllerøds daværende sognepræst Christoffer Nyholm i kirkebogen, pagina 107, har opsummeret tallene for døde i tiden 1790-99. Hvis man i præstens skema indsætter tallene for levende-fødte børn i de respektive år, får man et meget informativt billede af de faktiske forhold vedrørende forskellen mellem fødsels- og dødstal. Samtidig er det interessant, at pastor Nyholm også i sit skema har indføjjet en kolonne, han kalder »Mærkværdigheder«, og heri har oplyst, hvad der i de enkelte år særligt var årsagen til dødsfaldene.

Pastor Nyholms skema over døde i Søllerød sogn 1790-1799

(Delvis gengivelse i transskription med de indsatte tal for levende-fødte børn i de aktuelle år)

Døde år	Fra		I alt Døde	Antal fødte	Mærkværdigheder
	0-10 år	10-20 år	0-20 år		
1790					
Mænd	7	1	14	30	Intet
Quind.	1	5			

1791						En fundet død i Marken under Sneen, hvor h[an]d laae i 3 ugeer. En nedstyrtet fra et Stenge. 9 af Mæslinger.
Mænd	12	1				
Qvind.	9	1	23	55		
1792						
Mænd	12	1				
Qvind.	11	2	26	56	Intet	
1793						
Mænd	11	2				
Qvind.	10	1	24	56	Intet	
1794						
Mænd	7	1				
Qvind.	7	0	15	56	En mand slebet ihjel af et par løbske Heste.	
1795						
Mænd	9	1				
Qvind.	17	1	28	50	Kopper henrev nogle Børn.	
1796						
Mænd	8	2				
Qvind.	8	0	18	53	Intet	
1797						
Mænd	19	1				
Qvind.	10	0	30	64	Intet	
1798						
Mænd	20	1				2 druknede – En i Søllerød Sø. En i Stranden.
Qvind.	22	4	47	64	2 dødfødte Piger.	

179					
Mænd	17	0			dødf. 2
Qvind.	6	0	23	55	dødf. 2

Tabel 5. Delvis gengivelse i transskription af Søllerød Kirkebog, 1756-99, p. 107, med indsatte tal for alle levende-fødte børn i de aktuelle år. Det skal understreges, at pastor Nyholm beregner sine tal for de respektive kirkeår ligesom de indsatte fødselstal her også gør det samme.

Giftermålsalderen for kvinder Ikke kun den store børnedødelighed var årsag til, at børnetallet i familierne var så forholdsvis lavt i 1700-tallet. En anden grund var, at kvinder giftede sig i en ret sen alder. Den gennemsnitlige giftermålsalder for kvinder var for hele landet ca. 27-28 år, og forholdet har sikkert været det samme i Søllerød. Vielsesalderen spillede derfor en rolle for, hvor mange børn kvinderne satte i verden. Statistisk er det således, at hvis en kvinde gifter sig som 20-årig, kan hun forvente at føde ca. syv børn; gift som 30-årig kan hun kun forvente at føde fire børn, og endelig gift som 40-årig kun to.⁸

Kvindernes frugtbarhed Det er klart, at den enkelte kvindes frugtbarhed var betinget af alder og ernæring. Men først og fremmest har den sene giftermålsalder spillet ind på børnefødslerne antal. Desuden var det almindeligt, at kvinder dengang ammede deres børn i 1½ til 2 år, hvilket også medvirkede til at mindske antallet af fødsler. Forklaringen på, hvorfor kvinder blev så relativt sent gift, var den, at deres ægtemænd skulle etablere sig i et eller andet erhverv, før parret havde økonomisk mulighed for at stifte hjem og familie.

Ny kone – ny mand Dødeligheden som sådan gjorde ikke kun indhug i børneflokkene. Også mange voksne blev, som det frengår af pastor Nyholms skema fra 1790'erne, revet bort i en ret tidlig alder. Ligeledes viser folketællingens notater om civilstand også, at overordentlig mange mennesker var gift både 2., 3. og endog 4. gang.

De tidlige dødsfald bevirkede derfor også, at man i mange hushold fandt børn, som havde stedmor eller -far. Især blandt bønder og husmænd var et hurtigt gen-gifte en nødvendighed, når én af ægtefællerne faldt bort, idet hverken mand eller kone normalt kunne klare opgaverne på mark og i hus uden ægtefælle, specielt hvis der ikke fandtes hjemmeboende voksne børn, som kunne hjælpe i bedriften. Arbejdsdelingen var så fast opdelt og kønsrollebestemt, at ingen af ægtefællerne kunne undværes i det daglige arbejde. Derfor ses der også grelle eksempler på, at der i bondehushold levede børn, som hverken havde far eller mor mere, men stadig boede i deres afdøde forældres hushold, som nu blot blev ført videre af en stedfar eller -mor og dennes nye ægtefælle.

*Dine børn, mine
børn og vores børn*

I 1787 bestod mange Søllerød-hushold af »sammenbragte« børn; eksempelvis hos skovløberen i Øverød, Niels Pedersen, der lige som sin kone Catrine var gift anden gang. I huset nede ved Kongevejen havde de fem børn i alderen fra 1 til 9 år. Af disse var Hans, som var den ældste, Catrines søn af første ægteskab, Anne og Peder var skovløberens børn af første ægteskab, og sammen havde skovløberparret tvillingerne Agnete og Marie.

*Flere generationer
under samme tag?*

Angående familiernes sammensætning i 1700-tallet har man tidligere anset det for almindeligt, at flere generationer levede under samme tag. Altså at man boede sammen med familiens ældste, bedstemor eller bedstefar, som man så tog sig af, og som til gengæld hjalp til med lettere arbejder eller pasning af familiens yngste. I realiteten er dette kun en romantisk ønsketænkning i nutiden. Når man ser nærmere på familie-medlemmerne i folketællingens oplysninger om personernes »stilling i familien«, fremgår det, at de såkaldte tre-generations hushold i virkeligheden var yderst sjældne. Et ægte tre-generations hushold defineres som et hushold, hvori der lever en børneflokk, begge deres forældre og begge forældre til én af disse. Det fremherskende træk, både i Søllerød og i resten af Danmark, er, at de fleste levede i kernefamilier ligesom i dag. Også her spillede de høje mortalitetstal ind samt sikkert også det forhold,

Pastor Nyholms skema i Søllerød kirkebog 1756-1799 over dødsfald 1790-99 inddelt i aldersgrupper og med en temmelig tilfældig angivelse af »mærkværdigheder«. De dødfødte i 1798-99 var næppe de eneste ulykkelige fødsler i 1790'ernes Søllerød. Nyholms tabel viser klart overdødeligheden i livets første 10 år. Ja, det var jo næsten ufarligt at leve, når man havde passeret de 10 år!

		1790										107	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Oktober	1790	1	1	3	—	2	1	1	—	1	17	17	17
Oktober	1791	12	1	1	2	3	2	2	—	—	—	23	23
Oktober	1792	12	1	1	1	2	3	2	2	1	1	23	23
Oktober	1793	11	2	3	1	1	4	1	1	2	1	24	24
Oktober	1794	11	2	1	1	1	1	3	1	—	1	22	22
Oktober	1795	9	1	1	1	—	2	4	2	—	—	20	20
Oktober	1796	8	2	1	3	—	—	1	1	—	—	16	16
Oktober	1797	19	1	2	2	2	2	3	5	3	—	37	37
Oktober	1798	20	1	1	2	5	2	2	2	—	—	35	35
Oktober	1799	17	—	1	1	2	3	4	4	1	—	33	33
Oktober	1799	17	—	1	—	1	1	3	4	2	—	33	33

1790
 1. 1. 3. — 2. 1. 1. — 1. 17.
 2. 1. 5. 3. 1. 3. — — 3. 1. 20.
 3. 1. 1. 2. 3. 2. 2. — — — 23.
 4. 2. 3. 1. 1. 4. 1. 1. 2. 1. 24.
 5. 2. 1. 1. 1. 1. 3. 1. — 1. 22.
 6. 1. 1. 1. — 2. 4. 2. — — 20.
 7. 2. 1. 3. — — 1. 1. — — 16.
 8. 1. 2. 2. 2. 2. 3. 5. 3. — 37.
 9. 1. 1. 2. 5. 2. 2. 2. — — 35.
 10. — 1. — 1. 2. 3. 1. 3. — — 30.
 11. — 1. — 1. 2. 3. 4. 4. 1. — 33.
 12. — 1. — 1. 1. 3. 4. 2. — 33.

Reft per de 10 år i Bøh Amt 1790.

1790 1. 1. 3. — 2. 1. 1. — 1. 17. 17.
 1791 1. 1. 5. 3. 1. 3. — — 3. 1. 20. 20.
 1792 1. 1. 2. 3. 2. 2. — — — 23. 23.
 1793 2. 3. 1. 1. 4. 1. 1. 2. 1. 24. 24.
 1794 2. 1. 1. 1. 1. 3. 1. — 1. 22. 22.
 1795 1. 1. 1. — 2. 4. 2. — — 20. 20.
 1796 2. 1. 3. — — 1. 1. — — 16. 16.
 1797 1. 2. 2. 2. 2. 3. 5. 3. — 37. 37.
 1798 1. 1. 2. 5. 2. 2. 2. — — 35. 35.
 1799 — 1. — 1. 2. 3. 4. 4. 1. — 33. 33.
 1799 — 1. — 1. 1. 3. 4. 2. — 33. 33.

at det dengang som nu var svært for flere generationer at enes om et fælles liv under samme tag. Blandt landbosamfundets lavere klasser var det helt afgørende dog, at der hverken var plads eller økonomi til tre generationer under samme tag. På samme måde som børnene tidligt kom ud at tjene, således måtte også de gamle forlade hus og hjem, når en ny generation overtog landarbejdet. Fattighuset var den nærliggende løsning på problemet. Men der er også eksempler på – endda langt op i 1800-tallet – at et ældre gift ægtepar er blevet »skilt« ved, at to voksne børn har overtaget forsørgelsespligten af henholdsvis far og mor i hvert sit hus.⁹ På gårdene var aftægtshuset ofte løsningen på ældreforsorgen.

Bedstemor i Søllerød

Hvis man igen vender sig mod Folketællingen 1787, viser det sig, at der i hele Søllerød Sogn overhovedet ingen ægte tre-generations familier var på det tidspunkt. I flere hushold opholdt der sig dog en mor eller far hos ét af deres voksne børn, som også selv havde børn. Men de dannede altså tilsammen kun ufuldstændige tre-generations hushold. Det drejede sig om fem enker, to gifte kvinder (som tilsyneladende ikke levede sammen med deres ægtemænd) og tre enkemænd.¹⁰ Desuden levede der mange enker sammen med deres voksne døtre, der selv var enker eller ugifte, mens kun en enkelt enkemand boede hos sit enlige voksne barn. Dette giver måske et fingerpeg om, at kvinder også dengang levede længere end mændene.

Erbvervs-struktur i slutningen af 1700-årene

En af folketællingernes mest interessante rubrikker er den, der fortæller om de enkelte borgeres erhverv. Her får man et godt indtryk af, hvad folk beskæftigede sig med og levede af i landets forskellige egne. En del erhverv er stadig kendte i dag, men mange var helt tidstypiske eller karakteristiske for egnen, hvor de udøvedes.

Økologiske betingelser

Således er det også, når man fordyber sig i Folketællingen 1787 for Søllerød. Som tidligere nævnt var landbruget hovederhvervet. Til primærerhvervene hører ligeledes fiskeri og skovbrug. Adgangen til havet spillede dog ikke nogen stor rolle i 1787, hvor kun fem beboere i Vedbæk angav fiskeri som hovederhverv. Lidt flere var beskæftigede i egnens

De erhvervsaktive

mange skove som skovløbere. Mølleåens strøm, der ydede vandkraft til nogle af Danmarks ældste industrier, betød en for et landsogn temmelig stor beskæftigelse inden for de sekundære erhverv, håndværk og industri.

Når man foretager en optælling af de personer, der i folketællingen 1787 er noteret med et erhverv, får man det resultat, at 616 mennesker i Søllerød var erhvervsaktive. Hertil kommer 31 uoplyste erhverv. Af et indbyggertal på 1344 var 647 eller 48 % altså i arbejde i 1787. Til dette skal man så lægge det »skjulte arbejde«, som folketællingerne i reglen er tavse om, f.eks. voksne hjemmeboendes børns erhverv. Erhvervsfordelingen for hele sognet ser således ud:¹¹

Erhvervs-struktur i Søllerød Sogn 1787

Landbrug	367*
Håndværk	80
Industri	52
Nærings-Handel	7
Kommunikation/Transport	15
Immaterielle Erhverv	44
Tyende	51
Andre	31
I alt	647

Tabel 6. Fordeling af antal beskæftigede på de erhvervs kategorier, som den enkelte person ifølge Folketællingen 1787 for Søllerød sogn tilhørte på tællingstidspunktet.

I det med *-mærkede tal for beskæftigede i landbrugserhverv indgår 200 tjenestefolk (karle og piger). De 51 personer, der derudover er registreret som »Tyende« arbejdede alle i hushold uden for landbrugserhvervet.

Bag de samlede tal for de erhvervs kategorier, der er præsenteret i tabel 6, ligger der naturligvis specificerede opgivelser for alle de enkelt-erhverv,

Landbrug

der indgår i opsummeringen. For at få indblik i, hvilke generelle eller tidstypiske erhverv der praktiseredes i Søllerød omkring 1787, må man derfor gå ned i de beregninger, der ligger bag tabellen. Rent praktisk bygger tabel 6 på lister,¹² hvorpå alle enkelt-personer med oplyst erhverv er indskrevet ifølge de oplysninger, man kan hente i folketællingen.

I den erhvervskategori, der i tabel 6 er betegnet »Landbrug«, indgår selvfølgelig først og fremmest de personer, der var beskæftigede som gårdmænd, husmænd og daglejere/sker, men desuden også gartnere og forstfolk. Endvidere er også fiskere regnet med under »Landbrug«. Som så mange andre i slutningen af 1700-tallet beskæftigede fiskerne sig med flere erhverv samtidig, idet de fleste drev et husmandsbrug ved siden af fiskeriet.

I detaljer så erhvervsfordelingen i de agrare erhverv således ud:

Landbrug 1787, Søllerød sogn

Agrare erhverv	Antal beskæftigede	
Gårdmand	30	
Forpagter/Forvalter	2	
Husmand	14	
Indsidder	8	
Daglejer/ske	88	
Gartner	11	
Skovbrug	9	
Fisker	5	Tjenestefolk: 200
I alt beskæftigede i landbrug	167 + 200 = 367	

Håndværk

Også blandt håndværkerne fandtes der mange, som var beskæftigede i mere end ét erhverv. Langt de fleste er i folketællingen noteret f.eks. som

husmand og snedker, husmand og væver eller husmand og skomager etc. Alle disse håndværkere er i opsummeringen over håndværkerstanden henregnet under deres specifikke håndværk, og altså ikke som landbrugere. Denne udvægelse er sket, fordi disse mennesker givetvis personlig først og fremmest har følt sig som håndværkere både med hensyn til erhvervs-tilhørsforhold og ikke mindst kulturelt.¹³

Den detaljerede erhvervsfordeling i håndværkergruppen så således ud i 1787:

Håndværk 1787, Søllerød sogn

Håndv.mæssige erhverv	Antal beskæftigede	
Skrædder	4	
Skomager	10	
Væver	5	
Garver	4	
Spinderske	12	
Smed	13	
Murer	2	
Snedker	6	
Tømrer	8	
Bødker	1	
Hjulmager	3	
Bleger	3	
Maler	1	
Tækkemand	3	
Kedelflikker	1	
Messingslager	2	
Kleinsmed	2	Tjenestefolk: 15
I alt beskæftigede i håndværk	80 + 15	

Håndværkerlisten fra Søllerød røber, at området var atypisk set i sammenligning med mange andre lokaliteter i landet. Bl.a. var det usædvanligt at finde ikke mindre end 13 smede i et landområde, men i Søllerød nok ganske rimeligt, fordi de fleste af dem var ansat ved et af Mølleå-værkerne, og man kan så diskutere, om de ikke burde figurere i den nedenstående industri-liste. Dog er der ingen tvivl om, at deres erhverv var et håndværk. Også områdets 2 messingslagere var naturligvis ansat i en Mølleå-industri.

Blandt håndværkene finder man også flere erhverv, der ikke praktiseres mere. F.eks. en kedelflikker og tre blegere. De garner, man vævede lærred af, var altid ublegede, og blegerne modtog disse stoffer til blegning i solen under åben himmel. Kedelflikkeren reparerede selvfølgelig de kobberkøgekar, der var gået itu. Han var altså den tids blikkenslager. Tidstypisk er det også, at der levede 12 spindersker i sognet. De var alle ugifte eller enker, og det ses heraf, at spinderiet var et af de få erhverv, som enlige kvinder kunne forsørge sig ved i 1700-årene.¹⁴

Industri

Den betydelige industri i Søllerød finder man ved Mølleåen: Nymølle, Stampen og Strandmøllen. Dertil kommer garveriet og læderfabrikken »Retraite« i Skodsborg. Ørholm og Rådvad derimod er ved 1787-tællingen blevet registreret under Lyngby sogn. Nedenstående oversigt viser antallet af industriarbejdere og ledere, der boede på og ved de nævnte fabriksanlæg i Søllerød Sogn, men listen fortæller ikke noget om, hvor mange der reelt var beskæftigede ved Mølleå-værkerne og på Retraite.

Handel

Detailhandel i vor forstand eksisterede ikke på landet i 1787. De handelsfolk, man fandt på Søllerødegne på dette tidspunkt, levede af at forarbejde og sælge landbrugsprodukterne lokalt. Det drejede sig om bagere og spækhøkere samt nogle enlige kvinder, der levede af at være omvandrende brødsælgersker. I det hele taget har næsten al handel dengang været drevet som ambulerende handel, hvor producenten personlig kom til køberens dør med varerne.¹⁵

H. G. F. Holms nydelige akvarel af Strandmøllen fra slutningen af 1830'erne viser denne betydelige Søllerødindustri i sine velmagtsdage under J. C. Drewsens ledelse. Allerede i 1787 var Strandmøllen dog Søllerøds største arbejdsplads med en fastboende befolkning på ikke mindre end 80 personer. Til sammenligning levede der kun 18 personer på læderfabrikken Retraite, som skimtes på den anden side af Strandmøllebugten på Holms akvarel. Det var i 1787 englænderne Nelthrop og Harris, der som henholdsvis læderfabrikant og garvmester residerede på det tidligere lyststed i Skodsborg. Boende hos sig havde de en huslærer, tre tjenestepiger, en gartner og tre garversvende. To af garversvendene bar gode danske navne, mens Søllerødpræsten har haft besvær med den sidste, der sandsynligvis var englænder, og i folketællingen 1787 er blevet forevigtet med navnet Gondal Gadval.

Industri 1787, Søllerød sogn

Industrielle erhverv	Antal beskæftigede	
Fabrikant (papir og læder)	2	
Valkemester (klæde)	2	
Papirmager	16	
Papirmøller, papirarbejder	31	
Arbejdsmand	1	Tjenestefolk: 10
I alt beskæftigede i industri	52 + 10	

Handel 1787, Søllerød sogn

Handelserhverv	Antal beskæftigede	
Bager, Brødsælgerske	4	
Spækhøker, Slagter	3	Tjenestefolk: 5
I alt beskæftigede i (nærings-)handel	7 + 5	

*Kommunikation/
Transport*

Moderne transporterhverv ved jernbane- og vejvæsen finder man naturligvis ikke i Søllerød 1787. Derimod nok en del erhvervsdrivende, der betjente landevejenes rejsende, f.eks. nordsjællandske bønder på vej til og fra det københavnske marked. Der var fire kroer i sognet i 1787, nemlig Nærum kro, hvor Lars Olsen sørgede for, at præsten anførte, at han var »privilegeret kroholder«. Kældersvend på kroen i 1787 var den senere så berygtede Jocum Jensen.¹⁶ De øvrige kroer var Johan Henrik Greves Vedbæk kro, Ulrich Krogs ret beskedne Søllerød kro, samt kroen ved Holtegaard, der få år senere blev flyttet ned til Kongevejen og her kom til at give navn til det senere Holte. Mærkeligt nok optræder Rudersdal kro ikke i tællingen. Bager Rasmus Christensen, der optræder på linie med

Øverødgårdsmændene i 1787-tællingen, var sandsynligvis den person, der drev sin virksomhed på den gamle kro ved Rude-stald.

Kroerne var i 1700-tallet kommunikations-centrene. Nyhedsformidling, der lå ud over de kirkelige meddelelser, måtte man opsøge på de steder, hvor mange fremmede eller berejste medlemmer af lokalsamfundet mødtes.

Kommunikation/Transport 1787, Søllerød sogn

Transport-erhverv	Antal beskæftigede	
Kroholder	4	
Kældersvend	2	
Styrmand	1	
Portner	7	
Strandbetjent/Tolder	1	Tjenestefolk: 14
I alt beskæftigede i transport	15 + 14	

Immaterielle erhverv Under de immaterielle erhverv finder man de personer, som beskæftigedes uden for de direkte produktive erhverv. Det vil sige præster, skoleholdere, militærfolk og kunstnere. Specielt for Søllerød i 1787 er, at man havde ikke mindre end 13 personer, der beskæftigede sig med undervisning. Grunden hertil var, at der foruden de faste skoleholdere ved landsbyskolerne også var ansat »informatorer«, d.v.s. huslærere i mange af området's store velhavende hushold. Bemærkelsesværdigt er det også, at der i sognet levede ikke mindre end 27 personer, der må henregnes under erhvervs-kategorien »militær«. Det drejede sig i langt de fleste tilfælde om nationale soldater, der bortset fra midlertidige øvelser, kun skulle stå til rådighed i krigstilfælde. I fredstid boede de i deres hjemsgn, hvor de fleste af dem var beskæftiget som karle i et af de agrare erhverv.

I detaljer så erhvervsfordelingen på immaterielle erhverv således ud:

Immaterielle erhverv 1787, Søllerød sogn

Erhverv	Antal beskæftigede	
Præst	1	
Skoleholder/informator	13	
Fuldmægtig	1	
Militær	27	
Spillemand	1	
Litterat	1	Tjenestefolk: 5
I alt beskæftigede i imm.erhverv	44 + 5	

Andre erhverv

Efter her at have præsenteret de væsentligste erhverv i Søllerød i detaljer, skal det nævnes, at der omkring 1787 også var 8 personer, der til folketællingen opgav at leve af pension eller aftægt, og at ikke mindre end 19 levede af almisse og 3 af betleri.

Tjenestefolk

I de ovenstående opsummeringer er der ved hvert erhvervs-område indføjet, hvor mange tjenestefolk den omtalte erhvervsgruppe beskæftigede. Også disse tal giver et billede af, hvorvidt erhvervsgruppens medlemmer var økonomisk velstillede eller ej. Mange tjenestefolk betød, at man befandt sig i et velhavende hushold. Desuden er det givet, at de fleste af disse tjenestefolk var direkte involveret i husstandsoverhovedets erhverv, og derfor må betragtes som mere eller mindre beskæftiget inden for hans levevej. Blandt andet var det helt almindeligt, at både mandlige og kvindelige tjenestefolk deltog efter evne i håndværkernes produktion. – I alt var 251 personer beskæftiget som tjenestefolk i Søllerød ifølge Folketællingen 1787.

Kvindernes arbejde

I folketællingen finder man desuden 275 voksne kvinder over 15 år, som

ikke er noteret ved noget specifikt erhverv. Dette tal indeholder først og fremmest 236 gifte kvinder, der levede sammen med deres mand og i det fælles hushold fungerede som husmor. Ligeledes var der 25 ugifte voksne kvinder og 14 enker, der tilsyneladende ikke var beskæftiget i noget erhverv. De ugifte var alle døtre af husstandsoverhovedet eller familiens nære slægt. I bondehushold trådte disse døtre ofte i en tjenstepiges sted, indtil de selv blev gift. I enkelte højere-stands hushold fik døtrene lidt undervisning hjemme (sprog, syning, musik) inden giftermålet. Enkelte af enkerne var som tidligere nævnt optaget i deres børns hushold, men mange levede også blandt fremmede som inderster, sikkert ofte med et eller andet lettere arbejde at udføre. Det vil sige, at langt flere end folketællingen direkte beretter om, i virkeligheden havde et dagligt arbejde at passe. – Til sammenligning med tallet på 275 kvinder noteret uden erhverv, står der i tællingen kun noteret 24 voksne mænd uden opgivet erhverv, men det er sikkert kun en tilgivelig forglemmelse fra listeførerens side.

Afsluttende bemærkninger

I denne begrænsede undersøgelse af befolknings- og erhvervsstrukturen i Søllerød på grundlag af Folketællingen 1787 har det naturligvis ikke været muligt at komme rundt om alle de delemler og detaljer, som man kunne ønske at fordybe sig i. Det ville også have været interessant at foretage nogle sammenlignende studier over tid for at belyse de forandringer, der skete i de historisk set meget spændende efterfølgende 100 år. Netop de år, hvor bønderne skulle bruge deres nyvundne frihed for Stavnsbåndet, og hvor industrialiseringen for alvor tog fart i Danmark. På dette sted og ved denne lejlighed har det dog kun været hensigten at give en smagsprøve på, hvad folketællinger egentlig er, og hvad de kan anvendes til. – Et er sikkert, der ligger et værdifuldt kildemateriale i de danske folketællinger, og de fortjener derfor opmærksomhed og videregående studier.

136 indbyggere blev registreret i Vedbæk 1787. At der ikke var flere, forstår man, når man ser dette maleri fra den nordlige Vedbækkyst af J. F. Richardt fra 1840'erne. Måske har de dårlige veje fra Vedbæk til tællingsstedet i Søllerød også afholdt nogle fra at møde op hos præsten.

NOTER

1. Også ved folketællingen 1769 nedskrev man borgernes navne. Men til Kancelliet i København indsendte de lokale myndigheder kun det statistiske talmateriale, mens de detaljerede navnelister destrueredes eller siden er gået tabt (med nogle ganske få undtagelser).
2. Artiklen er udarbejdet på grundlag af Folketællingen 1787, Søllerød Sogn, Sokkelund Hrd., Kbh.'s Amt. Original i Rigsarkivet. Transskription og navneregister ved Inger Hartby, udg. af Byhistorisk Arkiv f. Søllerød Kommune 1983. Alle danske folketællinger findes i Rigsarkivet, hvor de er tilgængelige for offentligheden 80 år efter, de er udskrevet. Folketællingerne 1787-1901 i xerox-kopi efter original findes i Byhistorisk Arkiv f. Søllerød Kommune. Arkivet har i årene 1983-88 udgivet Folketællingerne 1787, 1801, 1834 og 1840 for Søllerød Sogn i transskription, med navneregister og forord ved Inger Hartby.
3. Angående trakasserierne omkring udskiftningen i Søllerød. Se: Erik Helmer Pedersen. Bomænd og byfolk i 1700-tallets Søllerød, Søllerød-Bogen 1984, s. 9-100.
4. Om Søllerød-bøndernes kulturelle tilhørsforhold i 1700-årene. Se: Inger Hartby. Navneskik blandt bønder og håndværkere i 1700-tallets Søllerød, Søllerød-Bogen 1985, s. 45-64.
5. Pålideligheden i folketællingerne er almindeligvis god. Dog kan der naturligvis være sket fejlskrivninger, »kontorfejl«, eller de givne oplysninger kan være fejlagtige. Bl.a. havde mange mennesker ikke selv nøjagtig rede på, hvor gamle de var, og opgav derfor en ca.-alder. Andre løj bevidst for at undgå en eventuel soldatertjeneste. Ved enkelte folketællinger var listeføreren ikke specielt omhyggelig med at indføre notaterne. Angående dette se Folketælling 1801 for Søllerød Sogn, forord til transskription og navneregister ved Inger Hartby, udg. af Byhist. Arkiv f. Søllerød Kom., 1984.
6. Angående Søllerød-håndværkernes hushold og kulturelle tilhørsforhold i 1700-årene henvises til Inger Hartby: Navneskik blandt bønder og håndværkere i 1700-tallets Søllerød, Søllerød-Bogen 1985, s. 45-64.
7. Jfr. Poul Chr. Matthiessen: Befolkningens vækst – årsager og konsekvenser, Kbh. 1965, s. 32-39. – Hans Chr. Johansen: En samfundsorganisation i opbrud 1700-1870, Dansk socialhistorie, bd. 4, Kbh. 1979, s. 73-77.
8. Poul Chr. Matthiessen, 1965, s. 43-46.
Kvindens civilstand og vielsesalder i et nærliggende købstadsområde (Hillerød) kan sammenlignes med forholdene i Søllerød. Disse emner er uddybet i Inger Hartby, (et al): Madammer og Jomfruer – 1700-tals kvinder i håndværk og handel, Nationalmuseet 1986.

9. Jfr. Gunnar Sandfeld: Søllerød som det var engang, bd. 5, Søllerød 1978, s. 62.
10. Som note 1. Enkerne findes i husholdene: Holte, nr. 30, Dronninggrd., nr. 1, Nærum, nr. 51 og 6, Vedbæk, nr. 14.
De gifte kvinder findes i husholdene: Holtegrd., nr. 1, Vedbæk, nr. 12.
Enkemændene findes i husholdene: Holte, nr. 3 og 4, Vedbæk, nr. 1
11. Skemaet er udarbejdet efter de retningslinier, der er anvist og benyttet i Niels Peter Stilling: De nye byer. Stationsbyernes befolkningsforhold og funktion 1840-1940, Selsk.f. Stationsbyforsk. 1987, s. 401ff.
12. Tallene er indarbejdet på specificerede erhvervs-liste, som er udarbejdet af Niels Peter Stilling til brug ved forundersøgelser til ovennævnte værk af NPS. Se: note 11.
13. Som note 6.
14. Om kvinders erhvervs muligheder i 1700-årene se Inger Hartby (et al): Madammer og Jomfruer – 1700-tals kvinder i håndværk og handel, Nationalmuseet 1986.
15. Om de omvandrende handlende i 1700-tallet. Se: Inger Hartby (et al): Handelsmadammer fra 1700-tallet, Tidsskriftet Siden Saxo, nr. 3, 1987, s. 29-36.
16. Om den i samtiden berømte sag om kroen i Nærum mellem Jocus Jensen og Chr. Colbjørnsen. Se: Hans Ellekilde: Christian Colbjørnsen og Nærum, Søllerødbogen 1954, s. 9 ff. Det var denne sag, der sendte P. A. Heiberg i landflygtighed, da han i tale og skrift beskyldte Colbjørnsen for at udnytte sin offentlige stilling og position til at få lukket Jocus Jensens kro til fordel for Colbjørnsens eget marketenderi på Nærumgaard.

Billedhuggerinden Lolly Rotwitt Schmidt 1887-1975

Af Ady Rechnitzer

Med beretningen om min mors liv som billedhuggerinde har jeg villet tegne et billede af en kvindes ærlige bestræbelser for at kæmpe for sin ret til at være udøvende kunstner.

At en ung kvinde i begyndelsen af vort århundrede ønskede at blive uddannet som billedhugger, var en nærmest odios tanke. Kun en stædig fastholden ved et sådant ønske gjorde det muligt for den unge kvinde at få sat sin vilje igennem.

Meget lettere var det vel ikke for en hustru til en travl læge at ville fortsætte med at være udøvende kunstner og således lægge mange af hjemmets pligter til side.

Det blev en balancekunst. Til tider kunne det forekomme omverden, at begge parter blev tabere.

Da min mor i 1908 blev optaget på Akademiets Billedhuggerskole for Kvinder, var hun blandt de første kvindelige elever, der kom til at modtage undervisning på denne skole. Netop dette år var den etableret som en nyskabelse – et uddannelsessted, der skulle fungere sideløbende med den bestående Billedhuggerskole, der kun undtagelsesvis havde ladet kvinder tage del i undervisningen.

Den gamle fundats fra Akademiets stiftelsesår i 1754 havde været bekvem at rette sig efter, i alle tilfælde hvad kvinders optagelse angik:

»Alle og enhver haver Ret til at nyde den forlangende Lære og Undervisning med Alt, hvis dertil fornødes.«

Bemærkes skal det imidlertid, at »alle og enhver« kun omhandlede mænd.

Kvinder kunne dog fra årene 1888 uddannes til billedkunstnere på Kunstscolen for Kvinder, der blev oprettet som en af Akademiets skoler, men fungerede geografisk adskilt fra disse.

Således blev året 1908 det skelsættende år, hvor min mor som én af de første kvinder kunne modtage undervisning på en billedhuggerskole på selve Akademiets område.

Da hun 35 år senere atter gik på Billedhuggerskolen, var adgangsmulighederne for kvinder, som de kendes i dag. Kampen for ligestilling havde her for længst sat sine spor.

BARNDOM. UNGDOM

Den 2. november 1887 blev Lolly Gerda Friderichsen født i København. Forældrene var Ady og Carl Friderichsen. Lolly og hendes tre brødre levede en beskyttet tilværelse som børn og som helt unge. Men dermed være ikke sagt, at det var et sorgløst liv, de fire søskende havde. Der var megen alvor, og børnene var opdragede til først og fremmest at tage hensyn til de voksne. Og mest af alt til deres mor, der i en alder af 41 år blev totalt døv efter et fald.

Deres mor lærte sig efterhånden at mundaflæse, og ved hjælp af et enkelt tegnsprog kunne man kommunikere med hende. Især Hans, der var fire år, da moderen blev døv, blev meget dygtig til at tale med sin mor. Han blev i det hele taget, også på moderens gamle dage, en meget stor hjælp for hende, omsorgsfuld og kærlig.

På *billedet 1* finder vi et fotografi, som faster Caro har taget omkring århundredskiftet i haven foran villa »Sømærket« i Vedbæk. Lollys to yngre brødre Poul og Hans poserer for fotografen som »havemænd«.

Billede 1.

Huset var oprindeligt en mindre to-etages villa, der var opført i 1877 af en snedkermester, der lejede det ud som sommerbolig. I august 1885 købte Lollys forældre huset og senere en del mere jord, der lå til den oprindelige lille have.

Huset blev snart for lille, selv som sommerbolig. Da Lollys far, der var utrolig praktisk, var klar over, at skulle det udvides, måtte der blive tale om en stor ombygning og tilbygning. I juli 1896 afleverede arkitekt Schrøder (Hvidøres bygmester, bl.a.) tegningerne, og så utroligt det lyder, stod huset færdigt godt et år efter, som vi lige har kunnet se på billedet oven for. Huset fik navnet »Sømærket«.

*Værdifulde
fotografier*

Senere i min beretning vil jeg fortælle om, hvem faster Caro var. At hun var en god fotograf, vil enhver, der har set hendes fotografier, være overbevist om. Hendes mange fotografier, der heldigvis er bevarede i slægten, fortæller mere end ord om livet i det dejlige sommerhjem ved stranden. Da jeg i 1978 fik udgivet en artikel: »Sømærket, et Vedbæk hjem gennem 4 generationer«, var faster Caros fotografier grundlaget for, at historien kunne fortælles med så mange illustrationer. Hun både fotograferede, fremkaldte og kopierede. Hendes fotografier er bevarede tilbage fra 1890'erne, og det er en vidunderlig skat for familien. Af min tidligere beretning fremgår, at familien indtil 1910 kun benyttede »Sømærket« som sommerhus. Vinteradressen var da Nørrevoldgade 11 i København.

Billede 2: Lolly i konfirmationsalderen, 1903. En ung slank pige, 16 år, udviklet af sin alder. Ikke særlig livlig, ikke særlig meddelsom, måske snarere indadvendt og med et drømmende sind.

Billede 2.

Hun var den eneste pige i flokken og har måske af og til følt, at det måtte være sjovere at være dreng og få lov til at tage på langtur med »Ole«, den store klinkbyggede lystbåd, der lå for svaj uden for huset. Lolly måtte den lange sommer pænt blive hjemme, og vel var der dejligt ved Øresund i Vedbæk, hun kunne svømme sine lange ture, ro i sin jolle og cykle, om end kun under opsig. Men hellere ville hun have været på langtur med »Ole«.

Oftentimes kom der besøg fra Rusland, efter at huset var bygget større, og der var plads til såvel mormor som tanter og kusiner; sommeren gik i det hele taget med besøg i én uendelighed af familie fra nær og fjern, som Lolly mere eller mindre mod sin vilje måtte underholde.

I virkeligheden foretrak hun at sidde på sit værelse og læse. Storebror Carl og hun var familiens læseheste, de samlede på det, man ville kalde lødig litteratur, filosofiske værker, historiske romaner, og da Lolly var konfirmeret, begyndte hun at samle på bøger af Georg Brandes og ejede efterhånden hans samlede værker, der blev tyret igennem, og som hun højt op i årene holdt meget af at tage frem fra reolen.

*Faster Caro overtager
busmorpligterne*

Efter at moderen var blevet døv, blev det en naturlig ting, at faster Caro, der var 10 år ældre end Lollys far, permanent kom til at bo hos familien. Hun var behjælpelig med så at sige alt i den store husholdning, hvor der ganske vist var mange tjenende ånder, men hvor husmoderen mere eller mindre var sat ud af spillet. F.eks. måtte Caro have opsyn med børnenes lektier, og vé den, der sløjede af. Hun var født i 1835, havde selv haft en skole for unge piger, hvis forældre ønskede, at de skulle dygtiggøre sig i sprog, og hun undlod ikke at køre børneflokkene i stramme tøjler. Selv om de nok holdt meget af hende i hele familien, og der stod stor respekt om hende, var det nok lidt skræmmende at være under opsyn. I hvert fald har Lolly fortalt, at det ofte blev hende for meget.

Forkælet var Lolly på en egen måde. Hun var ganske fri for pligter i hjemmet, hendes tøj blev passet, hendes værelse ordnet, og dertil kommer, at hun, så mærkelig det må lyde, indtil sit 16. år ikke børstede og satte sit eget hår. Det lange kastaniebrune hår blev plejet og passet af Ingrid, der oprindeligt havde været Lollys amme. Ingrid blev i familien i ca. 20 år. Da Lolly var halv voksen, blev Ingrid stuepige, og de mindste drenge fik en barnepige. Men det var Lolly, der frem for alt nød godt af Ingrids omsorg. Hun var som en mor for hende, og selv efter Lollys giftermål var hun en støtte for Lolly i begyndelsen af den vanskelige overgang, hvor pligterne meldte sig.

*Rejsen til
Sct. Petersborg*

Som 17-årig fik Lolly lejlighed til at tage til familien i Sct. Petersborg. Vel havde hun flere gange været der som barn i følge med barnepige, de andre søskende og moderen. Men i 1904 tog hun sammen med en lidt ældre kusine Jane af sted på en rejse, hun senere holdt meget af at fortælle om. Nu blev hun betragtet som voksen, var feteret af fætrene og var på lige fod med de lidt ældre kusiner.

Alt var så helt anderledes, og oplevelserne satte sig dybe spor i hendes følsomme sind. Tiden i Rusland kom til at betyde meget for Lolly. Jane ville være malerinde, havde talent og vilje til at blive kunstner. Det er naturligt at forestille sig, at Lolly lod sig påvirke af hende.

Da rejsen var forbi, og dagligdagens skolepligter meldte sig, var Lollys beslutning taget: Hun ville ud af skolen – jo før, jo bedre. Hun ville være billedhuggerinde.

Da Lolly var godt 17 år, blev det besluttet, at hun skulle modtage undervisning hos én af datidens kendte billedhuggerinder, Elna Borch.

Hendes forældre – og tante Caro – har utvivlsomt været en del betænkelige. At ville ud af skolen, at ville gå kunstnervejen – det var at bryde med de borgerlige normer, der gjaldt for en ung pige i Lollys kredse. Faderen skal have sagt: »Jamen Lolly, så skal du jo modellere nøgne mænd!« Ha-ha ... har Lolly nok tænkt, det kan der vel ikke være noget galt i. Lolly var på vej til at blive en selvstændig og temmelig målbevidst ung kvinde, der nok skulle bestemme selv.

Jeg har fået visse oplysninger af Lollys yngste bror Hans, der kan forklare, hvorfor man netop fandt frem til Elna Borch som den billedhuggerinde, der skulle give Lolly den fornødne grunduddannelse, så hun kunne »lægge op til akademiet«, som man siger. Hans kan fortælle, at en barndomsven af hans far, adjunkt (evt. senere professor) Rudolf Bay, varmt kunne anbefale Elna Borch som en egnet lærer udi kunsten; han kendte hende godt, idet de begge boede i Roskilde, og familierne var indbyrdes venner.

Samme Rudolf Bay, der, som Hans fortæller, var en meget stilfuld, beskeden mand, der skrev smukke vers og salmer såvel som poetiske digte, hvormed han glædede sine venner ved højtidelige lejligheder, var en velkommen gæst i hjemmet hos Carl og Ady Friderichsen. Han var i øvrigt gudfar til ét af børnene. Det var således med de bedste anbefalinger, Lolly blev elev hos Elna Borch.

Elna Borch var født i Roskilde 1869 og lærte tegning af onklen, Jacob Kornerup. Som en af de første kvinder fik hun adgang til Akademiet i 1891. I begyndelsen af vort århundrede opholdt hun sig i længere tid i Paris og siden i Carrara for at lære marmorbehandling. Flere af hendes arbejder findes på Glyptoteket, ligesom hun har udført en del monumen-

En lærer af den gamle skole

ter og gravminder såvel som karakterfulde portrætbuster, bl.a. af skuespilleren Olaf Poulsen. Hun arbejdede i den gamle stil, var i besiddelse af stor teknisk dygtighed, af fantasi og evne til at give sine modeller et typisk udtryk.

Det var således en lærer af den gamle skole, Lolly som 17-årig fik. Det var den klassiske linie, hun skulle oplæres i, den kunstrening, der på den tid var på mode. Der er ingen tvivl om, at Lolly forstod at værdsætte den dygtige kunstnerinde, der i en mandsverden havde evnet at hævde sig, og som endog kunne leve af sin kunst.

Elna Borch fulgte Lolly gennem årene. Hun så i hende en dygtig elev med store evner. Samtidig har hun nok set, hvorledes disse evner havde svært ved at blive udnyttede, efter at eleven var blevet gift, havde fået børn og var kommet ind i et miljø, der så godt som umuligt kunne forenes med den hårdnakkede flid, en skabende kunstner må være i besiddelse af. Elna Borch, der var ugift, havde selv helt og holdent kunnet hellige sit liv til kunsten.

OPTAGET PÅ AKADEMIET

I Rigsarkivets journaler vedrørende elever på Charlottenborgs billedhuggerskole kan man finde Lollys optagelsespapirer. Det fremgår heraf, at Lolly dimitterede fra billedhuggerskolen hos Elna Borch for den 30. november 1906 at blive optaget på Akademiets modelskoles forberedelsesklasse. I årene 1907-08 gik hun i billedhuggerskolens forberedelsesklasse, og i årene 1909-1912 var hun elev på billedhuggerskolen under *Julius Schultz*, der dengang var lærer ved Akademiets kvindeskole. Fra 1908 til 1913 var Schultz professor i billedhuggerkunst ved Akademiet. Han kom selv på Akademiet i 1866, hvor han var elev under Jerichau. Hans stil var naturalistisk, præget af en ikke ringe fantasi.

I 1888 oprettedes Kunsts skolen for Kvinder. Skolen blev underlagt sko-

Kvinder får adgang til Kunstakademiet

lerådet, hvis formand var leder. I 1895 flyttede Kunstsolen for Kvinder til en ny udstillingsbygning på Charlottenborg.

Den helt store ændring for de kvindelige elevers vedkommende skete i 1908, hvor Kunstsolen for Kvinder blev nedlagt, og kvinder fik adgang til Kunstakademiet på lige fod med mændene. Hidtil havde kvinder kun i yderst begrænsede tilfælde haft adgang til Kunstakademiet. Vi ser således, at Lolly kom til at høre til det første hold kvindelige elever, der fik adgang til Kunstakademiet.

Det kan være lidt af en oplevelse at gå på skattejagt blandt guldene fotografier. Som jeg tidligere har måttet konstatere, når jeg har skrevet familiehistorie, er en arv af familie billeder en guldgrube. Ofte er det små ubetydeligt udseende fotos, der overses, når der skal ledes i gemmerne. Et herligt eksempel herpå er *billede 3*: Et brunt fotografi 8×10 cm, formentlig fra 1909. Ved første øjekast ser et sådant billede ikke ud af ret meget – ved oprydning kunne det let være gået tabt. Nu tjener det imidlertid til at fortælle om Lollys akademitid, hvor man ser hende sidde øverst på trappen i et atelier på Akademiet.

Den unge kvinde, der sidder neden for trappen, hed Elise Hess og kom fra Vejle. Hun blev optaget på Akademiet den 5. januar 1909 og fik adgang derfra 1914. Elise var to år yngre end Lolly og gik ud to år senere. Billedet er taget i afstøbningssamlingen, hvor eleverne tilbragte megen tid med at kopiere antikke arbejder. Elise Hess blev gift Falck, og ægteparrets eneste barn, Juliane, kom ind i første klasse på Ingrid Jespersens skole, samme dag som jeg selv. Det var i 1926. Vi to piger har siden holdt sammen, og vi kom meget i vore respektive hjem, ligesom vore mødre også mødtes ved mange lejligheder. Siden 1939 har Juliane (Julle, som vi kaldte hende) boet i England, men heldigvis har vi gennem årene ofte truffet hinanden.

Atelier ved Øresund

I årene 1907 og 1908 og måske 2-3 år frem har Lolly været meget produktiv. Der blev indrettet et arbejdsværelse, et atelier kunne man vel kalde det, i det såkaldte strandværelse på »Sømærket«s strandgrund helt ud til Øresund. Her lå et udhus med flere rum, og bl.a. havde Lollys far alt

Billede 3.

Billede 4.

sit sejlgrej opbevaret her. Det var kun i sommertiden, at Lolly kunne arbejde i det uopvarmede rum, for familien boede i øvrigt endnu nogle år i bylejligheden i vinterhalvåret. Først omkring 1910 opgav forældrene som sagt at have to hjem, og »Sømærket« blev beboet året rundt.

Jeg vil tro, at Lolly har nydt at arbejde i sommerhjemmet. Ud fra de mange arbejder, hun modellerede i denne periode, kan man gætte, at det

Billede 5.

har været meget inspirerende arbejdsvilkår, og ikke mindst har hun benyttet sig af, at modellerne var »lige ved hånden«.

For den, der vil beskæftige sig indgående med kunstværkerne, er kendskab til de mennesker, Lolly har modelleret, af værdi, ikke mindst som et tidsbillede. Vi vil nu betragte *billede 4*: Busten kalder vi »Faster Caro«, slet og ret, fordi modellen aldrig i familien har heddet andet.

Faster Caro, søster til Lollys far, var som tidligere fortalt et helt særligt menneske, der kunne mestre alt, hvad hun rørte ved: Sy, tegne, ordne blomsterbede, sørge for, at alt gik, som det skulle, i det store hjem hos broderen og svigerinden. Som nævnt blev Lollys mor døv som 41-årig, og Caro gled ind i hjemmet og overtog mange af husmoderens pligter. Busten af Caro modellerede Lolly i 1907, og faster Caro har da været i halvfjerdserne. En yderst bestemt kvinde, klog, kærlig, men også streng. Det er et så godt portræt, at man synes, hun træder lyslevende frem.

Eleverne på billedhuggerskolens første år beskæftigede sig med at tegne og modellere emner i afstøbningssamlingen fra antikken. Det var ofte store grupper, der skulle gennemtegnes, og kopiering af kendte værker fra f.eks. Romer-tiden var lærerige. Ikke mange af disse arbejder har Lolly slæbt hjem som trofæer. Det var trods alt kopier og typiske skolearbejder.

Lollys morfar, Hans Jessen Pallisen (1815-1881) var storkøbmand, reder og dansk generalkonsul i Sct. Petersborg. Han sejlede som ung mand med sin fars handelsskib fra Ålborg til Sct. Petersborg og så i Rusland muligheden for samhandel med Danmark og besluttede sig til at forblive i Rusland. Han giftede sig med Adolphine Donnerberg, der tilhørte en tysk slægt, der gennem flere generationer havde levet i Rusland. Sammen skabte de et stort, rigt hjem, hvor danskere altid var velkomne. Hans handelstalent, flid og dygtighed skabte stor respekt om hans person og om hans omfattende virksomheder. En alvorlig, lidt tung natur, hans jydsk sindelag ændrede sig ikke, selv om hjemmet sydede af liv og festligheder.

Lolly har modelleret portrætbusten af ham, *billede 5*, efter et fotografi. Selv havde hun aldrig kendt sin morfar; han døde 2 år før, hendes forældre

*Portrætbuste af
morfaderen*

blev gift. Busten stod i lejligheden på Nørrevold; det fremgår af et interiørfotografi, *billede 6*, der på glimrende vis kaster lys over, hvordan en såkaldt herskabslejlighed var indrettet i forrige århundrede. Højtideligt anbragt på piedestal troner generalkonsulen i herreværelset. Et billede af dagligstuen, der eksisterer, men ikke er anvendt her, viser smukke arrangementer af palmer og andre grønne stueplanter, der nok har passeret godt ind i stilen dengang, hvor stuerne trængte til at lyses op.

I dagligstuen blev også faster Caro anbragt på en piedestal. Begge busterne kom naturligvis senere til at stå på »Sømærket«, og uden tvivl har Lollys forældre været stolte af datterens åbenlyse talent.

Naturalistisk stil

Året før Lolly blev optaget på Akademiet, udførte hun flere portrætbuster. Betragter vi *billede 4 og 7*, der viser arbejder udført eller påbegyndt i Vedbæk-ateliet i 1907, tyder det på, at Lolly selvstændigt arbejdede ud fra den grundlærdom, hun havde modtaget hos Elna Borch. Den naturalistiske stil er et gennemgående træk og helt i pagt med den genre, Elna Borch dyrkede.

»Jensen«, den uundværlige

Portrætbusten, *billede 7*, af Anders Jønsson, en Vedbæk-fisker, blev modellen i 1908. Jønsson var blevet en næsten uundværlig hjælp for familien, idet han gik til hånde med bådene, i huset og i haven. Foruden at passe den store sejlbåd var der de mindre både, der lå på stranden til brug for børnene. Jønsson, eller Jensen, som alle kaldte ham, var født på Hveen i 1837. Der var megen fattigdom i Sverige i midten af 1800-tallet, og mange unge søgte til Danmark. Det var især fiskeriet ved Øresund, der tiltrak, og adskillige fiskerfamilier ved den danske Øresundskyst har rødder i Sverige. Pigerne blev beskæftiget med at ordne garnet, sætte madding på krog og gå med fiskekurven på ryggen – ofte lange strækninger – for at få afsat fisken.

En del af de unge fiskere fik sig et ekstra job ved at påtage sig arbejde i de store villaer, bl.a. med at udsætte badebroer. Og hos »Stabslægens«, som man i Vedbæk kaldte familien Friderichsen, var der altid nok at lave. Jensen kom til at sætte stor pris på den store familie og blev en uundværlig

Billede 6.

og højt skattet hjælp i en årrække. Han sad tålmodigt model for Lolly og har sikkert nydt at få en god sludder og en afbrydelse i arbejdet. Så mærkeligt det er, blev netop denne buste det eneste af de godt 20 arbejder, Lolly har efterladt sig, der blev støbt i bronze. Der skulle endda gå godt 60 år, før den gamle fisker kom til at fremstå i et uforgængeligt materiale.

Historien fortjener at blive fortalt: Omkring 1970 talte jeg med Lolly om muligheden for at forære Søllerød kommune den originale gipsbuste

Billede 7.

Billede 8.

af fiskeren på den betingelse, at man lod den støbe i bronze samt fandt en passende placering til den.

Lolly, der i øvrigt ofte havde beklaget sig over, at ingen af hendes arbejder nogensinde var blevet støbt i det ædle materiale, fandt idéen god. Vi forelagde den for kommunens daværende borgmester, landsretssagfører Erik Øigaard. Han fandt penge til støbningen i en kulturfond.

Busten, der blev forsynet med en plade med oplysning om modellen og kunstnerens navn, blev anbragt på kommunens bibliotek i Vedbæk, der dengang befandt sig i Hotel Marinas bygningskompleks. Senere blev biblioteket flyttet, og det blev da bestemt, at »Jensen« kunne komme til ære

Billede 9.

og værdighed i kommunens nyindrettede dagcenter, »Bakkehuset« på Strandvejen over for Vedbæk Havn.

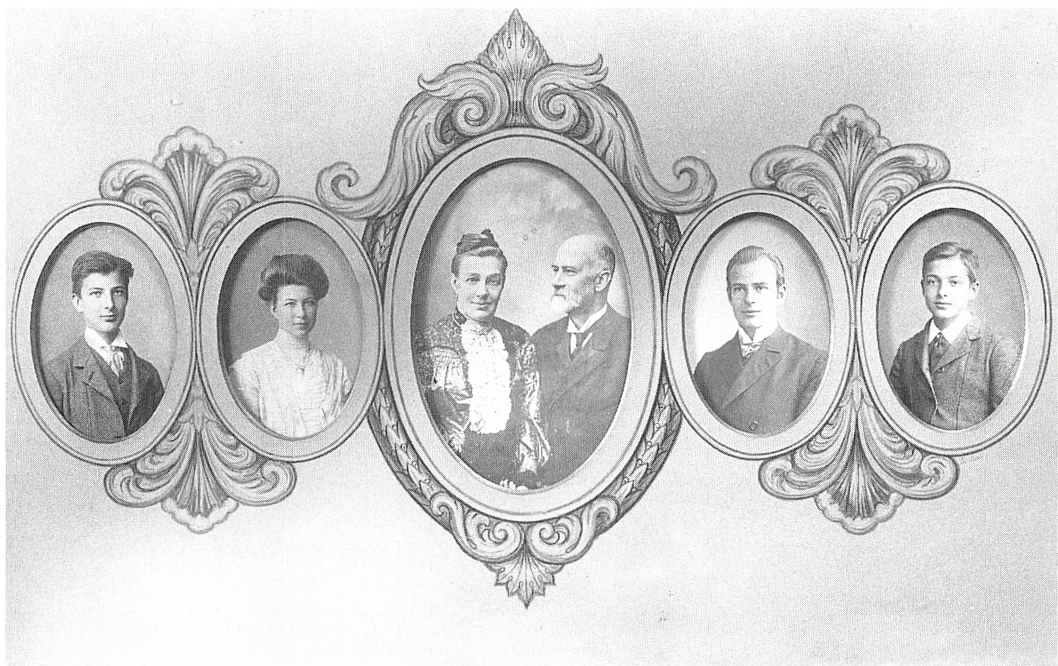
Således fik en Vedbæk-fisker en værdig placering umiddelbart ved den strand, han og hans slægt igennem godt 100 år har haft som udgangspunkt for deres arbejde med fiskeriet.

Brødrene modelleres

Faster Caro fotograferede den arbejdende Lolly ved flere lejligheder. Ikke alle billederne har været egnede til at fotokopiere, men billedet af Poul, der sidder model for Lolly i hendes atelier i Strandstuen, som Lollys arbejdsplads i øvrigt altid blev kaldt, fortæller meget, *billede 8*.

Hans har i juni 1988 fortalt mig, at det var dødkedeligt at sidde model; Hans og Poul syntes, det var det værste tidsspilde at skulle lukkes inde i Strandstuen med den tavse, arbejdende storesøster. Det var Hans, der i en alder af 94 år har kunnet fortælle mig, at fotografiet oven for *billede 9* reddede drengene ud af den værste knibe. Faster Caro tog billedet af dem akkurat i den position, Lolly ønskede, de skulle indtage på hendes relief, så de ikke skulle sidde model mere end højst nødvendigt.

Det blev et stort relief, der i en generation blev beundret af familie og venner, der besøgte »Sømærket«. Dets skæbne i dag er mig ukendt; jeg husker, at det i lang tid befandt sig på loftet, og at det var meget beskadiget. Jeg har således ikke været i stand til at bringe andet end de omtalte billeder, der er en historie i sig selv.

Billede 10.

OPVÆKSTMILJØET

En opstilling af data over Lollys nærmeste familie, alle omtalt i de foregående afsnit, vil være på sin plads på nuværende tidspunkt, hvor vi på *billede 10* ser forældrene med de fire børn. Fotografiet er taget i anledning af Ady og Carl Friderichsens sølvbryllup den 22. september 1908.

Carl Friderichsen, stabslæge, søn af skibskaptajn Carl Friderichsen.

Født 12.05.1845 i Triest.

Gift 22.09.1883 i Sct. Petersborg med Ady Pallisen.

Død 19.01.1920 i Vedbæk.

Ady Pallisen, datter af generalkonsul Hans Jessen Pallisen.

Født 13.12.1857 i Sct. Petersborg.

Gift 22.09.1883 med Carl Friderichsen.

Død 01.10.1944 i Vedbæk.

4 børn: Carl, Lolly, Poul og Hans.

Carl Friderichsen, overlæge, dr.med., børnelæge (nr. 2 fra højre). 1886-1982.

Lolly Friderichsen, billedhuggerinde (nr. 2 fra venstre).

Født 02.11.1887 i København.

Gift 20.06.1914 i København med Viggo Rotwitt Schmidt.

Død 21.10.1975 på plejehjem i Søllerød kommune.

Poul Friderichsen, ingeniør, direktør (nr. 1 fra venstre). 1892-1965.

Hans Friderichsen, børnelæge (nr. 1 fra højre). 1894-.

*Lolly tegner
familiemedlemmerne*

Billed 11 forestiller Lollys mor, Ady Friderichsen. Selv om jeg kunne have lyst til at fortælle meget om hende, om vanskelighederne ved at komme fra Rusland til det lille Danmark, og om det lykkelige ægteskab med den 12 år ældre læge, ville det i denne sammenhæng blive en afvigelse fra mit egentlige emne. I *Søllerødbogen 1978* har jeg skrevet en del detaljer om familien, men alligevel har det en betydning her at sætte sig ind i, hvor vanskelig det var for Ady med ét at blive døv efter faldet, der medførte kraniebrud og total mistet hørelse.

Der var musikglæde i hjemmet, men samtidig var der sorgen over, at børnenes mor ikke kunne glæde sig over musikken. Det fortælles, at hun som ung havde elsket at gå til koncert og opera i Sct. Petersborg, og at netop udelukkelsen fra denne glæde ramte hårdt. Der skal ikke megen fantasi til at forstå, hvor svært det i det hele taget må være ikke at have hørt f.eks. lille Hans' stemme, siden han var 4 år.

Billede 11.

På enestående vis lærte alle at tage hensyn. F.eks. måtte ingen føre en samtale ved middagsbordet, uden at man forsøgte at forklare Ady, hvad man talte om. Tegnsproget var en hjælp, og desuden blev Ady utrolig dygtig til at mundaflæse. Hendes oprindelige sprog, tysk og russisk, mestrede hun, men somme tider måtte hun stoppe op og spørge: »Taler jeg nu dansk eller ét af de andre sprog?«. Det nagede hende en del, hvis hun tog fejl.

Lollys far tog sig meget af børnene, og Lolly stod ham meget nær; måske han så, at hun ind imellem havde det svært, netop fordi hun under opvæksten uvilkårligt har savnet at kunne småsnakke og betro sig til sin

mor. Med drengene gik det lettere, de havde hinanden, og sommerturene med faderens båd til både Norge og den svenske skærgård bragte dem i nær kontakt. Klog og kærlig var Lollys far i sin forståelse for hendes lidt melankolske væsen. Flere år i træk tog han hende med til et skisportssted i Norge som en kompensation for turene med sønnerne. I øvrigt holdt Lolly meget af at sejle og ro, og fra hun var ganske ung satte hun selv en lille robåd i vandet og nød sine ture langs kysten.

I en anden hurtig håndtegning fra omkring 1911, *billede 12*, giver Lolly os et lille indblik i familiens interesser: Den læsende faster Caro, den spillende og læsende Hans.

ÆGTESKAB OG BØRN

Et stort nyt kapitel i den unge billedkunstnerindes liv begyndte, da hun i 1911 for alvor var blevet forelsket.

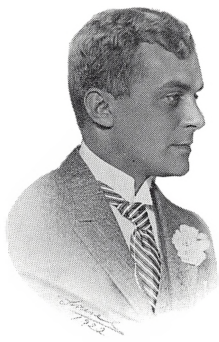
Ved en sommerfest hos hendes families venner, der ejede Fladsågård ved Næstved, traf hun en medicinsk studerende, Viggo Rotwitt Schmidt, der var søn af proprietær Edward Schmidt, Eskemosegård ved Sjælsø, *billede 13*. Viggo skulle senere blive hendes mand, men der gik nogle år, før de officielt forlovede sig. Lolly vidste udmærket godt, at hendes forældre ikke ville acceptere hendes valg, før end den udkårne havde fået sin embedseksamen.

Viggo var født i 1888 som den næstældste i en børneflokk på syv. Han var student fra Birkerød Kostskole og var dét, man kaldte en »ug-dreng«: Meget flittig, meget stræbsom og med ambitioner. I studietiden boede han på Hagemanns Kollegium i Kristianiagade. G. A. Hagemann, polytekniker og filantrop, havde stiftet kollegiet i 1910, og Viggo var én af de første studerende, der kom til at bo der og nyde godt af de helt ideelle forhold.

Lolly fortsatte på billedhuggerskolen, og Viggo læste flittigt. De måtte nærmest mødes hemmeligt, men studierne gik, som de skulle, og da Viggo

Billede 12.

Billede 13.

Lægepraksis på
Frederiksberg

var 25 år, fik han sin lægeeksamen, og forlovelsen kunne deklareres.

I 1914 blev parret viet i Vor Frue Kirke. Middagen blev holdt på »Sømærket«. Kort efter brød Den første Verdenskrig ud, Viggo blev underlæge i hæren og måtte af og til deltage i øvelser og være hjemmefra. Parret boede til at begynde med i en lille lejlighed på Østerbro, og Viggo begyndte så småt at få patienter, samtidig med at han passede militærtjenesten.

I oktober 1915 blev det første barn født, *billede 14*. Det blev en dreng, der blev døbt Mogens; som det første barnebarn i begge familierne blev han modtaget med begejstring.

Nu fik Lolly travlt med helt andre ting end sin kunst. Siden hun i 1912 var færdig på Akademiet (tilsyneladende uden at have taget det, man kalder »afgang«), havde hun beskæftiget sig meget lidt med sin kunst og været mere optaget af forlovelsen og det forestående bryllup. Men kort efter Mogens' fødsel begyndte hun at længes efter at modellere ham.

Lolly havde selvfølgelig fået sin kavalet, sine arbejdsredskaber og sine baljer til ler med fra Vedbæk. Selv om boligen var lille, fik hun indrettet et hjørne af stuen som arbejdsplads. Ingrid, hendes tidligere amme, som hun stod meget nær, kom en del og hjalp i det nye hjem. Hun tog sig meget af Mogens, og der var god brug for hendes tålmodighed, da Lolly begyndte at gøre anstalter til at modellere ham. Han var godt 8 måneder, da »slaget skulle stå«, og det har været en opgave for sig at skulle sidde med den utrolig livlige lille fyr på skødet og holde ham i en passende vinkel, så Lolly kunne begynde på sin opgave.

Da Mogens var godt 9 måneder, var busten færdig. Det dejlige lille hoved blev støbt i gips for senere at blive hugget i marmor, *billed 15*.

Ægteparret fik tre børn: Mogens (f. 1915), Ady (f. 1919) og Torben (1924-1982).

Efter et par års forløb overtog Viggo en stor huslægepraksis på Frederiksberg. Med i ordningen var konsultation og lejlighed i Smallegade nr. 46.

Billede 14.

Billede 15.

Lolly skal have været en del bekymret, da hun så nærmere på forholdene. Vel var lejligheden stor, men den eneste mulighed var at lade spisestuen fungere som venteværelse og herreværelset som konsultation. Til gengæld var der plads til at have en fastboende ung pige, og der var børneværelser og soveværelse og et enormt køkken. Men noget egentligt arbejdsværelse kunne der ikke blive til Lolly, så kavalet og lerbølge kom atter til at befinde sig i hjemmets dagligstue.

Lolly havde giftet sig med en mand af format. Viggo var som tidligere nævnt flittigt, meget stræbsom og ambitiøs. Desuden var han usædvanlig velbegavet og meget charmerende. Som de fleste travle mennesker kunne han dog være både barsk og studs. Lolly var vant til et meget harmonisk hjem, hvor man tog hensyn til hinanden og ikke råbte op. Det var i ægteskabet ikke altid lige let at måtte føle, at der frem for alt skulle tages hensyn til Viggos patienter og til hans arbejdsdag, som sjældent levede ham megen fritid, endsige ferier.

Anny, busets gode fe

I maj 1916 søgte man en hushjælp. Anny, der lignede en stor skolepige, men var i begyndelsen af tyverne, ankom for at søge pladsen. Med sig havde hun en svigerinde, der myndigt svarede på Annys vegne. Anny selv var for genert og helt ulykkelig ved at stå over for de fremmede, der udspurgte hende i én uendelighed.

At det må have været lidt af et mareridt, fremgår tydeligt af de erindringer, Anny dikterede til mig i 1976. »Der sad de«, fortalte hun mig, »Din mor, hendes far stabslægen, din fars søster og Ingrid, din mors gamle amme. De stirrede alle på mig og spurgte Bl.a. 'Kan De lave kartoffelmos og havregrød ...' og dit og dat. Godt jeg havde min svigerinde med, ellers havde jeg aldrig taget pladsen. I virkeligheden kunne jeg en masse, jeg havde gået hjemme hos min dygtige mor; vi var 12 børn, så der var nok at bestille, og jeg havde lært at bruge hænderne«.

Den unge pige, Anny, kunne så sandelig bruge såvel hænderne som hovedet. Hun blev en helt vidunderlig hjælp for os alle. I 41 år fulgte hun familien igennem tykt og tyndt, og for os tre børn blev hun på mange måder en fantastisk støtte. Hun var altid den første, der stod op, og den, der hjælpsomt satte et sent måltid på benene, hvis man bad hende om aftente og natmad. Hun flyttede trolig med fra den ene bolig til den anden, og da Viggo døde i 1953, var hun en stor støtte for Lolly.

Én gang måtte hun jo tænke på sig selv og sige stop. Da hun var oppe i tresserne, fik hun en pensionistbolig i Den Soltenfeldske Stiftelse og havde endelig dagen for sig selv. Ingen af os slap hende naturligvis af syne.

Lillesøster

Som et kært medlem af familien kom hun ofte på besøg, og vi fulgte hendes liv til det sidste. Hun var 87, da hun døde i 1978.

Mogens skulle have en legekammerat, og det var han efter sigende meget optaget af. Måske har han været skuffet over, at den lille nyfødte, der kom til verden i hans forældres soveværelse i Smallegade, ikke var en dreng, der straks ville dele hans legetøj med ham.

Det blev en buttet pige med tykke lår, der en januardag i 1919 i Smallegade blev bragt til verden ved faderens hjælp. Pigen fik i dåben navnet Ady efter sin mormor, der blev hendes gudmor. Pigen kom senere til at kunne lide at fortælle familiens historie, så forfatteren til disse sider må hellere præsentere sig. Navnet Ady blev oftest erstattet med kælenavnet Pussy, som en barnepige opfandt, og som viste sig at være umuligt at udrydde.

Den foretagsomme Mogens havde været med til sin søsters dåb og havde med store øjne set vandet fra sølvkanden blive hældt over hendes hoved. En dag så han sit snit til at arrangere en veritabel dåb: Han fandt en kande vand, som han møjsommeligt hældte ned i vuggen til den sovende søster, der nær havde lidt druknedøden.

Til alt held overlevede pigen Pussy, der i 3-års alderen blev modelleret, ligesom Mogens også var modelleret af sin mor, *billede 16*. Begge barnebuster blev hugget i marmor af billedhuggeren Kai Nielsens dygtige stenhugger, der var en mester i sit fag.

Somme i Rørvig

Da Lolly og Viggo havde været gift et par år, bestemte de sig i 1917 for at leje sig ind hos en fisker og parcellist på en lille ejendom i Rørvig. Hvor Kattegat og Isefjord mødes ved Korshage i et meget naturskønt område lå ejendommen, ca. 3 km fra Rørvig by med Kattegat og den lille Flyndersø som nærmeste naboer.

På det tidspunkt var der ingen færgeforbindelse mellem Hundested og Rørvig, den blev først etableret i 1918, så ægteparret fik en ordning med en fiskerbåd, der også kunne have deres cykler med.

De kørte ud til stranden og mødte parret Lauritz og Helene Henriksen, den lille gårds dejlige ejere, og fik en ordning i stand, så de kunne leje sig

Billede 16.

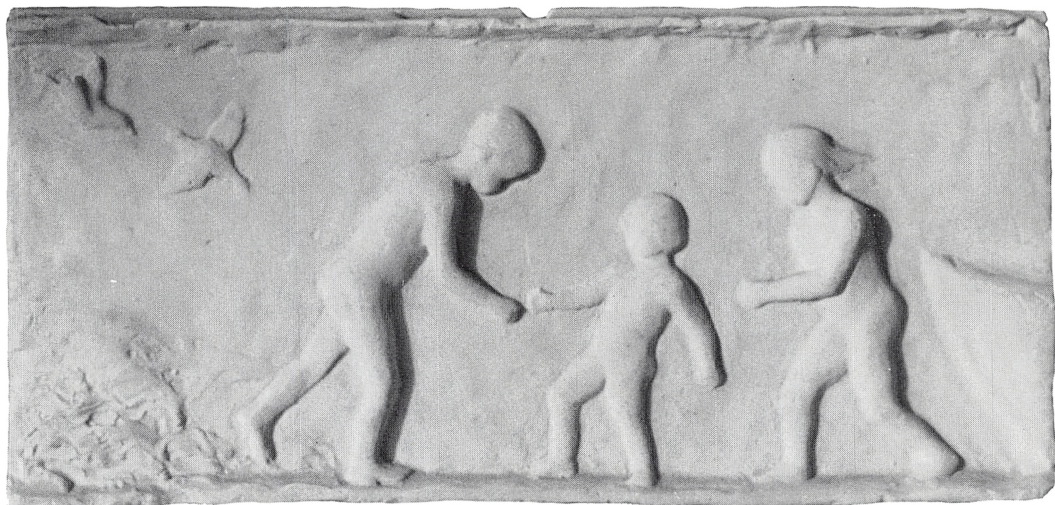
Billede 17.

ind om sommeren. Det blev til mange somre, 20 i alt. En lykkelig tid for familien, der efterhånden talte tre børn og Anny foruden Lolly og Viggo. Torben var sidste skud på stammen. Han blev født i juli 1924 og var kun én måned, da han første gang en augustdag blev taget med til Rørvig.

I 1922 modellerede Lolly et par relieffer i Rørvig, *billede 17 og 18*. Fiskerfamilien havde køer, heste, grise, høns og gæs, så der var motiver nok. Relieffet med køerne og hesten i baggrunden fastholder mindet for Mogens og mig om de hundreder af gange, vi har oplevet, at fisker Henriksen hentede sine køer hjem til gården. Relieffet med de tre badende børn viser Mogens og Ellen (der var Henriksens ældste datter), som prøver at overtale Pussy til at gå længere ud i Kattegats friske vand.

Efter at have boet til leje i 20 år købte Lolly og Viggo i 1937 en gård

Billede 18.

meget tæt ved fiskerfamiliens gård – »Øretangegård«. Børn, svigerbørn og børnebørn har på denne måde kunnet tilbringe somrene i vidunderlige omgivelser. Gården blev drevet og passet af en forpagter; de sidste 25 år var ægteparret Lizzi og Andreas Buhl »Øretangegård«s storartede forpagterpar. I 1982 solgte familien gården, efter at den i 45 år havde været rammen om familiens sommerglæder.

*Violinisten
Felix Gelbart*

Lolly modellerede i 1923 en buste af violinisten Felix Gelbart, *billede 19*. Lolly og Viggo havde truffet den unge russiske violinist i Wien, hvor Viggo havde deltaget i en lægekongres. De havde hørt ham spille til en koncert, og da han boede på samme pensionat som de, fattede de interesse for hans skæbne. Der var dengang mange russiske emigranter i Østrig, ikke mindst jøder, der havde måttet flygte under de alvorlige jødeforfølgelser i begyndelsen af 1900-tallet.

Felix havde tidligt vist sig at være et stort talent, og hans far, der havde undervist ham, drog rundt med ham fra koncert til koncert, hvor han optrådte i sort fløjlstøj og hvid kniplingskrave. Han blev dét, man kalder en vidunderdreng, og hans honorar for de mange koncerter blev grundlag for familiens beskedne økonomi.

Da Lolly og Viggo traf ham, har han været i tyverne og var for alvor vokset fra det sorte fløjlstøj. Han var ikke mere det samme trækplaster, endskønt han blev betegnet som et stort talent. Han måtte ernære sig ved at spille på caféer, gav en koncert i ny og næ, men var som så mange efter 1. Verdenskrig ludfattig.

Gelbart blev tilbudt et ophold i Danmark og tog med Viggo og Lolly hjem til Frederiksberg, hvor han boede et halvt års tid hos dem i Smallegade. Han besøgte også Rørvig. Meningen med at tilbyde at tage ham til København var naturligvis, at han skulle få en chance for at give koncerter dér og måske slå sit navn fast. Men helt så let gik det ikke for ham. Det blev til koncerter af mere beskeden art – i private hjem og lidt undervisning her og der, bl.a. fik Mogens violinundervisning hos ham, og der blev hjemkøbt en fin lille violin til ham fra Wien.

Men da Felix rejste tilbage til Østrig, fik Mogens en musiklærerinde, der ihærdigt prøvede at pille alle de grundregler, Felix havde lært ham, fra hinanden, så Mogens' tålmod slap totalt op. Men musikglæden beholdt han.

Den unge musiker var meget belæst og fortrolig med tysk litteratur, ikke mindst inden for filosofien. Lolly fik gennem ham indblik i mange af tidens strømninger ude i Europa. Efter et halvt års tid rejste Felix tilbage til Wien, og senere tog han til Amerika. I årevis korresponderede han og Lolly, men en dag holdt brevene op med at komme, og hans videre skæbne kendes ikke. Han var et fint og nænsomt menneske, der utvivlsomt kom til at betyde en del for Lollys udvikling.

Da Viggo blev assistent og senere 1. reservelæge på Kommunehospita-

Mange flytninger

lets Øre-, Næse- og Halsafdeling, skulle han bo i en reservelægebolig, der hørte til hospitalet. Lejligheden på Frederiksberg måtte opgives, og familien flyttede ind i en lille trang lejlighed med kvistvinduer.

Det var i 1924, samme år som Torben blev født. En travl periode blev det for Viggo, der satte meget ind på at deltage i en professor-konkurrence. Professor-embedet fik han ikke, men han havde slået sit navn fast som en dygtig og meget vidende speciallæge. Han etablerede en privat konsultation på Rådhuspladsen og blev snart en meget søgt ørelæge.

Lejligheden på Kommunehospitalet blev fraflyttet efter endt reservelægetid, og i nogle år boede familien i Chr. IX's Gade nær Kongens Have. Her var til gengæld meget plads, men langtfra hyggeligt. F.eks. var et kæmpeatelier, der tjente som spisestue, umuligt at opvarme, og det regnede ned gennem ovenruderne.

Nok havde Lolly fået en lys arbejdsplads, men atelieret var som sagt spisestue og nærmest et »alrum« for den livlige familie. Arbejdstro var der ikke meget af, og arbejdslysten syntes at udeblive i disse år. Flere gange havde Lolly forsøgt at modellere Viggo – og senere Torben, men hun blev ikke tilfreds med resultatet, leret tørrede ind, for arbejdet blev ikke passet.

En stor fornyelse i familiens boligsituation indtraf, da huset i Hellerups kendte villakvarter Ryvangen blev anskaffet. På Strandagervej nr. 22 lå et venligt, velbygget rødstenshus – ikke stort og prangende, men hyggeligt og egnet til at huse forældre, tre børn og Anny. Bystøj og triste gader blev afløst af stille villavej og dejlig have.

Fra 1929 til 1944 blev huset rammen om et broget familieliv. Hændelserne kom slag i slag: Viggos udnævnelse til overlæge på Amtssygehuset i Gentofte i 1936 var udpræget den glædeligste begivenhed for hele familien i disse år.

Lolly havde fra sine tidlige år i ægteskabet lidt af mavesår. Det forårsagede sygelejer, diæt og afkræftning. Hun undgik ikke at være tvunget til at tage hensyn til denne kroniske sygdom. Igennem årene voldte den

*Sygdom og
hospitalsindlæggelser*

hende store kvaler, og kraftige blodtab var ofte resultatet af nye anfald. I perioder måtte hun have sygeplejerske – til tider dag såvel som nat, og indlæggelser blev af og til nødvendige.

Først omkring 1942 turde man tænke på operation. På det tidspunkt var der i Danmark foretaget ca. 10 operationer med så store indgreb, som Lolly havde brug for. De fleste var lykkedes – og i 1944 opererede en meget dygtig kirurg Lolly med et strålende resultat. Hendes tilværelse blev en anden: De mange smerter, den altid nagende usikkerhed og de lange perioder med diæt var forbi for stedse.

AKADEMIET FOR ANDEN GANG

En begivenhed af en helt anden karakter var Lollys beslutning om at blive elev på Akademiets billedhuggerskole for anden gang i sin tilværelse. Det var i 1934, Lolly tog beslutningen, der kom som lidt af en overraskelse for Viggo – ja for børn, venner og bekendte.

Der må være gået mange tanker forud for en så stor forandring i Lollys tilværelse. Hun har sikkert følt, at hendes kunstneriske evner var ved at smuldre hen. I ti år havde hun ikke haft held til at få et billedhuggerarbejde færdigt. Hun havde engageret sig i de hjemlige opgaver. Viggos krævende lægegerning betød, at der ikke var megen plads til familien i hans udadvendte dagligdag. Ægteskabet blev lidt af en balancegang og – måske følte Lolly sig tilsidesat. Hvorfor skulle hun lade sig overse? Hvorfor skulle hun ikke sætte noget ind på at hævde sig gennem den uddannelse, hun havde?

Lægefru og

»Kunstner-frøken«

På adgangskortet til Akademiet står: *Frøken* Lolly Schmidt. Man kan vel gætte, at den nyankomne elev ikke følte trang til at føre sig frem som lægefruen fra Ryvangen. Hun ønskede at arbejde på lige fod med de andre elever, der var i tyverne. Selv var hun 47 år, og aldersforskellen kunne have skabt problemer i det kammeratlige samvær. Lolly var meget ungdommelig både af sind og af ydre, havde en egen alvor i sig, der skabte

respekt om hende. Hun viste, at hun var kommet for at arbejde og for at forny sig inden for det kunstneriske.

Lederen af billedhuggerskolen var professor *Utzon Frank*, der som 30-årig i 1918 havde overtaget stillingen efter professor Julius Schultz, Lollys lærer fra de første akademiår. I en periode var Utzon Frank tillige Akademiets direktør. Han var en meget værdsat og højt respekteret lærer, der i sin undervisning havde bragt stor fornyelse. Han var den yngste billedhugger, der nogensinde var blevet akademiprofessor, og han nåede således at sætte sit præg på billedhuggerskolen i godt 30 år.

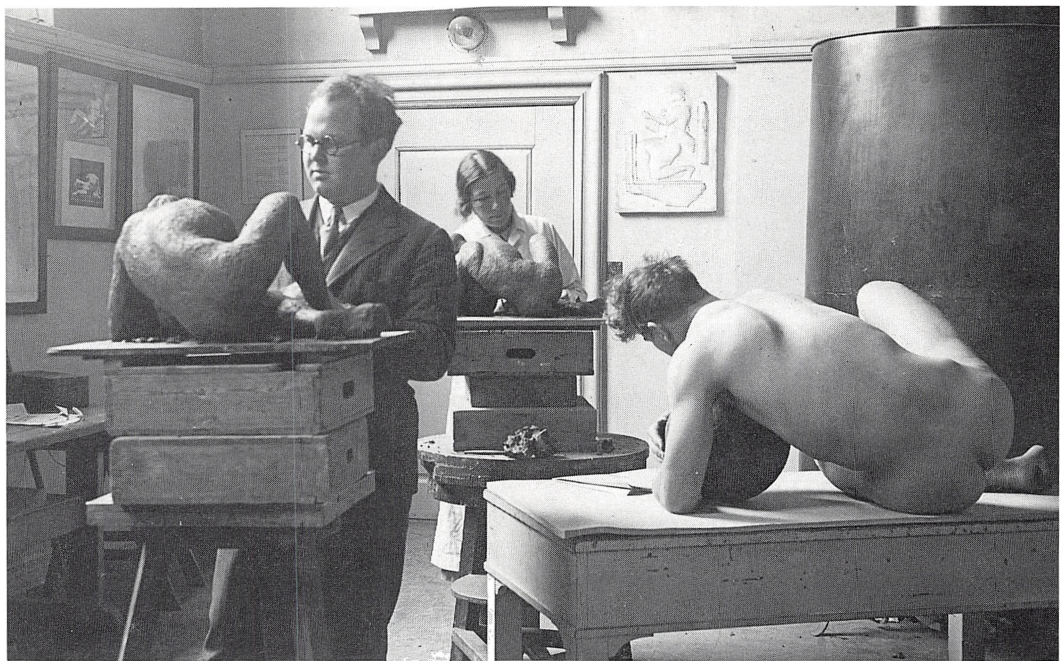
I Lollys fotografisamling findes et billede, der på glimrende vis giver en arbejdssituation fra Akademiet i 1934. Lolly og billedhuggeren *Gunnar Heide* arbejder efter en mandlig model, der i øvrigt var mester i tårnudspring, *billede 20*. Gunnar Heide (født 1909) var 24 år, da Lolly traf ham, og fik samme år Akademiets lille guldmedaille. Ét af hans arbejder, en buste af hans mor, havde professoren specielt rost ham for, hvilket naturligvis var noget, en kunstner kunne føle sig stolt over. Han var ikke en lærer, der gav ved dørene. Busten blev udstillet på Charlottenborg og købt af Statens Museum for Kunst. Arbejdet var støbt i bronze.

Gunnar Heide

Gunnar Heide blev en meget god ven af Lolly og Viggo. I forbindelse med arbejdet med denne bog har jeg haft flere samtaler med ham og besøgt ham.

Det fremgik tydeligt, at han nærede stor respekt for Lolly som menneske og som kunstner. Han betegnede hende som en begavet kunstner, der arbejdede meget intenst og målbevidst og aldrig lod sig dupere. »Og så havde hun kvalitetssans og stil«, slog Gunnar Heide fast.

Gunnar Heide lagde ligeledes stor vægt på at fortælle om den store gæstfrihed, de unge kunstnere nød i Lolly og Viggos hjem. De følte sig altid velkomne og kom der såvel til daglige middage som til større sammenkomster. Blandt andet var der tradition for, at man samledes lillejuleaften med familien. Ligeledes var sommerhjemmet i Rørvig et fristed for flere af kunstnervennerne, fortæller Gunnar Heide.

Billede 20.

Gunnar Heide lavede et bestillingsarbejde til familiens daværende villa på Strandagervej i Ryvangen. Det var sandstensrelieffer, der prydede indgangspartiet til huset. Blandt andre af Gunnar Heides arbejder skal nævnes nogle relieffer, indmuret ved indgangsdøren til »Sømærket«. Desuden et bronzerelief af Viggo, der blev bestilt til hans afdeling på Gentofte Amtssygehus. Det blev ved en lille højtidelig sammenkomst overrakt hospitalet. En del år efter blev det tilbagegivet til familien.

Nogle år senere modellerede Gunnar Heide Lolly. Statuetten, der blev støbt i bronze og udstillet på Charlottenborg, er et dejligt kunstværk, der på fremragende vis gengiver Lolly, siddende i en stol i en for hende meget

Billede 21.

karakteristisk drejning, *billede 21*. Mange år efter, da Lolly var i firserne, modellerede Heide en portrætbuste af hende. Busten er vellignende og er værdifuld på grund af kunstnerens følsomme evne til at gengive Lolly som ældre.

Janus Kamban

Der kom som sagt flere unge billedhuggere i hjemmet hos Lolly og Viggo. Lolly havde forstået kunsten at få gode arbejdskammerater. Til trods for at der i de fleste tilfælde var tale om akademielever i 20-års alderen, blev flere af disse kunstnere Lollys venner for livet.

Billede 22 viser en portrætbuste af Janus Kamban, udført af Lolly. Den unge færøske billedhugger, Janus Kamban, der ligeledes var elev af Utzon Frank, lagde specielle evner for dagen. Han gik sine egne veje, forenkledede formerne, arbejdede ofte med en strenghed i linierne, der på det tidspunkt

Billede 22.

kunne virke opsigtsvækkende, men først og fremmest fornyende. Lolly, der siden sit attende år havde arbejdet efter den klassiske naturalistiske stil, nød godt af den befriende måde at opfatte tingene på.

Janus Kamban var født 1913, gik på Akademiet fra 1932-35 og debuterede på Charlottenborg-udstillingen 1935. Han arbejdede i eget atelier efter akademitiden, og da 2. Verdenskrig brød ud, måtte han forblive i København i lighed med flere andre færøske kunstnere. Blandt de bestillingsarbejder, han i denne periode fik, var to buste af Hans Friderichsens døtre, Lillemor og Gerd. Busten af Lillemor er støbt i kunststen, medens den af Gerd er støbt i bronze. Kambans værker er hovedsageligt at finde i hans eget land, hvor han til gengæld er rigt repræsenteret på museet i Tórshavn. Mange af hans større arbejder er opstillede ved officielle bygninger og på pladser i byen.

*Samuel Joensen
Mikines*

Blandt de mange færøske studerende, der opholdt sig i Danmark under krigen, var Janus Kamban den eneste billedhugger. Gennem ham kom Lolly til at møde en del andre færing: Forfattere, universitetsstuderende og ikke mindst en maler, der er blevet betegnet som Færøernes største maler. Samuel Joensen Mikines gik på Kunstakademiet fra 1928-34. Han var født på udøen Mikenes i 1906, havde egentlig håbet at blive uddannet som violinist, men blev dog tidligt klar over, at han ville være maler. Blev som 22-årig elev af professorerne Ejnar Nielsen og Aksel Jørgensen og udstillede i 1931 på Charlottenborg, hvor han var én af de unge malere, man lagde mærke til (det afbildede selvportræt, *billede 23*, er fra 1952).

Han var en ven af Janus Kamban, og således kom han også til at kende Lolly. Igennem en række år var han, ligesom flere andre kunstnere, gæst i Lolly og Viggos hjem, ikke mindst da han efter krigsudbruddet var forhindret i at rejse til sit hjemland. Han blev banebrydende for færøsk malerkunst i dette århundrede. Netop i år, 1989, udgives på Færøerne et storværk om maleren og personligheden Mikenes.

Mikenes var en velkommen gæst på Strandagervej og senere i Vedbæk, men det var ikke muligt for ham i hans såkaldte »sarte« perioder at vise

Billede 23.

sig ude blandt fremmede. Hans trang til spiritus væltede ham totalt omkuld i perioder. Han malede som en rasende, sov og drak, indtil han på forunderlig vis atter rettede sig. Han var dybt fortvivlet og udmattet i de sorte perioder. Kunstneren, den store mester, der i et dårligt oplyst og koldt atelier formåede at skabe sine dramatiske visioner, så lærredet frådende, måtte ofte gå sin enegang. Jeg ved, at Viggo besøgte ham flere gange. Havde han det godt, talte de fortroligt sammen, og Mikenes tog i de gode perioder ofte imod en indbydelse til middag.

Uden tvivl satte Mikenes stor pris på Lolly. Til hendes begravelse i oktober 1975 kunne Mikenes af gode grunde ikke komme, syg som han var. Men han ærede hende ved at sende en krans, smuk og stor som et møllehjul. Vor familie satte stor pris på denne sidste hilsen fra ham. I 1979 døde Mikenes på Bispebjerg Hospital.

ATELIER VED SVANEMØLLEN

Lolly besluttede, efter at have gået på Akademiet et par år, at dele atelier med Janus Kamban. De lejede et egnet lokale ved Svanemøllen, og arbejdsstedet var bekvemt nær ved Strandagervej. På mange måder blev det nok en lidt urolig arbejdsplads, idet mange af Kambans venner kom og gik, der var en levende atmosfære, der sikkert har virket mere inspirerende end den skoleprægede undervisning på Akademiet.

Fra perioden, hvor Lolly arbejdede i sit og Kambans atelier, kan nævnes »Ung engelsk pige«, »Far, mor og barn«, portrætbuste af Merete Petri og »Nedtagelsen fra korset« foruden den allerede omtalte portrætbuste af Janus Kamban.

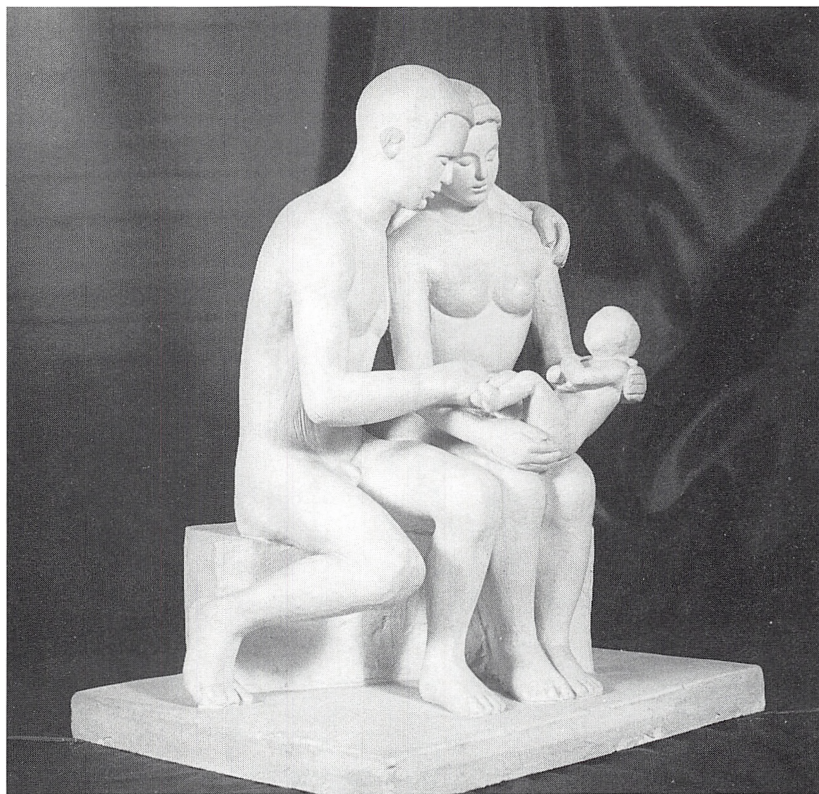
Til portrætbusten »Ung engelsk pige«, *billede 24*, knytter der sig følgende historie: Den engelske pige var en veninde af mig, der opholdt sig nogle måneder som gæst i vores familie. Hun hed Gay Noble og var datter af en familie, jeg ofte besøgte under ophold i England i 1937-38. Inden jeg i maj 1938 forlod Oxford, blev det besluttet, at Gay skulle

*Besøg fra
England*

Billede 24.

Billede 25.

besøge mig, dels på Strandagervej og dels i Rørvig. Besøget blev vellykket. Gay var en høj, ranglet pige med regelmæssige, lidt stereotype træk. Hun var sjov og pjanket, det var ikke længe siden, hun havde forladt pigekostskolen, og det var første gang, hun var uden for sit lands grænser. Det tør siges, at hun nød at være i en dansk familie, hvor der var en let tone, ingen

pligter, og hvor hun sammen med Mogens og mig kunne ride, svømme og sejle. Den eneste pligt, der blev pålagt hende, var at sidde model for Lolly, der fandt hendes ydre meget inspirerende og særpræget. Gay indfandt sig til faste tider på atelieret ved Svanemøllen, og hun nød det. Alt var så helt anderledes for hende, og der kom og gik spændende kunstnere, som fulgte Lollys arbejde med interesse.

Busten »Ung engelsk pige« blev antaget på Charlottenborg i 1938 og blev meget vel omtalt. I en generel omtale af Kunstnernes Efterårsudstilling i »Den Frie« citerer jeg en udtalelse af redaktør Niels Gyde: »*Lolly Schmidt's »Ung engelsk pige« er et fremragende værk, så fint i karakteristikken af den sirlige, reserverede model, at man ikke mindes noget tilsvarende i dansk nutidskunst*« (desværre har jeg ikke avisens navn).

En meget gennemarbejdet lille gruppe: »Far, mor og barn«, billed 25, arbejdede Lolly med i 40'erne. Den har sikkert voldt hende svære kvaler, idet opgaven var vanskelig. Hun søgte efter den forenkledede form, men samtidig boede der i hende den gamle lærdom fra den naturalistiske periode i hendes første læreår efter århundredskiftet.

Hvad familiegruppen angår, ville den efter min mening have været langt smukkere, hvis barnet havde været holdt tæt ind til moderen og på den måde havde sluttet cirklen, så enheden havde virket mere harmonisk. Dog forstår man tanken bag Lollys ønske om at lade faderen ligesom beskue sit barn, som den stolte moder viser ham.

Selv om dette billedhuggerarbejde ikke hører til Lollys bedste, holder jeg personligt meget af det. Det fortæller om kunstnerinden og hendes trang til at kæmpe for at udføre større kompositioner end lige just portrætbuster. Gruppen blev færdig 1943: Året hvor Lollys første barnebarn, Benedicte, blev født.

At gå i gang med en så kompliceret opgave viser, at Lolly havde mod til at dyste. Mange gange har jeg hørt hende sige, at hun inderligt ønskede at kunne magte store opgaver – over i det monumentale. Havde hendes kræfter, der ikke var mange på grund af de evindelige anfald af blødende

Billede 26.

*Kræftene slog
ikke til*

mavesår, været fuldt ud på højde med hendes energi og visioner, og havde hendes liv ikke været splittet mellem kunsten og de mange hjemlige pligter, kan man forestille sig, at Lolly var nået meget langt som billedhuggerinde.

Det er min personlige opfattelse, at »Nedtagelsen fra korset«, *billede 26*, der med målene 21×23 cm kan virke undseeligt, fortæller utroligt meget om den udvikling, Lolly var i, og som kunne have betydet et gennembrud for hende. Hun havde store planer med netop dette arbejde, talte meget om, hvor motivet optog hende, og hvor inderligt hun ønskede

at kunne føre det op i en størrelse, der ydede det retfærdighed. Jeg får altid tårer i øjnene, når jeg ser på dette arbejde. Hertil er der nok en dobbelt årsag: Motivet er i sig selv ét af de smukkeste og mest gribende, jeg kender, men tungere end det vejer nok min erindring om, hvor meget netop dette arbejde optog Lolly, og hvor grelt det viste sig, at kræfterne – og måske modet – ikke slog til.

Lolly vidste af dyrekøbt erfaring, at et stort arbejde – som f.eks. blot et arbejde med figurer i halv størrelse – kræver alt af sin udøver: Enorm arbejdsindsats, koncentration, plads og utrættelig pasning af leret, så de fugtige klude aldrig tørrer ind, og ikke det mindste sted bliver tørt, da leret så er umuligt at arbejde med. Ét år i alle fald ville det koste at fuldføre en komposition af denne art. Ikke noget med at lade sig afbryde af hverken sommerferieophold, hjemlige krav eller sygdom.

Truslen om afbrydelser på grund af sygdom var overhængende. Dette arbejde blev påbegyndt omkring 1942 på et tidspunkt, hvor Lolly endnu ikke var blevet opereret for den meget alvorlige lidelse, hun stred med. Tit måtte hun holde sengen, og mavesåret – eller som det skulle vise sig de mange sår – blødte ofte, og der blev tale om alvorligt blodtab.

Afbrydelserne af arbejdet på atelieret blev i det hele taget længere og længere, og i 1944 faldt som tidligere nævnt dommen: Uden en operation kunne hun ganske enkelt ikke overleve. Lykkeligvis blev operationen vellykket. Men Lollys arbejde i atelieret blev indstillet for altid.

ÅRENE PÅ STRANDAGERVEJ

Arbejdsfællesskab med Janus Kamban, atmosfæren i det private atelier, hvor kunstnere kom og gik, havde utvivlsomt virket meget inspirerende på Lolly. Timerne dér havde ikke meget med hendes hjemlige pligter at gøre. Her kunne hun føle sig fri til at dyrke sin største interesse og skulle ikke »stå på pinde for nogen« (et udtryk, Lolly yndede at bruge).

Selv Viggo syntes at forstå hendes trang til at søge fornyelse. Helt set for ham har det nok ikke været, for set med datidens øjne var og blev kvindens plads i hjemmet, hvor der, trods den herlige Annys hjælp, altid var mange gøremål. Viggo var vokset op i et stort landbohjem og var vant til at se moderens myreflittige stræben efter at gøre alle tilpas i hjemmet. Hans far var af den gamle skole: Én bød, alle lød. Der faldt brænde ned, hvis tingene ikke gik, som han ville det.

Ganske anderledes var det i Viggos eget hjem. Der var ikke meget i husførelsen, han kom godt fra at blande sig i. Jeg kan høre ham sige: »*Her i hjemmet er der kun én, der bliver taget hensyn til – det er Anny*«. Det var i og for sig helt sandt. Lolly var så fuldkommen afhængig af Annys trofaste arbejdsindsats og hendes omsorg for familien, at Lolly – og vi – alle vidste, at alt ville styrte sammen på den hjemlige front, hvis hun forsvandt ud af familien. Vi børn blev opdraget til at vise hende stor respekt, ja, i det hele taget at vise husets øvrige hjælpere, stuepigen inkluderet, yderste hensyn. To gange sagde Anny op i de 41 år, hun var i hjemmet. Den ene gang havde jeg været næsvis og sagt hende imod. Den gik ikke. Omgående stillede hun i dagligstuen og bekendtgjorde, at nu rejste hun altså ... Den anden gang havde Viggo af én eller anden grund trådt på hendes ære, og den gik heller ikke.

Heldigvis blev de kritiske situationer harmoniserede, og alt blev ved det gamle. Men skrækken for gentagelser svævede i luften, og hensynet til Anny gik helt afgjort frem for selv hensynet til familiens overhoved.

Den store forståelse, Viggo havde for Lollys trang til at modtage indtryk fra kunstens verden, viste sig ikke mindst i den måde, hvorpå han modtog kunstnere i hjemmet. Både Gunnar Heide og Janus Kamban omtaler med glæde den varme, hvormed han modtog kunstnerne. Og havde jeg kunnet spørge flere af hjemmets gæster fra denne periode, ville de have ytret sig på samme måde. Men mange er jo nu døde.

Heldigvis kan jeg tale netop om hjemmets gæstfrihed med Mogens og mine kammerater fra vore unge dage. Torben, der var 8 år yngre end

Mogens, havde ikke helt den samme glæde af den store selskabelighed. Hans venner var altid velkomne, men jeg erindrer f.eks. ikke, at han nogensinde har haft et bal.

Til gengæld var der så at sige ingen ende på, hvor Mogens og jeg havde glæde af Lolly evne til at arrangere fester for os. Hvert år blev vore fælles kammerater bedt til bal. Smoking og lange kjoler. Tre retter mad ved festligt dækket bord, også natmad kunne Anny trylle frem. Hjemmet på Strandagervej var rummeligt. Det var omkring 1933, at vi begyndte at bede til bal. Jeg var godt 13 år og Mogens 17 år, hans kammerater var også mine og omvendt. Det var derfor aldrig noget problem at finde frem til et lige antal damer og herrer. I begyndelsen fik vi naturligvis frugtvin og sodavand. Aldrig i vore helt unge år var der en såkaldt bar eller frie muligheder for at tage øl og stærke drikke. Jeg husker heller ikke, at der blev gjort vrøvl over denne skik, som vort hjem havde. Mange andre steder var der fædre, som gerne tog deres spiritusflasker frem. Jeg tror dog ikke, denne soberhed holdt ret mange år i vores hjem. Men det var utvivlsomt i hjemmets ånd, at der vistest tilbageholdenhed, i hvert fald indtil vi nåede en passende alder.

Fest i hjemmet

Som nævnt var Lolly meget imødekommende, når vi bad om at få en fest. Den allerstørste og bedste, vi nogensinde havde, var et karneval i 1935, som Lolly var strålende til at planlægge. Vi lavede i ugevis crepepapirs-blomster og blade i lange ranker, så huset lignede en rosenhave. På første sal blev soveværelset ryddet, så der også kunne danses, mens man i stueetagen ryddede efter middagen. Det morsomste ved det hele var, at Lollys og Viggos venner var med, ca. 4 par husker jeg. De var også udklædte til ukendelighed.

Sommetider må jeg tænke på, hvordan Lolly må have tilsidesat sine egne interesser for vores skyld. Men det var næppe et egentligt offer for hende. Lolly var meget glad for vore venner, og de så op til hende og elskede at tale med hende. Jeg husker, at vi engang arrangerede en lille komsammen med mine veninder i atelieret ved Svanemøllen. Vi syntes,

det var meget spændende at komme der og hilse på de arbejdende kunstnere. I det hele taget formåede Lolly, som den store personlighed hun var, at skabe en særlig atmosfære omkring sig. Selv ydede hun meget og havde i øvrigt intet imod at blive feteret.

Meget blev anderledes efter Danmarks besættelse april 1940. Det var urolige tider med tyskerne marcherende i gaderne, utrygheden ved at færdes og bevidstheden om, at fremmede, uvelkomne tropper befandt sig i landet. Konsekvenserne af denne kendsgerning var uoverskuelige.

I august 1939 havde Lolly og Viggo fået en svigersøn, søløjtnant Eigil Rechnitzer. Adys og Eigils bryllup blev holdt få dage før 2. Verdenskrig brød ud, og Eigil, der var næstkommanderende på en undervandsbåd, var sjældent i København, så Lollys nygifte datter måtte bo alene i parrets lejlighed nær Knippelsbro.

De mange alvorlige begivenheder blev næsten glemt, da Lolly og Viggo i 1943 fik deres første barnebarn, en pige, der blev døbt Benedicte. Lolly fik hurtigt lyst til at gengive det smukke, velformede barnehoved. Inden Benedicte var fyldt ét år, flyttede Lolly ler og grej til Vermlandsgade. Hun tilbagelagde en tid dagligt turen fra Hellerup med diverse sporvogne. Glæden ved arbejdet lyste ud af hende.

Der blev talt meget om, at busten skulle hugges i marmor i lighed med Lollys to tidligere barnebuster, modellerede i 1916 og 1921. Men tiderne var unægteligt blevet anderledes – så det blev ved tanken. Det ville i sandhed have været værdifuldt, om busten havde fremtrådt i det skønne materiale. Nu er den medtaget af tidens tand og mangfoldige flytninger, *billede 27*.

ÅRENE PÅ »SØMÆRKET«

I oktober 1944 døde Lollys mor, Ady Friderichsen, 87 år gammel. I alle årene siden huset i 1910 var indrettet til helårsbolig, havde hun boet på »Sømærket«. Siden 1920 som enke.

*Tre generationer
under samme tag*

Lolly havde altid elsket sit barndomshjem, og hun fik gennemtrumfet, at det blev Viggo og hende, der overtog det. Det var kun modvilligt, at Viggo gik med til at flytte fra huset i Hellerup, der lå ret bekvemt for hans arbejdspladser.

Strandvejshuset, der var meget rummeligt, skulle snart vise sig at blive en idéel ramme om tre generationer. I 1944 var Eigil trådt ind i Modstandsbevægelsen, og det blev nødvendigt for den unge familie at bryde op fra lejligheden i Vermlandsgade. Lille Benedicte flyttede med sin mor ind hos morforældrene. Det skulle vise sig, at bofællesskabet var så vellykket, at det fortsatte i næsten 30 år. Endnu 2 børnebørn fik glæde af husets dejlige beliggenhed ned til Øresund. Claes blev født i juni 1945, året hvor krigen efter 5 lange år var slut. Vibeke kom til verden i 1953, i øvrigt som det eneste af tre generationers børn, der blev født i huset.

Det er ikke for meget sagt, at 1953 blev et sorgens og et glædens år. I februar døde Viggo, kun 64 år gammel. I løbet af vinteren havde han haft flere tilløb til hjeteanfald, men ønskede ikke at tale om det, endsige opføre med sin travle gerning. Den 18. februar fik han i bilen på vej ind til sin konsultation anfald efter anfald, måtte akut indlægges og døde om aftenen på den afdeling på Gentofte Amtssygehus, hvor han siden 1936 havde haft sit virke som overlæge.

Chokket for Lolly var så voldsomt, at hun i lang tid var som forstenet og kun kunne foretage sig de nødvendigeste ting. Da lille Vibeke i august kom til verden, evnede Lolly alligevel at dele glæden med de stolte forældre.

Som tiden gik, fik Lolly sin energi tilbage, men i lang tid ikke som udøvende kunstner. Der var utallige opgaver, der optog hende. Der blev blandt andet brugt mange tanker og kræfter på »Øretangegård«, der trængte meget til at blive moderniseret. På »Sømærket« blev der installeret ekstra badeværelse, og køkkenet i stueetagen blev gjort tidssvarende.

Alene var Lolly sjældent. Hjemmene, såvel i Vedbæk som i Rørvig, var som altid gæstfri, og familien og vennerne fyldte Lollys liv.

Mogens var i 1943 blevet gift med Gunver (født Berthelsen). Deres ældste datter, Anne, ville Lolly meget gerne have modelleret som helt lille; men først da Anne i 1958 var 12 år gammel, blev beslutningen ført ud i livet, *billede 28*. Det var det første arbejde, Lolly gik i gang med efter Viggos død. Lykkeligvis blev der kræfter og overskud til at tage den lange vej fra Vedbæk til Sundby Hospital, hvor Mogens og Gunver dengang havde en reservelægebolig.

Man kunne i dag ønske, at Lollys kræfter og energi havde slået til, således at Annes søster, Irene, der var født i 1949, var blevet modelleret. Torben var i 1954 blevet gift (første gang) med Birgitte, født Bojlén. Deres ældste datter, Bille, fik Lolly desværre aldrig modelleret, mens hendes 4 år yngre søster, Ditte, i januar 1962 sad model for sin farmor, da hun var 3 år gammel.

Denne portrætbuste blev færdig, da Lolly var 75 år. Det blev hendes sidste fuldt afsluttede arbejde. Som sagt, hvor havde det været dejligt, om alle ni børnebørn havde været modellerede.

Lollys sidste arbejde blev en rørende lille gruppe, kun 26 cm høj, *billed 29*. Moderen står med et barn, der trykker sig tæt ind til hende. Den findes kun i ubrændt ler. Det er, som om Lolly lige har arbejdet på dette, hendes sidste arbejde, der stod i hendes stue på »Sømærket«, da hun i 1973 flyttede på plejehjem.

EPILOG

Lolly forblev næsten til det sidste spændstig og aktiv. Dog har hun nok selv følt, at der ikke længere var overskud til at være udøvende kunstner. De mange opgaver, der hvilede på hende, kunne virke tyngende. Jeg husker så godt de små beklagelser, der gerne mundede ud i, at der ikke blev tid til det, der mest optog hende.

At arbejde med leret var og blev hendes hovedinteresse, men det var for

Billede 28.

hende noget altopslugende, som hun i virkeligheden kun i få perioder af sit liv havde været i stand til at føle retten til helt at leve for.

Hver og én af os i hendes omfattende familie- og vennekreds har nydt godt af hendes store personlighed og hendes interesse for sine nære. Men egentlig omsorgsfuld, på den pylrede måde, var Lolly aldrig. Et gulnet avisudklip ligger foran mig og giver mig stof til eftertanke, for her er Lollys egne tanker sat på tryk. Det er redaktør Nele Topsøe, der til sin avis (Berlingske Aften) har haft et interview med Lolly engang sidst i 40'erne.

Billede 29.

Et interview

»Hvad er Deres hobby?«, spørger Nele Topsøe Lolly om.

»Hvis en hobby kan være så meget som en del af ens liv«, siger fru Lolly Schmidt, »så er billedbuggerarbejdet min hobby. Men den har ikke altid været let at kombinere med stillingen som hustru og moder til tre børn, men vanskelighederne modner et menneske. Jeg tror heller ikke, det altid er nødvendigt at arbejde manuelt med tingene, men at de perioder, hvor tingene er ved at tage fast form i ens sind, måske er de mest værdifulde.

Men får man ikke lov eller lejlighed til at omsætte sine tanker i praksis, føler man det som noget dyrebart, man har mistet«.

I interviewet fortæller Lolly om sine perioder på Akademiet, om sine arbejdsvilkår og om sine lærere. Til slut konkluderer hun: *»Det er min opfattelse, at man skylder sin mand og sine børn – og sig selv, at man ikke stagnerer, men er i kontakt med tiden og dens idéer«.*

Lolly nåede at holde sin 80-års dag som en stor, dejlig familiefest i det rummelige hus i Vedbæk. Også 85-års dagen blev ligeledes holdt på »Sømærket«. Det blev den sidste større familiefest i det hjem, som Lolly af alle de forskellige hjem, hun havde haft, holdt mest af. Det var hendes barndomsomgivelser, det var stranden, Øresund, byen Vedbæk i det hele taget.

Da det blev aktuelt med et plejehjem i 1973, måtte vi alle føle, at overgangen var svær, men takket være Lollys klogskab og evner til at tilpasse sig, blev tiden på »Frydenholm« i Holte alligevel harmonisk.

Let var det ikke, kræfterne var små og ebbede ud måned for måned. Den 21. oktober 1975 døde Lolly, knapt 88 år gammel.

Op og ned på ski i Holte

Holtekollen – et tilbageblik

Af Axel Ottesen

Den lokale avis »Det Grønne Område« (Søllerød Tidende) bragte den 17. februar 1987 en artikel med overskriften »Er Holtekollen gået ind til den evige vintersøvn«.

Ældre Søllerødborgere husker sikkert de festlige skihopstævner i Geels skov i årene efter krigen, hvor tusinder af tilskuere fra hele hovedstadsområdet jublede over de dristige hoppere med de berømte brødre Ruud fra Norge i spidsen

Forfatteren

Som medlem af Dansk Skiforbunds bestyrelse og leder af Københavns Skiklubs hopsektion, samt som aktiv hopper, var jeg dybt involveret i arrangementet af disse store internationale stævner.

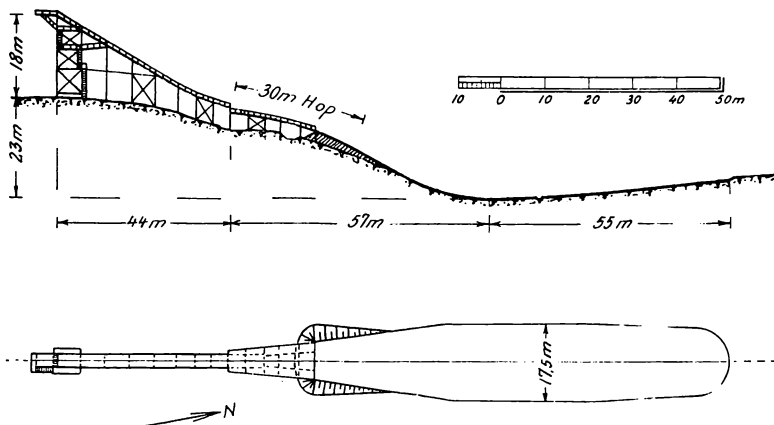
Dengang boede jeg i Holte, hvor min far havde en brændselsforretning i forbindelse med kiosken på hjørnet af Kongevejen og Stationsvej. Huset forsvandt, da Holte Midtpunkt blev bygget.

*Hopbakken ved
Ørholm*

Jeg gik i Holte Gymnasium, hvor jeg blev student i 1937. Om sommeren dyrkede jeg sejl- og rosport på Furesøen. Om vinteren var det især skisporten, der optog mig i de lange snevintre, vi dengang havde. Sammen med nogle jævnaldrende byggede vi et primitivt hop ved hjælp af ølkasser på en stejl bakke i Ørholm, »Det Danske Schweiz«, hvor der kunne præsteres hop på hele 10-15 meter.

En af de unge hoppere, Torben Uhre, foreslog at afholde et Danmarksmesterskab og fik daværende formand for Dansk Skiløberforening, ingeniør Abrahamsen, med på ideen. Takket være pressen, hvis fotografer

Tegning af Holtekollens dimensioner fra folder om Københavns Skiklub.

tog billeder af de dristige hoppere »på vej ud over afgrunden«, kom der mange tilskuere, og Ørholm Kro fik en tiltrængt opblomstring. Snart blev bakken i Ørholm for lille for de dygtigste hoppere, som ikke fandt tilstrækkelig udfordring i de korte hop, der her kunne præsteres. To af disse, Erik Lindstrøm, den senere modstandsmænd og forfatter med vennen Gustav Brandt, satte sig for at finde en mere velegnet bakke. Efter lang tids søgen valgte bakken i Geels skov – passende nær offentlige trafikmidler, hvad der senere viste sig at have stor betydning. Imidlertid så Dansk Skiløberforening ikke nogen fremtid i at satse på konkurrencesport i skiløb herhjemme på grund af de usikre sneforhold, hvorefter nogle udbrydere med overlæge Hansborg i spidsen stiftede Københavns Skiklub. Klubbens første formand K. V. Lundgren overtalte statskovvæsenet til at overlade klubben arealet i Geels skov for en beskedne årlig afgift, og så gik man i gang.

*Holtekollens
finansiering og
konstruktion*

For projektet stod ingeniør Michel Jessen. Hopbanen blev anlagt i vinteren 1942-43 med finansiel støtte af det daværende stormagasin Grome og Goldschmidt. Bakken var den største hopbakke og tillige den

første kunstige bakke, der er bygget herhjemme. Helt kunstig var den nu ikke, idet terrænets kupering var udnyttet ved underbakken, mens hele overbakken, tilløbet og ca. $\frac{1}{4}$ af underbakken var trækonstruktion. Bakken var konstrueret til hop på 30 meter. Hop ud over denne længde er ikke helt ufarligt. I glat føre kunne man let overskride 30-metergrænsen. Derfor blev der bygget to lavere startsteder.

Ved et hop på 30 meter opnår hopperen, i det øjeblik han sætter af på hopkanten, en hastighed af ca. 50 km i timen. I landingen er farten ca. 70 km i timen og i overgangen fra underbakken til afløbet ca. 80 km i timen. Det var derfor kun øvede hoppere med mod og dristighed, der kunne klare sådanne hop. Derfor blev der ved siden af det store hop bygget et mindre 15-20 meters øvelseshop.

Arbejdet blev afleveret til klubben den 27. februar 1943. Fra overbakkens øverste platform til enden af afløbet var bakken 150 meter lang og den lodrette højdeforskel var 41 meter. Toppen af tårnet, der var 18 meter højt, lå ca. 70 meter over havet og var således et af de højeste punkter i Københavns omegn. Herfra var der vid udsigt til Øresund og svenskekysten.

Det første hop

Knap var anlægget færdigt og den første sne faldet, før Robert von Halling Koch og jeg sneg os til at prøve hoppet. Jeg glemmer aldrig mit første forsøg. Tårnet, der som nævnt var 18 meter højt svarende til højden af et 5-etages hus, var i sig selv frygtindgydende. Vi var hundeangste og valgte derfor at starte fra det nederste startsted. Det var imidlertid forbundet med den ulempe, at der her skulle tages et brat indsving til det egentlige tilløb, og det kunne give problemer med de 2,35 meter lange hopski. Så vi spændte et tov tværs over tilløbet og kantede os med stor forsigtighed ud, indtil skispidserne pegede i den rigtige retning.

Her stod jeg så med rystende knæ og sommerfugle i maven. Langt om længe tog jeg mod til mig og slap tovet. Ned gik det i susende fart ad det stejle afløb, som syntes næsten lodret med risiko for at køre ud af sporet på det kun 1,50 meter brede tilløb. Ned kom jeg dog på en eller anden måde,

Den nyanlagte hobbakke, tilløbet uden sne omkring 1945.

og mit første udbrud var »Åh, er det ikke værre«. Så var det bare med at komme op igen. I denne og den følgende vinter, de sidste under besættelsen, blev der trænet ivrigt på bakken og træningsbakken ved siden af. Især de helt unge strømmede til, og snart talte hopsektionen over 150 udøvere.

Harald Sæther

Som instruktør havde vi en herboende nordmand, Harald Sæther, i sine

Det internationale stævnes organisator, Torben Uhre (øverst) i »kamp« med stævnets norske bakkechef og dommer, begge officials fra det norske skiforbund.

unge dage en kendt skihopper. Han gik med liv og sjæl til opgaven og var højt elsket af alle drengene. Ved de senere store stævner her deltog han på lige fod med de udenlandske dommere og opnåede status som international hopdommer. At æblet ikke falder langt fra stammen beviste hans søn ved at blive dansk juniormester.

»Indvielsen« 1944

Vi var naturligvis ivrige efter at afholde et Danmarksmesterskab i forbindelse med bakkens indvielse. Det forbød besættelsesmagten, der ikke tillod afholdelse af sportstævner med tilskuere. Men en slags uofficiel indvielse fandt alligevel sted den 3. marts 1944, hvor en række danske

skihoppere satte hinanden stævne til en privat konkurrence på bakken. Længste hop, der længe stod som banerekord, var på hele 31 meter.

Hvem der blev den første Danmarksmester, har jeg desværre ikke kunnet opspore, men der var mange talentfulde skihoppere såsom tidligere nævnte Erik Lindstrøm, Erik Rosenstand Holst og Ole Berntsen, den kendte olympiske guldvinder i sejlsport. I 1945 slap vi endelig af med den tyske besættelsesmagt, og vi så hen til at mødes med vort broderfolk nordmændene, som dengang var den førende skihopnation.

Birger Ruud

Et navn lyste op over alle andre. Det var Birger Ruud. Sammen med brødrene Sigmund og Asbjørn var han blandt verdens bedste skihoppere på den tid. Det lå lige for at invitere dem herved i efteråret 1945 for at fortælle os om deres bedrifter. Især Birger var berømt, idet han opnåede at blive verdensmester og olympisk guldvinder i årene op til krigens udbrud.

De norske skihopsekspertter besøgte Holtekollen. De erklærede sig særdeles tilfredse med bakken og foreslog på stedet at afholde et internationalt skihopstævne. Men hvad med sneen spurgte vi belært af bitter erfaring. Den kunne vi ikke tage højde for. Tidspunktet for et sådant stævne skulle jo indpasses blandt de øvrige internationale stævner i andre lande. Birger Ruud oplyste, at anden søndag i februar var ledig, men hvem kunne garantere, at vi på denne dag havde tilstrækkelig sne. »Intet problem, sneen tager vi med os«. Og sådan blev det. Københavns Skiklub nedsatte et hopbakkeudvalg med Torben Uhre som stævneleder med ansvaret for hele det store arrangement. Det var et heldigt valg, for ikke alene er han den fødte organisator, men tillige forstod han betydningen af at opnå mediernes bevågenhed. Om det så var Gunnar Nu, fik Torben Uhre ham ud til Holtekollen. Takket være den megen omtale blev det første store stævne også publikumsmæssigt en kæmpesucces.

Torben Uhre

Sne fra Kongsberg til Holte

Sneen, som Birger Ruud havde lovet os, kom fra hans hjemby Kongsberg, hvis kommune bakkede ideen op. Man lod arbejdsledige skovle sneen op i jernbanevogne, som ellers kørte tomme til Danmark for at hente fødevarer til efterkrigens sultende Norge. Takket være et godt sam-

Den norske importerede sne er ved at blive spredt i Geels Skov neden for hopbakken.

arbejde med de svenske og danske statsbaner nåede vogntoget uden forsinkelser til Danmark og blev rangeret ud til Holte station. Her stod en kø af vognmænd Christensens lastbiler parat til i pendulfart at køre sneen ud til Holtekollen. En skare frivillige hjælpere fra klubben læssede sneen op i store spånkurve og bar dem op på bakken – i sig selv et kæmpearbejde. Erik Lindstrøm beskriver malende i sin bog »20 år efter« (1984), hvorledes man klarede opgaven i 1947, da det kneb med mængden af den importerede sne: »Ad tilløbet på træstilladset formedes et ca. halv meter bredt snespor ned til hopkanten. Der var bart træ fra snestriben ud til

Berlingske Tidendes
forsideomtale af
stævnet på Holtekol-
len i februar 1948, et
stævne med over
25.000 tilskuere.

Tidende

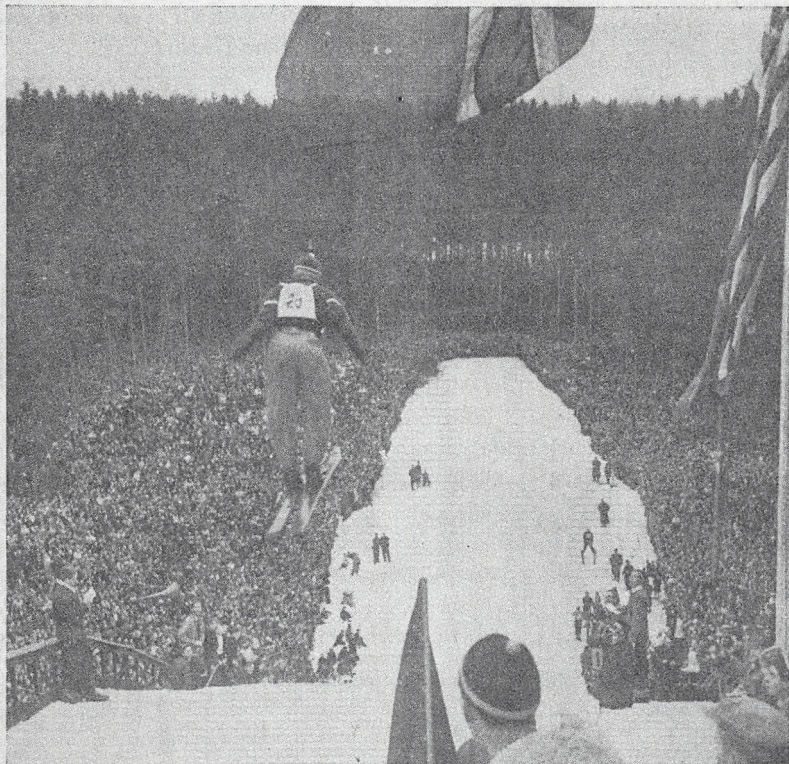
af E. H. Berling

Inde i Bladet: 16 Sider

Leder: Finanslovs-
Ud-
dættelser Side 4
Sporten Side 6
Dødsannoncer Side 7
Roman Side 13
Radioprogrammet Side 15
Forlystelsesannoncer .. Side 15

EN DEN 16. FEBRUAR 1948

NUMMER 47

En tysk Centralbank

» Rimeligvis mere end 25.000 Tilskuere
overværede i Gaar Hoprendet paa „Hol-
tekollen“ i Geels Skov. Billedet giver
et godt Indtryk af Menneskemasserne.
Hopperen, der svæver ned over Bak-
ken, er McLean, U. S. A.

Avisfoto fra Berlingske Tidende af opvisningshop på Holtekollen. Birger og Sigmund Rudds afsluttende saltomortale ender i halmen.

gelænderet på begge sider. 15 meter neden for hopkanten lagde vi den næste gang sne og sparede altså de første 15 meter. Derefter udvidede snebræmmen sig til det korte afløb, hvor en bunke halm stoppede al videre løbskørsel ind blandt træerne«.

Opvisning

I samme bog fortæller Lindstrøm, at Sigmund og Birger Ruud efter den egentlige konkurrence sprang et dobbelt hop ved siden af hinanden på den smalle stribe tilløb og sluttede med en forlæns saltomortale ned i halmbunken. Min mor stod lige bag halmbunken, og det kan ikke for-tænkes, at hun fik en ordentlig forskrækkelse, men Sigmund, der kendte min mor, bukkede ganske uanfægtet og sagde goddag fru Ottesen.

År efter år blev det en tradition at afholde et internationalt hopstævne på Holtekollen med nordmændene, som de mest trofaste deltagere.

De første stævner

Hvert år måtte vi ty til sne fra Kongsberg. Det var et stort organisationsarbejde, der krævede månedslang forberedelse. Der skulle samles masser af officials, de fleste frivillige. Der skulle sættes tælleapparater op, og hele arealet blev indhegnet for at undgå gratister. Til at passe på havde vi spejderne, men da de var mere interesserede i hopperne end at se efter eventuelle gratister, fik vi soldater til at overtage overvågningen.

Officials

De vigtigste officials var dommerne. Der skulle være en fra hver af de deltagende nationer, hvoraf vi selv stillede med Harald Sæther. Stævneleder var Torben Uhre. Bakkechefen, hvis opgave var at styre hele konkurrencens forløb, var gerne en nordmand udpeget af Norsk Skiforbund. Til at måle hoplængderne havde vi en halv snes målere, der med 1,5 meters mellemrum blev placeret langs nedløbet. Af andre vigtigste officials kan nævnes starteren, som havde en hjælper med en trumpet til at annoncere den næste hopper, efter at bakkechefen med et grønt flag havde givet klar bane. Ind imellem hoppene, som af og til resulterede i fald, skulle hullerne i sneen udbedres ved hjælp af en skare trokkere på ski styret af en trokkerchef. Speaker til højtaleranlægget og en stævnelæge med samaritervagt måtte heller ikke mangle.

Resultat af de enkelte hop foregik ved åben bedømmelse, hvor såvel stilen som længden talte med, efter stadig gældende regler.

Om at hoppe fra Holtekollen

I flere år holdt Birger Ruud bakkerekorden med 36,50 meter. Senere blev rekorden slået af nordmanden Ole Geitsund, der hoppede 37 meter. Lindstrøm har i sin nævnte bog levende beskrevet de følelser en hopper gennemgår: »Fra startstedet kan man kun se hopkanten, ikke nedslagsbakken, og ovenfra ser den startende kun den forrige hopper, når han drejer af ved afslutningen af hoppet. Først annonceres hopperen i højtaleren, dernæst svinges et grønt flag på hopkanten, så af sted. Farten svimler før hopkanten, man tvinger sig forover så aerodynamisk som muligt i det følgende svæv, som for hopperen synes at vare timer. Et klask med samlede ski og holdende balancen lander du nede på underrennet, drejer af og stopper, meget meget lykkelig. Statisten kom nemlig godt

Program fra Holte-
kollen-stævne, februar
1951.

Holtekollen-stævnet

Søndag den 11. februar 1951 kl. 14

Arrangør KØBENHAVNS SKIKLUB

Sneen er tilført bakken fra Kongsberg i Norge

OFFICIALS:

Dommere:

Holger Carlsson (S)
Poul Christoffersen (N)
Harald Sæther (D)

Stævneleder: Torben Uhr

Bakkechef: Magnus Roe

Hopchef: Jørgen Sundberg

Stævnesekretær:

K.V. Lundgren
Ordenschef: Henning Seward

Starter: Willy Jensen

Længdemålerchef:

Torbjørn Grenness

Beregnerchef: Jens Therp

Trokkerchef: B. Hartmann

Stævneløge:

Dr. Arnold Larsen

Speaker: Svend Nielsen

Kasserer: Carl Axelsen

Pressesekretær:

Monica Grenness

»På vej ned i afgrunden« i en velbesøgt Geels Skov.

ned. Absolut ikke morsomt er det, når ens forgænger ikke kommer til syne i afsvinget, og du ser to Falckfolk med bære komme løbende. Arenaen fejles ren, og et rødt flag udsætter din tur, en evig tid med hjertedunken, – af sted med dig«.

*Internationalt
konkurrencested*

Holtekollenstævnerens højdepunkt nåedes i 1952 efter vinterolympiaden i Oslo. Samtlige deltagere i hopkonkurrencen blev inviteret herved. Der var folk fra det meste af Europa, Amerika og helt fra Japan. Især japanerne vakte jubel. De hoppede som gummibold og blev utroligt

Politikensfoto fra et af de store internationale stævner på Holtekollen i begyndelsen af 1950'erne.

populære. Tilskuertallet satte rekord, over 30.000 gik gennem tælleapparaterne. Det var virkelig en københavnerbegivenhed. Statsbanerne indsatte ekstratog, og politiet måtte indkalde ekstra mandskab til at holde orden og dirigere trafikken til og fra bakken.

Træning på Holtekollens øvelsesbakke – på halmmåtter. Robert von Halling Koch i et lidt mislykket landingsforsøg.

I Norge

Stævnet blev også en økonomisk succes, og det var med glæde og tilfredshed, at klubben kunne betale lånet fra Crome og Goldschmidt tilbage, 25.000 kr. var firmaet dog så storsindet at tilbagegive os. Pengene blev gennem en årrække anvendt som tilskud til unge talenter træningsophold i Kongsberg. Her optrådte Birger Ruud som en enestående vært. Han påtog sig træningen og gjorde alt for at give de unge en ufor-glemmelig oplevelse. Flere af de unge blev takket være hans fremragende instruktion så dygtige, at de kvalificerede sig til at deltage i de berømte Holmenkollenrenn ved Oslo. Det var folk som Mogens Brøndum, Niels

Bjerg, begge fra Holte og Poul Elnegård. Danskerne blev meget populære og høstede stort bifald for deres hop, selv om de naturligvis ikke kunne hamle op med de norske elitehoppere. Men blot det, at et lavland som Danmark uden rigtige snevintre og følgelig med ringe træningsmuligheder kunne fostre skihoppere, var tilstrækkeligt til at imponere nordmændene.

Danske skihoppere

Vi havde mange talentfulde hoppere i vor juniorsektion. Af disse må fremhæves Palle og Uffe Ravn, Jørgen og Tom Klokholt og Niels Hald, alle fra Holte. Fritz Ahlefeldt-Laurvig nåede at blive Danmarksleder, før han som jagerpilot mistede livet ved et flystyrt. Fra vore Norgesture husker jeg også de senere så kendte TV-journalister Claus Toksvig og Gregers Dirckinck-Holmfeldt. Det var trist at erfare Toksvigs alt for tidlige død i 1988. Han og Gregers var muntre fyre at have med på vore rejser, og allerede dengang kunne man forudse, at de havde en fremtid foran sig i showbusiness.

Fra en af disse ture fortæller Gregers, at han var så uheldig at brække sin ene ski på vej ned ad fjeldet. I stedet for at vente på ham, løb de andre blot videre, og han måtte alene humpe gennem meterhøje snedriver ned til hotellet, hvor han godt sur låste sig inde på sit værelse. Men kort efter hørte han et kor af stemmer med Claus i spidsen som på melodien »Old man river« skrælede »Olsen sover, Olsen sover«. Han blev nemlig kaldt Olsen af nemheds grunde. Ærgelsen over den brækkede ski blev hurtigt glemt, da Birger Ruud tog ham med til sin skifabrik den næste dag. Ruud lavede ham en ski mage til den brækkede.

Fest

Efter konkurrencernes heldige forløb blev der naturligvis festet. For at takkes vore norske, finske og svenske venner blev der serveret snaps til middagen. Som leder af juniorsektionen måtte jeg drage omsorg for, at de unge ikke blev fristet over evne, hvorfor jeg sørgede for, at de fyldte snapseglass blev placeret ved min kuvert. Aftenens videre forløb ser jeg mig derfor ikke i stand til at referere.

Indtil slutningen af 50'erne blev der hvert år afholdt stævner i Holte.

Et af de sidste hop på
Holtekollen foran en
lille, men trofast
tilskuerskare.

De årlige internationale stævner suppleret med mesterskabsstævner fortsatte til langt ind i 1950'erne. Lidt sørgeligt er det med Lindstrøm at konstatere, at »alt har en ende også herude i Holte. Nu er bakken reduceret til det halve, og festivitassen er væk«. Men da der ikke længere blev sendt tomme jernbanevogne fra Norge til Danmark, blev fragten meget kostbar, og i de senere snefattige vintre kunne vi ikke satse på egen sne.

Københavnsmesterskab i lidt sørgelige omgivelser: Ingen sne, få tilskuere, den store bakke i forfald. Mesterskabsstævnet er henvist til den lille øvelsesbakke.

Den nye beskedne hopbakke afprøves.

Efterhånden kneb det med at skaffe penge til vedligeholdelse af tømmerkonstruktionen, der var udsat for hærværk. Da yderligere de bærende bjælker i tårnet viste tegn på forrådnelse, krævede politiet i 1965 tårnet nedrevet.

Nye tider

Inden da havde Københavns Skiklub i 1963 overdraget bakken til Holte Idrætsforenings skisektion, hvor vognmand Ove Pedersen, Holte, påtog sig det utaknemmelige hverv at holde liv i hopsporten og videreføre traditionerne fra Holtekollen.

Et af de mest aktive medlemmer af skisektionen under Holte Idrætsforening er vognmand Ove Pedersen. Han ses her sammen med to yngre hoppere. Der er håb for dansk skihopsports fremtid.

Den ny hopbakke

I 1970 indviedes et nyt reduceret hopanlæg ved siden af det gamle. På det nye anlæg har der kun været afholdt et enkelt stævne med udenlandsk deltagelse og intet Danmarksmesterskab. Som bakken fremtræder i dag, skjult bag en kratbevoksning med et sølle stillads til start, og hvor underbakken ender i et hul i jorden, giver den hverken hopperen eller tilskuerne den oplevelse, et skihop bør indebære. Ikke så svært, at lysten til at dyrke skihop svandt hos de unge, som i stedet søger udfordring i Norge eller på Alpernes skisportssteder.

Holtekollen i dag

Alligevel er jeg overbevist om, at der er mange unge, der gerne vil hoppe på ski. Det erfarede jeg i vinteren 1986-87, hvor vi for en gangs skyld havde rigeligt med sne. Her på Holtekollenbakken byggede drenge små hop af sneen og hoppede på livet løs på slalom- og plastic ski. Imens lå det nye anlæg øde hen, ujævnt og forsømt. Jeg så kun enkelte ynkelige forsøg på at hoppe på den. Denne hopbakke opfylder ikke de krav, der stilles til en hopbakke med internationale normer, og alene af den grund er der ikke basis for at genoplive de traditionsrige Holtekollenstævner. Ove Pedersen gør et stort arbejde for at holde liv i interessen for at dyrke skihop, og der har været afholdt et par stævner med svensk og finsk deltagelse, men som ikke tilnærmelsesvis kom op på højde med de gamle hopstævner.

Fremtiden ?

Der efterlyses folk med initiativ og lyst til at påtage sig at bygge et nyt Holtenkollen på samme sted som den oprindelige. Området er stadig velegnet, beliggenheden tip-top, og med en passende overbygning er det muligt at skabe en bakke af international standard med hoplængder på 50-60 meter. Så skal der sikkert påny blive interesse for at dyrke skihop og lyst til at afholde stævner med udenlandske hoppere, og tilskuere i tusindvis vil påny valfarte til bakken. Sneen er i dag intet problem. Det klarer snekanoner, og uden for sæsonen kan der hoppes på plasticmætter.

Søllerød Museum

Beretning 1988

Af Bente Jønsson

Personale- ændringer

Søllerød Museums virksomhed har i 1988 været koncentreret om det udadvendte formidlende arbejde på såvel Mothsgården som Vedbækfundene. Desuden har der været arkæologiske og etnologiske undersøgelser under ledelse af Københavns Amtsmuseumsråd.

Året har bragt flere personaleændringer, idet museet i 1988 tog afsked med institutionens mangeårige leder Nina Fabricius og med vikariende museumsinspektør Janne Laursen. På Vedbækfundene ansattes Ulla Birkved som museumsmedarbejder, og daglig leder Bente Jønsson vendte i foråret tilbage efter endt barselsorlov.

På museets amsarkæologiske afdeling blev mag. art. Jens Henrik Jønsson ansat indtil 1990 som vikariende amsarkæolog for Ditlev Dall-Mahler, og mag. art. Janne Laursen ansat som projektmedarbejder vedrørende det etnologiske arbejdsområde. Endelig kan nævnes, at amsarkæolog Eliza Fønnesbech-Sandberg er blevet valgt som formand for Amtsmuseumsrådet, og at sekretariatet i slutningen af året flyttede til nye store lokaler i Albertslund kommune.

Arkæologi under vandet

Museets formidlende og udadvendte aktiviteter vekslede i 1988 mellem udstillinger og arrangementer. På Mothsgården vistes i foråret vandrestillingen »Arkæologi under vandet«. Den afløstes af museets egen store særudstilling »Drømmen om Søllerød« arrangeret i samarbejde med Historisk-topografisk Selskab i forbindelse med stavnsbåndsjubilæet. Mothsgårdens julearrangement var i år om engle, og mange børnehaver kiggede

*Poul Merløes
samling*

ind for at høre om engle og selv forsøge sig med saks og lim. Til de to sidstnævnte udstillinger er udgivet foldere.

Vedbækfundene modtog i begyndelsen af året en fin oldsagssamling af Søllerødborgeren Poul Merløe. En del af samlingen blev vist i udstillingen »En amatørarkæologs arbejde i Vedbækområdet«. Arrangementet af stud.mag. Iben Skibsted Klæsøe og stud.mag. Jan Möllerström. Foråret bød også på forevisning af Vedbækjægerens håndværk ved flintsmiden Søren Moses. Desuden var der i påskedagene omvisning i udstillingen. Sommerperioden bød på særudstillingen om »Gejrfuglens liv og uddøen«. Udstillingen, der fortalte den tragiske historie om gejrfuglens grumme skæbne, var produceret af Zoologisk Museum, men her på Vedbækfundene tilføjet yderligere oplysninger om gejrfuglen i forhistorien. Udstillingen blev åbnet af Zoologisk Haves direktør Bent Jørgensen. I efteråret var der traditionen tro et ferietilbud. I år handlede det om nålebinding – en håndarbejdsteknik, der har været kendt i Danmark i over 7000 år. Alle besøgende – unge som gamle – deltog aktivt i fremstillingen af blandt andet kurve. Samtidig med arrangementet vistes særudstillingen »Nålebinding i fortid og nutid« med eksempler på bluser, vanter og huer fra såvel bronzealder og vikingetid som 40'ernes Danmark.

Gejrfuglen

På begge museets afdelinger har der i årets løb været afholdt lærerkurser og omvisninger for skoleklasser, ligesom der fortsat har været aftenhold om arkæologi på Mothsgården i samarbejde med centerskolen.

Søllerød Museum har været besøgt af mange interessegrupper, foreninger og af kolleger fra museer i ind- og udland. Især Vedbækfundene, der med sin utraditionelle udstillingsform fortsat er til inspiration. I år har specielt mange svenske museumsfolk været på besøg for at hente ideer til kommende udstillingsprojekter.

*Internationalt
interesse*

Vedbækfundene har altid haft international interesse. I 1988 blev der af det finske fjernsyn foretaget tv-optagelser til en stor udsendelsesserie om Østersøens historie. Serien er programsat til efteråret 1989 og bliver vist i otte europæiske lande, heriblandt Danmark. Endvidere indgik museet i

efteråret i en stor international konference om »Experimentation and reconstruction in environmental archaeology« med deltagelse af 50 forskere fra Europas universiteter og museer.

Med henblik på at inddrage flere turister blandt publikum, er der på Vedbækfundene produceret en video, der indgår i et program med indslag fra andre museer, gallerier og andet. Programmet vises som tilbud til turisterne på alle store hoteller i København og omegn. Desuden er alle tekster i Vedbækudstillingen blevet oversat til engelsk, og kiosken har blandt andet fået nye tilbud som dias-serier og T-shirts med museets logo.

Søllerøds Museum har i årets løb modtaget flere enkeltgenstande og samlinger, ligesom der har været mange forespørgsler af såvel arkæologisk som etnologisk art.

Museets amsarkæologiske afdeling har haft en travl sæson i 1988. Der er gravet på i alt 11 lokaliteter. Af disse var de 7 sonderende udgravninger, mens 4 var egentlige større udgravninger af 1 til 9 ugers varighed.

Kikhanerenden

I forbindelse med Søllerød kommunes restaureringsprojekt for Kikhanerenden er der lavet arkæologiske undersøgelser 10 steder langs det ca. 5,5 km lange vandløb. Kikhanerenden har tidligere forbundet en række nu tilgroede søer. Især i den tidligere Lillesø neden for Rundforbi-stadion og i den tidligere Svinesø syd for Frydenlundsvej kunne der konstateres righoldige udsnitlag fra forhistorisk bosættelse i bronze- og jernalder. Fundene består især af en stor mængde marvspaltede knogler, det vil sige udsnit fra husholdningen, men også et velbevaret moselig i form af et lille barneskelet kunne hjemtages. Hertil kommer et par gode fund af bearbejdet træ, henholdsvis en skål og en lille stok.

Forud for byggeri på Egelund syd for Smørumnedre undersøgtes et større område for bopladsrester fra bronzealderen. Overraskende var fundet af to brændtbensgrave under flad mark. Den ene grav indeholdt en armring, en dobbeltknap og en bøjlenål af bronze, mens der i den anden fandtes en bronzekniv. Der er nok tale om henholdsvis en kvinde- og en

Alle arbejder ihærdigt med fremstilling af kurve i nålebindings- teknik. Fra Vedbæk- fundenes efterårs- arrangement om »Nålebinding i fortid og nutid«.

mandsgrav. Begge grave er fra sen ældre bronzealder, det vil sige 13-1200 f.Kr. I området fandtes også en ødelagt gravhøj og en ødelagt stendysse.

Den i 1987 påbegyndte udgravning af en større samlet jernalderbebyggelse på Damgårdsarealet i Albertslund fortsatte i 1988 på et tilstødende areal. Herved fandtes en enkeltliggende gård bestående af flere bygninger, som kunne følges gennem flere bebyggelsesfaser. Der er formentlig tale om landsbysamfundets hovedgård.

Også på Torstorp Vesterby i Høje-Tåstrup kommune undersøgte en enkeltgård. Arkæologerne er fulgt i hælene på denne »vandrende« gård siden 1983, hvor den første udbygning af Torstorp-området begyndte. Der er i årene frem til 1988 undersøgt 10 faser af gården, som er flyttet rundt i området mellem ca. 600 f.Kr. og 600 e.Kr. I 1988 udgravedes yderligere mindst 8 faser af antagelig samme gård. Undersøgelserne vil blive fortsat i 1989.

I slutningen af året arrangerede amsarkæologerne særudstillingen »Albertslund i oldtiden«, der fortalte om udgravningerne på Damgårdsarealet. Udstillingen blev vist på Albertslund rådhus.

Søllerød Museum har været repræsenteret ved Dansk kulturhistorisk Museumsforenings møder og kurser, foruden ved de møder Statens Museumsnævn arrangerer, her især angående efterårets debat om revision af museumsloven.

Museet har i 1988 haft ca. 15.700 besøgende. Heraf de 4.200 på Mothsgården og de 11.500 på Vedbækfundene.

Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune

Beretning 1988

Af Niels Peter Stilling

Aktiviteterne i tal ser således ud for 1988:

<i>Tilvækst:</i>	Fotos	Malerier & tegninger	Privatarkiver	Institutions- & foreningsarkiver
	1580 +
8 fotoalbums	24	17	21
<i>Besøg:</i>	Arkivets læsesal	Arkivets udstillinger og foredrag på Gl. Holtegaard		
	1517	ca. 3000		
<i>Arkivets arrangementer:</i>	Udstillinger	Studiekredse	Omvisninger og foredrag	
	3	2	9	

Arkivets 5-årsplan vedrørende fotosamlingens nyordning har i 1988 fået et vældigt skub fremad. I årets sidste halvdel har to personer været daglig beskæftiget med registrering og affotografering af arkivets mange værdi-

fulde historiske billeder. Pr. 31.12.1988 er mere end 4000 fotografier med forskellige motiver fra 1850 til 1988 blevet registreret og ordnet. Fotosamlingen er samtidig vokset med 1580 fotografier og en række fotoalbums.

Fotosamlingen

Blandt de nytilkomne gamle fotos skal fremhæves en række billeder fra Næsseslottet som rekonvalescenscenter, et fotoalbum og adskillige store fotos fra huset »Margrethesminde« på Søllerødvej. Fotografierne er fra 1860'erne og frem til vor tid og fortæller historien om flere generationers eje af det lille husmandssted, der oprindeligt var præsteenkebolig tilhørende Søllerød præstegård. Huset nedbrændte i 1987.

Fra Robert Malmbergs enke har arkivet modtaget en del fotos og udklipsmapper fra Gl. Holte Brugsforening. Af Øl-Lasses enke, Vedbæks »grand old lady« Martha Christensen har arkivet fået flere morsomme fotografier. Endelig skal fremhæves 10 smukke luftfotografier i farve over Vedbæk havn optaget i 1969 af fotograf Herman Hammer og en samling fotos fra 1890'ernes Skodsborg, som Rigmor Christensen, Skodsborg, har foræret arkivet via Skodsborg bibliotek. Mange andre nye fotos kunne naturligvis nævnes, bl.a. ca. 500 glasplader fra Nærumegnen, som endnu afventer en nærmere undersøgelse.

Film

Til fotosamlingen skal man også regne film fra Søllerødeggen, der med videoens fremmarch bliver mere og mere almindelige. I februar 1988 deltog arkivet i et arrangement på Vedbæk sognegård. Her viste skomager Aage Hansen og radioforhandler Claus Epe, begge fra Stationsvej, deres »Vedbæk film« med den forunderlige blanding af historiske og nutidige billeder kommenteret af de »gamle i Vedbæk«. Arrangementet var en stor succes med fuld sal de to aftner i Sognegården. Videofilmen er nu overladt til arkivet.

Malerier

Blandt de nye malerier kan nævnes C. Hornung Jensens pæne maleri fra Søllerød kirkegård omkring 1940, der fint supplerer to andre Hornung Jensen malerier i kommunens eje. Fra fru Bojsen-Møllers dødsbo har vi arvet tre malerier fra Søllerød præstegård. De er gengivet i Tove Bojsen-

Møllers erindringsartikel i Søllerødbogen 1986, s. 113-114. Som tak for mindeudstillingen om Peder Hald skænkede kunstnerens enke Katrine Hald i foråret 1988 arkivet maleriet »Verdens Ende«, malet af Peder Hald i Frederikslunds skov 1952. Endelig var det en stor dag for arkivet, da det i begyndelsen af marts 1988 på Arne Bruun Rasmussens auktion lykkedes os at erhverve Andreas Juuels maleri fra Geels bakke, 1851. Maleriet er gengivet i farve i denne Søllerødbog, s. 33, hvor også historien om dets pendant er fortalt.

Privat arkiver

17 nye privatarkiver er kommet til i 1988. Særligt skal fremhæves en spændende række skøder, skudsmål dokumenter og skifter fra familien i førorttalte hus på Søllerødvej, »Margrethes Minde«. Det er husets sidste »Margrethe« med efternavnet Christensen, der har foræret os den værdifulde dokumentindsamling. Arkiver fra to kendte, nu afdøde forretningsdrivende i Søllerød, er tilgået arkivet i 1988. Det drejer sig om forskellige breve og lignende fra Robert Malmberg (Gl. Holte Brugs) og personlige dokumenter og gæstebog fra ølhandler Lars Christensen i Vedbæk.

Andre arkiver

Blandt de nye foreningsarkiver kan nævnes Gl. Holte Afholdsforening, Nærum Brugsforening, Gl. Holte Brugsforening, og ikke mindst et omfattende materiale fra Socialdemokratiet i Søllerød samlet af Kjeld Lund og overladt til Byhistorisk Arkiv i forbindelse med partiets 100-års jubilæum på Søllerødeggen.

Holte Taxa

Fra tidligere formand for Foreningen af Lyngby-Holte Taxa, Ove Olsens dødsbo, fik vi i foråret 1988 overladt et stort materiale vedrørende Holte Taxas historie. Ove Olsen, der var deltager i arkivets studiekreds på Vangebocentret, arbejdede indtil sin død 30.12.1987 med indsamling til og redigering af historien om Holte Taxa. Det er arkivets håb, at andre vil følge Ove Olsens eksempel op og skrive Holte Taxas historie.

Henvendelser med varierende opgaver til arkivet er i årets løb nået op på 1517, hvilket er en glædelig stigning i forhold til 1987. Hertil skal lægges gæsterne til arkivets udstillinger. Indtil 10. januar 1988 viste vi den allerede i Søllerødbogen 1988 (s. 186) nævnte mindeudstilling for Peder

Udstillinger

Hald, der blev set af godt 1000 personer. Arkivets hovedudstilling i 1988 var »Fra seks landsbyer til syv bydele«, som blev vist på Gl. Holtegard fra den 2. juli til 14. august 1988. Udstillingen, hvis anledning var 200-års jubilæet for Stavnshåndets ophævelse, blev til i samarbejde med byplanarkitekt Jens Johansen, og for et enkelt rums vedkommende med en gruppe slægtsforskere fra Trørød under Erik Kanns ledelse. Jens Johannsens bog med samme titel som udstillingen blev udsendt i juni 1988, og det enestående kortmateriale fra bogen dannede udgangspunkt for udstillingens beskrivelse af Søllerødegnens udvikling siden Stavnshåndets ophævelse og frem til i dag. Ikke mindst kortene gav anledning til nogen debat om, hvordan det kunne være gået, hvis ikke en overordnet planlægning fra 1940'erne og frem havde sikret det åbne landskabs Søllerød. Udstillingen havde 1600 gæster.

Studiekreds

På arkivet fortsætter det givtige studiekredsarbejde. En såkaldt »projektgruppe« arbejder med forskellige historiske emner fra egnens rige udbud af muligheder. Gruppen mødes én gang månedlig til udveksling af ideer og beretning om de enkeltes projekter. F.eks. har gruppen på nært hold kunnet følge tilblivelsen af Jens Johannsens værk som Søllerødegnens udvikling. Interesserede, som kunne ønske at deltage i arbejdet med historiske undersøgelser fra vor egn, bedes henvende sig på arkivet. Det gælder også for den anden studiekreds, der med hovedvægt på deltagernes egne erindringer fra deres liv i Søllerød, mødes hver 14. dag i Vangebocentret. Søllerødbogen har allerede gennem flere år nydt godt af dette arbejde med adskillige personlige erindringsartikler.

Som de forrige år skal arkivets beretning slutte med en hjertelig tak for samarbejdet med Søllerøds mange lokalhistorikere – og rent personligt vil jeg gerne sig tak for mange muntre og indholdsrige timer med Søllerødborgere her på arkivet og på besøg i deres hjem.

Historisk-topografisk Selskab i året 1987

Af Erik Helmer Pedersen

Beretning på generalforsamlingen 26. maj 1988

Ny kasserer

Som sædvanlig vil jeg disponere min beretning overvejende kronologisk, og det er der en særlig grund til at gøre i år. Beretningsåret 1987 blev nemlig indledt præcis den 1. januar ved, at vor nye kasserer *Niels Briühl* overtog regnskabsføringen efter den hidtidige kasserer, ingeniør *Werner Ruff*. Hver kasserer har sin stil, og Niels Brühl er ingen undtagelse fra reglen. Det nye og spændende ved ham er imidlertid, at han mestrer EDB-teknikken med alle dens muligheder. Den giver ham – og dermed også hans kolleger i bestyrelsen – et overblik over tingene, som det ikke er muligt at få på den gamle façon. Dette være sagt uden nogen som helst forklejning af den store indsats, som hans forgængere har ydet. Gennem EDB-registreringen er Niels Brühl i stand til at opstille rent forretningsmæssige kalkuler over vor forlagsvirksomhed. Nu ved vi meget mere om, *hvem* der køber vore bøger og gennem hvilke distributionskanaler, vi når ud til vore medlemmer og andre bogkøbere. Det er så meget mere nødvendigt, som også vi oplever svigtende afsætning. Jeg henleder i denne forbindelse opmærksomheden på det hjertesuk, vor redaktion har udsendt i forbindelse med årets Søllerødbog. Især begræder man den skæbne, der er overgået bogen om Frédéric de Coninck og Dronninggård. Vi skulle jo gerne tjene lidt på vore udgivelser, så vi med endnu større entusiasme kan give os i kast med vort hidtil mest ambitiøse bogprojekt siden Gunnar

Hans Ellekilde- Mindeaften

Sandfelds værker fra 1970'erne, byplanarkitekt *Jens Johansens* store værk om områdets udvikling fra de ældste tider til i dag, sådan som især de bevarede kort fortæller om.

Den 22. januar 1987 afholdt vi i samarbejde med Byhistorisk arkiv og med Dansk Folkemindesamling en mindeaften over selskabets formand gennem næsten 20 år, *Hans Ellekilde*, arkivar ved Dansk Folkemindesamling. Det blev en virkelig god aften, hvor arkivar Lørn Piø, DFS, tegnede et meget personligt erindringsportræt af Hans Ellekilde afrundet med arkivmedarbejderen Jesper Boysens skildring af Ellekildes engagement i det lokalhistoriske. I mange år var Selskabet på det nærmeste identisk med Hans Ellekilde. Der foreligger ikke færre end 24 artikler og mindre stykker fra hans hånd i de respektive numre af Søllerødbogen.

En måneds tid senere udsendte vi den ovenfor omtalte bog om Frédéric de Coninck. Trods den uhørt lave pris af 98 kr. har vi kun solgt omtrent 400 eksemplarer heraf. Mon ikke der kan gøres noget herved?

Spørgsmålet hænger sammen med det generelle problem, der hedder den offentlige omtale af Selskabet og dets aktiviteter. Vi synes selv, vi gør et stort arbejde på at blive omtalt i de lokale massemedier, og det lykkes da også i en vis udstrækning. Selv om vi måske nok kunne tænke os formen en smule anderledes, bør vi i denne forbindelse takke Søllerød kommune for den indsats, den gør for os og for andre foreninger herude gennem den ugentlige annonce »Søllerød Kommune informerer« og gennem den 4-delte, to-farvede folder »Vi ses ...«.

Næsten ethvert firma eller tilsvarende har en *logo*, der i symbolsk form fastholder læserens opmærksomhed. Som man vil have bemærket af de nye udsendte papirer, har vi også fået os et sådant bomærke, modelleret over kommunens våben. Det er udført af grafikerens *Adam Moltke*, og bestyrelsen er vist overvejende enige om, at han har skilt sig nydeligt fra at løse den noget bundne opgave.

Når vi i sin tid begyndte at tænke på en *logo*, skete det på baggrund af vore drøftelser omkring festligholdelsen af 200-året for bondefrigørelsen,

Nyt logo

*Forberedelser til
Stavnsbåndsjubilæet*

Stavnsbåndsløsningen, som begivenheden også kaldes. Jeg har ved tidligere lejlighed berettet mere indgående om vore overvejelser desangående og skal derfor indskrænke mig til kort at omtale de vigtigste begivenheder i løbet af 1987. Det mest omfattende udspil skete i form af to møder med repræsentanter for vore naboforeninger i Søllerød, henholdsvis den 27. april og 21. september, begge gange i Kælderteatret på Nærumgårdsskolen. Her fik vi tegnet et omrids af det store arrangement, der finder sted nu den 5. juni i Biblioteksparken bag Nærum Bibliotek i tiden 14.-17. Folkedansere, gymnaster, hjemmeværn og flere andre grupper vil give opvisning, og der vil blive talt ved borgmesteren og ved undertegnede om bondefrihed og folkefrihed gennem 200 år. Dagen i forvejen fylder Rudegård Stadion 40 år, og i den anledning vil Holte Idrætsforening ved dens atletikafdeling afholde et stort sportsstævne med historiske indslag. Det er med den største glæde, vi indgår i den slags arrangementer. De fleste af de lokale foreninger har som bekendt til formål at tilbyde borgerne mulighed for at dyrke sunde og gode fritidsinteresser. I største ubeskedenhed mener vi i vort selskab, at lokalhistorien hører hjemme i denne kategori – på samme måde som Holte Idrætsforening.

*Samarbejde med
naboforeninger*

Jeg må i denne forbindelse nævne det gode samarbejde, vi har fået med vore naboforeninger i Birkerød og Hørsholm. Desværre lykkedes det os ikke at realisere et ambitiøst projekt omkring en publicering af to lokalhistoriske indberetninger fra 1758 om konkurrencen mellem bønderne i Holte-området og deres kolleger længere nordpå om det såkaldte stor-skovsoverdrev (Rudeskov m.m.). Det kræver paradoksalt nok en stor forskningsindsats at præsentere den slags materiale i en indbydende og letlæst form, og en sådan har vi ikke været i stand til at præstere. Men sagen er gemt, ikke glemt, kan jeg forsikre. Og samarbejdet fortsætter. Jeg erindrer her om den historiske »vandretur« i egne biler, vi indbyder til lørdag den 28. maj. Her vil vi fra Tibberup i nord til Vedbæk i syd følge i Karl XII's fodspor, da han 4. august 1700 gik i land ved Humlebæk i spidsen for en mindre styrke. Begivenheden endte fredeligt med, at han

Udflugt langs kysten

ikke nåede længere end til Vedbæk, hvorfra de sidste svenske tropper blev udskibet den 4. september. I forbindelse med turen får vi også lejlighed til at tage »Enrum« nærmere i øjesyn, idet ejendommens nye ejer, direktør *Ole Noring*, også ejer af »Egebækgård«, venligst har lovet at vise os stedet og herunder fortælle lidt om dets historie.

Sidste år, den 24. maj, afholdt vi et lignende fællesarrangement. Turen var da af fredligere art, om man så må sige. Vi besøgte da de to landsbykirker i Birkerød og Søllerød. I Birkerød berettede arkitekt *Peter Kristiansen* om kirkens meget interessante bygningshistorie; i Søllerød fortalte sognepræst *Knud Sloth* og undertegnede træk af kirkens og præstegårdens historie. Den dejlige majdag afsluttedes med et mindre traktement i præstegårdens have.

Udflugt til Jægerspris Vor lokale sensommerudflugt gik sidste år til Jægerspris Slot og park. Den fandt sted lørdag den 26. september. Slotsfoged *Erik Westengaard* viste rundt i museet, og professor *Roar Skovmand* var en meget vidende, meget engageret og yderst veltalende vejviser rundt i de kgl. repræsentationslokaler deroppe. Ingen kunne da ane, at det blev vor sidste lejlighed til at høre professor Skovmands fængslende foredrag. Ca. 80 personer deltog i turen, og de blev bagefter beværtet med en kop kaffe på den smukt beliggende Gershøj kro.

Generalforsamling Torsdag den 21. maj holdt vi generalforsamling. Traditionen tro blev advokat *H. Bolt Jørgensen* valgt som dirigent. Til min beretning kom der kun et par bemærkninger. *Erik Sinding* gjorde opmærksom på, at der burde gøres mere for de bevaringsmæssige gravsteder på Søllerød Kirkegård. Hertil blev svaret, at Søllerød Museum var i gang med et projekt, der tog sigte herpå, men at vi ville følge sagen nøje. Hvis jeg for et øjeblik vender tilbage til situationen af i dag, må jeg med Bevaringsudvalgets formand *Albert Gebrke* konstatere, at det vistnok mest er et bevillings-spørgsmål for kommunen. Kassereren Niels Brühl gennemgik regnskabet, der balancerede med 385.790 kr. Det smukke resultat gjorde indtryk på forsamlingen. Der blev derefter meddelt discharge til kassereren. På

valg ifølge vedtægterne var Eigil Koefoed, Anita Mikkelsen, Kirsten Rode, Hans Snitker og Ole Sørensen. De blev alle genvalgt. Som 2. suppleant nyvalgte Tage Lauritsen. Efter foredraget holdt *Margit Bræstrup* et smukt og poetisk foredrag om »Klokker, kirker og grønne områder«.

Kulturcenter

Sommeren plejer at være en stille tid såvel kommunalt som lokalhistorisk. Sidste år blev denne tradition imidlertid brudt ved, at kommunalbestyrelsen ved borgmester *Erik Fabrin* udsendte et idéoplæg til et »Kultur-, aktivitets- og administrationscenter i Gl. Holte Skole«. Tanken var den, at skolen skulle nedlægges, og at de tomme lokaler derefter skulle indrettes til nævnte formål. I den anledning holdt de fire store kulturforeninger i kommunen: Søllerødscenen, Søllerød Kunstforening, Søllerød Musikforening og vort selskab en række møder for at få tilrettelagt en fælles strategi omkring anvendelsen af skolen. Som det vil være de fleste bekendt, har planerne imidlertid nu ændret karakter, således at det administrative får førsteretten frem for det kulturelle. Men vi havde nogle nyttige forhandlinger indbyrdes og med borgmesteren, hvor vi fik lejlighed til at fremføre vort syn på kulturpolitikken i vor kommune.

Bevaringsværdige bygninger

Vi har på mangfoldige områder samarbejdet med kommunen i løbet af 1987. Et meget vigtigt punkt på dagsordenen blev kommunens ønske om at få Selskabet aktivt inddraget i arbejdet på at få lavet en registrant over bevaringsværdige bygninger i kommunen. Vi fandt opgaven særdeles spændende og relevant i forhold til vor formålsparagraf, og forhandlingerne endte da også med, at vi under nærmere angivne vilkår ville gå ind i projektet. Vi betonedede da stærkt, at vi gerne ville medinddrages i planlægningen og vel at mærke på et tidspunkt, hvor vi havde reelle muligheder for at blive hørt. Der blev bevilget 50.000 kr. til formålet, men på grund af uafklarede forhold omkring lovgivningen på området er arbejdet endnu ikke kommet i gang.

Bevaringsudvalget

Dermed er jeg kommet til det vigtigste punkt i årets beretning, der omhandler Bevaringsudvalgets virksomhed i 1988. *Albert Gebrke* har i den anledning udarbejdet en fyldig redegørelse, som jeg i forkortet form vil

referere i det efterfølgende. Udvalget har behandlet samtlige de 9 lokalplaner, der er gennemført i 1987. Hvad angår lokalplan 32, *Vedbæk havn*, synes planerne at være sammenfaldende med hovedlinjerne i vore synspunkter. Dog har man inddraget store dele af strandarealet på sydstranden til sejleraktiviteter i stedet for at bruge den beplantningsidé, som ellers indgår i det øvrige havneanlæg. Lokalplan 80 *Næsseløttet* synes udmærket egnet til at bevare området. Det ville dog være ønskeligt at få offentlig adgangsret til det bestående vejnet. Der arbejdes videre med spørgsmålet i Danmarks Naturfredningsforening. For *Egebækgård*, lokalplan 83, tegner situationen lovende. Såfremt der drages omsorg for en tilpasset beplantningsplan, vil der kunne skabes en udmærket landskabs- og bebyggelsesmæssig balance. Desuden har Bevaringsudvalget gennemgået nogle forslag til lokalplaner. Her har plan 90, *Gl. Holtegård*, givet anledning til en henvendelse til kommunalbestyrelsen. Anlæg af denne art har på havesiden en park eller et haveanlæg med en videreføring ud i det tilgrænsende landskab. Det er altid blevet respekteret i tilfældet *Gl. Holtegård*. Men det ser ud, som om kræfter i kommunalbestyrelsen tumler med planer om evt. at bygge umiddelbart op til parken. Dermed ændrer man afgørende på *Gl. Holtegård*-anlæggets grundidé. Det ville være bedre at placere evt. udvidelser på arealerne vest for hovedbygningen. Skov- og Naturstyrelsen går ind for at nægte dispensation fra Mariehøjs skovbyggelinje, hvorved en bebyggelse på området D ikke vil være mulig, såfremt dette kan fastholdes. Danmarks Naturfredningsforening er rede til at rejse fredningssag på område D. Vi har i den anledning opfordret kommunalbestyrelsen til at frede området uden erstatningskrav.

Gl. Holtegård

Søllerød kirkegård

Bevaringsudvalget har også beskæftiget sig med andre opgaver. Såvel *Søllerød* som *Vedbæk kirkegård* har som allerede nævnt store problemer med registrering og vedligeholdelse af gravsteder, og den sag følger vi nøje. Da ejendommen *Hartmanns Plads* nr. 2 i Nærum skulle nedrives, ønskede Selskabet, at den blev fotograferet til arkivet. Kunne det ikke være en idé at pålægge rekvirenten at betale udgifterne til fotografering af

*Samarbejde med
Holte Idrætsforening*

nedrivningsdømte huse? Nu ser det ud til, at Kikhanerenden omsider bliver først tilbage til sin gamle skikkelse. Museet oplyser her, at der nok vil blive prøveudgravet dernede, før de store jordarbejder går i gang.

I min beretning for året 1987 har jeg søgt at give medlemmerne et indtryk af de problemer, bestyrelsen har arbejdet med.

Nogle gange bliver vi bedre belønnet af medlemmerne gennem tilslutning end andre. Det kan heller ikke nægtes, at vi savner de unge og yngre aldersklasser, når vi inviterer til historisk arrangementer. Det er da vort håb, at vi gennem samarbejdet med Holte Idrætsforening omkring jubilæumsstævnet på Rudegård Stadion den 4. juni får et større publikum i tale. Forhåbentlig vil alle mine tilhørere her i aften finde det en god idé at gøre reklame for vort selskab. Om fire år kan vi fejre 50-års jubilæum, og da skulle det gerne ske i fremgangens og optimismens tegn. Idet jeg takker mine kolleger i bestyrelsen for et godt samarbejde i året, der gik, udtaler jeg ønsket om, at Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune må gå en god tid i møde.

Selskabets regnskab 1987

Af Niels Brühl

Resultatopgørelse for tiden 1. januar-31. december 1987

	1987	1986
Kontingenter.....	120.880	100.817
Salg af bøger.....	52.894	30.777
Tilskud Søllerød kommune.....	23.400	45.000
Tilskud til bøger.....	5.000	24.000
	<u>202.174</u>	<u>200.594</u>
Udgivelser af bøger excl. årbog..... (57.529)		(54.938)
Trykning af årbog..... (123.302)		(87.780)
Omkostninger..... (51.753)	(232.584)	(70.234)
	<u>(30.410)</u>	<u>(12.358)</u>
Renteindtægter.....	12.238	12.976
Underskud	kr. <u>(18.172)</u>	<u>618</u>
<i>Til disposition:</i>		
Kapitalkonto pr. 1/1 1987.....	295.790	
Årets underskud.....	<u>(18.172)</u>	
	kr. <u>277.618</u>	
Der foreslås anvendt således:		
Overført til årbog 1988.....	20.000	
Overført til kapitalkonto.....	<u>257.618</u>	
	kr. <u>277.618</u>	

Balance pr. 31. december 1987

Aktiver

	1987	1986
Kasse-, sparekasse- og girobeholdninger	282.572	214.580
Tilgodehavende, kontingent	0	1.040
Tilgodehavende, merværdiafgift	0	25.824
Boglager	99.015	93.734
Igangværende arbejde	0	47.032
Tilgodehavende vedr. salg af bøger	2.546	3.580
Aktiver i alt kr.	<u>384.133</u>	<u>385.790</u>

Passiver:

Kortfristet fremmedkapital:

Skyldig merværdiafgift	1.515	—
Tilskud Bibuben	15.000	—
Afsat til udgivelse af årbog 1988	110.000	90.000

Egenkapital:

Kapitalkonto	257.618	295.790
Passiver i alt kr.	<u>384.133</u>	<u>385.790</u>

Foranstående resultatopgørelse og balance, som vi har revideret, er i overensstemmelse med foreningens bogføring.

Skovlunde, den 5. maj 1988

Schøbel & Marholt
Niels O. Marholt
statsautoriseret revisor

BESTYRELSEN FOR HISTORISK-TOPOGRAFISK
SELSKAB FOR SØLLERØD KOMMUNE

lektor, dr.phil Erik Helmer Pedersen, formand, tlf. 02 80 03 82
stadsbibliotekar Karen Lunde Christensen, sekretær, tlf. 02 80 04 86
arkivleder, cand.phil. Niels Peter Stilling, redaktør, tlf. 02 80 01 69
statsaut. revisor Niels Brühl, kasserer, tlf. 02 80 42 44
arkitekt m.a.a. Albert Gehrke
advokat Eigil Koefoed
skolekonsulent Anita Mikkelsen
Kirsten Rode
lektor Hans Snitker
museumpædagog Ole Sørensen

UNDERUDVALGET TIL VARETAGELSE AF
LANDSKABSBEVARENDE OPGAVER

arkitekt m.a.a. Albert Gehrke (formand)
revisor Niels Brühl (næstformand)
advokat Eigil Koefoed

FORFATTERE TIL SØLLERØDBOGENS ARTIKLER 1989:

Jørgen Nybo Rasmussen, arkivar, Roskilde
Inger Hartby, cand. mag., Hørsholm
Ady Rechnitzer, journalist, Rørvig
Axel Ottesen, civilingeniør, Gentofte

ISBN 87-87113-82-1